

IX. GENÇLİK KURULTAYI
TÜRK DÜNYASININ SORUNLARI
DİL, EĞİTİM, ÇEVRE VE İKLİM
(27-28 Mayıs 2022)

KURULTAY TEBLİĞLERİ KİTABI

TÜRK OCAKLARI ESKİŞEHİR ŞUBESİ

IX. GENÇLİK KURULTAYI
TÜRK DÜNYASININ SORUNLARI
DİL, EĞİTİM, ÇEVRE VE İKLİM
(27-28 Mayıs 2022)

KURULTAY TEBLİĞLERİ
KİTABI

Editör
Oktay BERBER

Eskişehir – 2022

CİNİUS YAYINLARI

Ömer Avni Mahallesi, Dümen Sokak, No: 11, B1 kat,
Gümüşsuyu/Taksim
Tel: (212) 528 33 14
<http://www.ciniusyayinlari.com>
admin@ciniusyayinlari.com

Editör
Oktay BERBER

IX. GENÇLİK KURULTAYI
TÜRK DÜNYASININ SORUNLARI
DİL, EĞİTİM, ÇEVRE VE İKLİM
(27-28 MAYIS 2022)
KURULTAY TEBLİĞLERİ KİTABI

BİRİNCİ BASKI: Aralık, 2022

ISBN 978-625-6363-85-4

Baskı ve cilt:
Cinius Sosyal Matbaası
Ömer Avni Mahallesi, Dümen Sokak, No: 11, B1 kat,
Gümüşsuyu/Taksim
Tel: (212) 528 33 14

Sertifika No: 52793

© OKTAY BERBER, 2022

© CİNİUS YAYINLARI, 2022

Tüm hakları saklıdır.

Bu yayının hiçbir bölümü yazarın yazılı ön izni olmaksızın,
herhangi bir şekilde yeniden üretilemez,
basılı ya da dijital yollarla çoğaltılamaz.
Kısa alıntılarda mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Printed in Türkiye

İÇİNDEKİLER

Takdim	vii
Kurultay Kurulları.....	ix
Kurultay Programı.....	xi
Türk Dünyasının Fikir Birliğinde Tarih Eğitiminin Önemi (Türkiye–Azerbaycan–Kazakistan Örneği).....	1
İslamın Çevre Ve Çevre Sorunları İle İlişkisi	15
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Su Sorunu	23
En Eski Türk Atasözlerinde Şahsiyet İnşası.....	33
Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili	47
Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili Sorunu Ve Çözümü Üzerine Öneriler	53
Karadeniz Yaylalarında Türk Kadınının Önemi Ve Faaliyetleri ..	61
Bu Ülke Ve Benlik Kavramı	69
Bu Ülke’de Çağdaşlaşma Ve Doğu-Batı Sentezi.....	75
Bahaeddin Özkıışı’nın “Köse Kadı” Romanı Üzerine Bir Değerlendirme.....	79
Tecessüs Kavramına Yeni Bir Soluk.....	83
Kurultay Sonuç Bildirgesi.....	89

TAKDİM

Türk Ocakları, genel merkez bünyesinde 1992-1993 eğitim-öğretim yılından beri “Türk Dünyası Gençlik Kurultayları” adı altında Türk Dünyası’nın çeşitli bölgelerinde düzenli aralıklarla toplantılar yapmaktadır. Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarından öğrencilerin davet edildiği bu toplantılarda Türk dünyasının problemleri tartışılmakta, sorunların geleceğe yönelik çözümlerinde kurultaylara katılan öğrencilerin katkıları beklenmektedir. Böylelikle Türk Cumhuriyetleri ve akraba toplulukları kendi kimliklerini ortaya koyabilecekleri iktisadi, siyasi, beşeri ve hukuki bir zemin imkânı elde etmeleri hedeflenmiştir. Biz de Türk Ocakları Eskişehir Şubesi olarak Gençlik Kurultaylarının dokuzuncusunu 27-28 Mayıs 2022 tarihlerinde konagımızda gerçekleştirdik.

Sunulan tebliğler kurultayımızın “Türk Dünyasının Sorunları: Dil, Eğitim, Çevre ve İklim” temasına uygun olarak Türk dünyasının çözülme bekleyen meselelerini gündeme getirmeyi ve muhtemel çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Açılış oturumunda Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. İsmail Türkoğlu tarafından verilen konferansta Türk Dünyasının medeniyet merkezlerinden biri olan İdil-Ural’dan çıkarak fikirleri ve gerçekleştirdikleriyle Türk Dünyasına yön veren şahsiyetlerden söz edildi. Türkoğlu’nun konuşmasının en mühim neticesi günümüz Türk Dünyasının sorunlarına üretilecek çözümlerde bu ulu çınarlarımızın fikirlerinin anlaşılması idi. Daha önceki kurultaylarımızda da sıkça vurgulandığı üzere kutlu mазisinin farkında olan Türk gençliği bugünün sorunlarına çözüm üreterek geleceğe yön verebilecek güce sahiptir.

Türk Ocakları Eskişehir Şubesi’nin gençleri tarafından gerçekleştirilen kurultaylar aslında birer hasat zamanıdır. Çünkü lisans ve lisansüstü eğitimi Eskişehir’de alan gençlerimiz için şubemiz bünyesinde yıllardır “Millî Mefkûre Mektebi” adıyla bir akademi felsefesiyle gerçekleştirilen iki yıllık eğitimin neticesinde hazırladıkları tebliğleri sunmaktadırlar. Herhangi bir maddi beklenti olmaksızın sürdürülen program içerisinde Türkiye’de her biri kendi alanında çok kıymetli isimler her hafta sonu Eskişehir’e gelerek gençlerimizle bir araya gelmektedir. Türk dünyasının sorunlarına hâkim, gerektiğinde öncelik alabilen, iyi yetişmiş, tam donanımlı nesillerin yetişmesinin sağlanması bu faaliyetlerin tek amacıdır ve bizlerin de tek rüyası budur. Bu rüyanın gerçekleşmesinde şehrimizin Türk Ocaklı hamiyetperver dostlarımızın payı son derece büyüktür.

Gençlik kurultaylarının bir başka hedefi de şubemizde gerçekleştirilen faaliyetlerden ilham alan gençlerimizi Türkiye’de çeşitli şehirlerde lisans ve lisansüstü eğitim alan akranlarıyla bir araya getirmektir. Çok şükür ki bundan öncekilerde olduğu gibi 2022 yılında gerçekleştirdiğimiz Gençlik Kurultayında da bu hedefimize tekrar ulaştık. Gençlerimizin bir araya

gelmelerine, birbirlerinin dertleriyle diğergam olmaya vesile olmaktan son derece bahtıyarız.

Son olarak gerek gençlerimizin Millî Mefkûre Mektebi'ndeki eğitimlerini veren birbirinden kıymetli akademisyenlere, gerek bu kurultayda hazırlanan tebliğlerin vücuda getirilmesinde danışmanlık yapan hocalarına, kurultayın hazırlanmasında ve yürütülmesinde büyük bir özveri gösteren Gençlik Kollarımıza, kurultayda bizlerle birlikte olan Millî Mefkûre Mektebimizin önceki mezunlarına muhabbetlerimi sunuyorum. “Yeni Medeniyetin İnşasında Türk Gençliği ve Türk Düşüncesi” temasıyla kutlu Cumhuriyetimizin 100. yılı olan 2023'te gerçekleşecek X. Gençlik Kurultayı'nda bir arada olmak ümidiyle, sağlıklıca kalın.

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
Şube Başkanı

IX. GENÇLİK KURULTAYI
TÜRK DÜNYASININ SORUNLARI
DİL, EĞİTİM, ÇEVRE VE İKLİM
(27-28 Mayıs 2022)

KURULTAY KURULLARI

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
Prof. Dr. Mustafa Kemal BİÇERLİ
Prof. Dr. Mehmet TOPAL
Doç. Dr. Volkan MARTTİN
Ali Suat ALPARGU
Yüksel KAYIN
Alperen URHAN

Kurultay Başkanı

Doç. Dr. Oktay BERBER

Kurultay Yardımcıları

Burak AKBAŞ
Esra SERTER
Eslem ŞEŞKA
Emir Emre AKDOĞAN
Mehmet Miraç FİLİZ
Serkan YILDIZ
Şehlo İSKENDEROVA

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Adnan ÇEVİK
Prof. Dr. Bülent AKSOY
Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Prof. Dr. Ethem ATAY
Prof. Dr. Fatma AÇIK
Prof. Dr. Levent
BAYRAKTAR
Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Prof. Dr. Müfit Selim
SARUHAN
Prof. Dr. Özden TEZEL
Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN
Prof. Dr. Şenol DURGUN
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Doç. Dr. Ersin KARADEMİR
Doç. Dr. Köksal ŞAHİN

Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM
Doç. Dr. Ömerül Faruk
BÖLÜKBAŞI
Doç. Dr. Volkan MARTTİN
Dr. Öğr. Üyesi Adem
BÖLÜKBAŞI
Dr. Öğr. Üyesi Ali
AHMETBEYOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Çağrı
KOCAKAPLAN
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Hakkı
ERTAN
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Oğuzhan
ÇAYCIOĞLU
Dr. İsmail Alperen BİÇER

KURULTAY PROGRAMI

27 MAYIS 2022 CUMA

- 10.00 – 10.45 AÇILIŞ
Açılış Konuşmaları:
Alperen URHAN (ESTO Gençlik Kolları Başkanı)
Prof. Dr. Nedim ÜNAL (ESTO Şube Başkanı)
- 10.45 – 11.45 Kurultay Konferansı
Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
“İdil-Ural ve Türkistan’da Fikir Hareketleri”

İsmail Gaspıralı Oturumu (I. Oturum)

(14.00-15.15)

Oturum Başkanı: Alperen URHAN

- 14.00 – 14.15 Hatice EREN, “Türk Eğitim sisteminde Medreselerin Yeri ve Önemi”
- 14.15 – 14.30 Ufuk KARACA, “Türk Dünyasının Fikir Birliğinde Tarih Eğitiminin Önemi (Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan Örneği)”
- 14.30 – 14.45 Yunus Emre ERCAN, “Kurumsal İşleyiş ve İkili Anlaşmalar Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti’nin Orta Asya Türk Devletlerinin Eğitim Sistemi Üzerindeki Etkisi”
- 14.45 – 15.00 Halenur ÖZEN, “Eğitim ve Felsefe İlişkisinin Gereklikliği Üzerine Topçu’yu Yeniden Düşünmek”
- 15.00 – 15.15 Müzakere

Ahmet Baytursun Oturumu (II. Oturum)

(15.30-16.30)

Oturum Başkanı: Melih SANCAK

- 15.30 – 15.45 Fatma KIYAK, “İslam’ın Çevre ve Çevre Sorunları ile İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”
- 15.45 – 16.00 Çağla Büşra KARAKUŞ, “Geçmişten Günümüze İklim Değişikliğinin Türk Tarihine Etkisi”
- 16.00 – 16.15 Esra TOPAL, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Su Sorunu”
- 16.15 – 16.30 Müzakere

Orhan Şaik Gökyay Oturumu (III. Oturum)

(17.00-18.15)

Oturum Başkanı: Büşra ARAYIT

- 17.00 – 17.15 Akif Hakkı ÖZKAN, “En Eski Türk Atasözlerinde Şahsiyet İnşası”
- 17.15 – 17.30 Yonca BAYAT, “Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili”
- 17.30 – 17.45 Dr. Zeynep KABLAN, “Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili Meselesi ve Çözümü Üzerine Öneriler”

- 17.45 – 18.00 Duygu ÇAVAŞ, “Karadeniz Yaylalarında Türk Kadınının Önemi ve Faaliyetleri”
18.00 – 18.15 Müzakere

28 MAYIS 2022 CUMARTESİ

Cemil Meriç Oturumu Oturumu (IV. Oturum) (09.30-10.30)

Oturum Başkanı: Tevfik Berker KOÇAK

- 09.30 – 09.45 Beyza Nur TONBAZ, “Bu Ülke Adlı Eser Üzerine Bazı Tahliller”
09.45 – 10.00 Esra TOPAL, “Bu Ülke ve Benlik Kavramı”
10.00 – 10.15 Mücella DUMAN, “Cemil Meriç’in Bu Ülke’sinden”
10.15 – 10.30 Müzakere

Nejdet Sançar Oturumu (V. Oturum) (10.45-11.45)

Oturum Başkanı: Bilge KEŞKEK

- 10.45 – 11.00 Esra SERTER, “Bahaeddin Özkış’ın “Köse Kadı” Romanı Üzerine Bir Değerlendirme”
11.00 – 11.15 Eslem ŞEŞKA, “Erol Güngör’de Kültür Değişmesi Teorisi Üzerine Bir Tahlil Denemesi”
11.15 – 11.30 Ümmünur ERYİĞİT, “Tecessüs Kavramına Yeni Bir Soluk”
11.30 – 11.45 Senanur CAN, “Cengiz Aytmatov ile Zamanın Göreceliğini Anlama”
11.45 – 12.00 Müzakere

Değerlendirme Oturumu (12.10-13.00)

Oturum Başkanı: Yüksel KAYIN

Konuşmacılar

- Doç. Dr. Oktay BERBER (ESOGÜ)
Öğr. Gör. Dr. İsmail Alperen BİÇER (ESOGÜ)

Sonuç Bildirgesinin Okunması ve Kapanış

MİLLÎ MEFKÛRE MEKTEBİ MEZUNİYET TÖRENİ (13.00 – 13.30)

Öğle Yemeği

Kırım Müziği ve Folklorundan Esintiler Programı
(Anadolu Üniversitesi Sazova Türk Dünyası Bilim, Kültür, Sanat Merkezi)

TEBLİĞ METİNLERİ

(Yazıların yasal sorumluluğu tamamen yazarlarına aittir.)

TÜRK DÜNYASININ FİKİR BİRLİĞİNDE TARİH EĞİTİMİNİN ÖNEMİ (TÜRKİYE-AZERBAYCAN- KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ)

Ufuk KARACA*

Öz

Eğitim olgusunun en önemli yapı taşlarından birisi olan tarih öğretimi, diğer alanlardan farklı olarak bireylerin ve toplumun düşünce hayatının, algı dünyasının, kültürel yapısının ve tüm öz değerlerinin (maddî ve manevî değerler) oluşumuna doğrudan etki eder. Ortak tarih bilinci, aralarında köken birliği bulunan büyük bir toplumsal grubu bir arada tutan en güçlü bağlardan birisidir. Bu bağlamda “Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim birliği neden gereklidir?” sorusu üzerinden, var olduğu ilk günden bugüne aynı dil ve ortak geçmişe (kökenlere) sahip yüce Türk milletinin, millî şuur bütünlüşmesinde eğitim birliğinin sağlanması ilk ve en önemli değerlerden olduğu tartışılmaz bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır.

“Dilde, İste ve Fikirde Birlik” düsturunun sağlanabilmesinde, eğitim birliği temelinde ilk adımın ortak geçmişimizin, yani tarih öğretiminin öne çıkarılması olduğu hakikâttir. Bu nedenle çalışmamızın ana temasını “Türkiye – Azerbaycan – Kazakistan” eğitim sistemleri ve özelinde tarih öğretimi ve müfredatları üzerinden inceleyerek, eğitim birliğinin önemi üzerinde durulacak, ayrıca ortak Türk tarihi açısından değerlendirmeler yapılacaktır. Tarama modelinde tasarlanan bu araştırmada araştırılması hedeflenen tarih programları hakkında özellikle ders kitapları ve kazanımları analiz edilerek, doküman incelenmesi yöntemi ile elde edilen bilgiler, hedeflenen amacı gerçekleştirip gerçekleştirilemediğini saptamaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Türk Dünyası, Kazakistan, Azerbaycan, Ortak Türk Tarihi

Giriş

Türk eğitim tarihi, Türklerin ilk kez tarih sahnesine çıktığı milattan önceki dönemlerden başlamakta olup günümüze kadar olan ve birtakım evrelerden geçen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok geniş bir zaman aralığını içinde barındıran bu sürecin kırılma noktalarını İslamiyet’in kitleler hâlinde Türk boyları tarafından kabul edilmesi ve XIX. yüzyıldan

---

* Tarih Öğretmeni, Uludağ Üniversitesi Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Programı, Bursa/TÜRKİYE, krc.ufuk26@gmail.com

itibaren eğitim bilimi adına gerçekleşen bilimsel yöntem ve teknikler ile siyasi gelişmeler şekillendirmiştir.

Eğitim tarihinin İslamiyet öncesi dönemi Türk boylarının yaşam şartlarına göre belirlenmiş ve töre temel bir eğitim aracı olarak ana kaynağı oluşturmuş, “savunarak-sosyalleşme”¹ olarak adlandırılan eğitim sistemi ortaya çıkmıştır. Ordu-millet anlayışına paralel olarak çocukluktan itibaren gerçekleştirilen ve süreklilik arz eden bir eğitim sistemi meydana getirilmiştir. Buna göre bilge, derleyip toparlayan, kahraman, savaşçı ve faziletli olmak gibi özellikleri bünyesinde barındıran idealize edilmiş bir “Alp-İnsan Tipi” yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Bu sistemin en güzel örneklerini özellikle destan ve hikâyelerde Alp insan tipini ön plana çıkararak gösteren Türk kültürü; iyilik, cömertlik, vatan sevgisi, kahramanlık gibi değerler ile vurgulamıştır. Bu dönemde eğitim bir program takibinde ve mekânda gerçekleşmemiş, günlük hayatın içerisinde onun bir parçası olmuştur.

İslamiyet’in kabulü ile Türk eğitim tarihi köklü değişiklikler yaşamıştır. Özellikle medrese adı verilen eğitim kurumlarının oluşturulması, Türkistan coğrafyasında Semerkand, Buhara gibi Türk şehirlerini ön plana çıkarmış; dinî ve pozitif bilimlerin bir kurum planı dâhilinde okutulmasını gerektirmiştir. Türk eğitim tarihinin sistemli hâle gelmesin ilk aşamasını medreseler oluşturmuş, İslamiyet öncesinin “Alp İnsan Tipi” yerini “Gazi ve Veli İnsan” tipine bırakmıştır. Bu noktada, İslam dinini yaymak için mücadele eden, kahraman, cesur, bilge ve önder kişilikli olma değerlerine sahip birey yetiştirme eğitimin ana hedefini teşkil etmiştir.

Tarihsel süreç takip edildiğinde Türk toplumunun eğitim hayatı önemli farklar bulunmamakla birlikte XIX. yüzyıla kadar bu çizgide gelişim gösterdiği izlenebilir. Ancak XIX. yüzyıl ile birlikte hem Osmanlı coğrafyasında meydana gelen ıslahat programları ve siyasi gelişmeler hem de Rusya’nın Türkistan siyaseti, Türk topluluklarının eğitim hayatını da birbirinden koparıp uzaklaştırma politikasına maruz bırakmıştır.

Türkistan coğrafyasında yaşanan Rus hâkimiyeti Türk boylarında doğrudan veya dolaylı olarak pek çok yönde değişimlere, baskılara ve asimilasyonlara uğramasına neden olmuştur. Eğitim ve öğretim alanında kasıtlı yapılan saptırmalar ve alfabe değişiklikleri ile Orta Asya’da yaşayan Türk cumhuriyetlerinde millî kültür ve medeniyetin gelişmesi engellenmiş, hatta bu unsurların geriye doğru gitmesine çaba gösterilmiştir. Ortak geçmişi ve dili unutturma gayesi ile Türk dünyası parçalanmıştır. Bu bölünme XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türk cumhuriyetlerinin

---

¹ Mustafa Şanal-Eray Alaca, *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya’dan Günümüze*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2020, s.1.

bağımsızlıklarına kavuşmaları ile birlikte son bulmuş ve ardından millî uyanış tekrar canlanarak eğitim alanında da yenilik dönemi başlamıştır.

Tarihin bilim dalı olarak, olaylara her zaman tek bir pencereden değil de tüm gelişmeleri arka planları ile birlikte bütün olarak değerlendirip görme özelliği kazandırır. Ana hatlarını verdiğimiz tüm bu Türk Eğitiminin tarihsel gelişimi ışığında toplumların ve ülkelerin yetiştirmek istediği insan profilini belirlemede önemli bir araç olan eğitim, bu yönü ile diğer tüm unsurların ana mekanizması hâline gelmektedir. Bu gayede Türk dünyasında oluşacak birlikteliklerin ortak paydasını eğitim oluşturacaktır. Köken birlikteliğinin temel taşının ortak tarih öğretim programlarının eğitim müfredatına dâhil edilmesi, bir proje olmaktan çok asıl hedef ve yol haritası olarak ele alınmalıdır. Tarih öğretiminin insanların kimlik bilinci ve aidiyet duygusunu pekiştiren unsur olması, bu unsurun ana materyalini tarih ders kitapları ve öğretim programları haline getirmektedir. Öyleyse hazırlanacak olan tüm materyaller, kitaplar ve özellikle ortak öğretim programı tüm Türk dünyası tarafından anlaşılabilir ve sade ve açık bir Türk dili ile hazırlanmalıdır. Örneklem aldığımız Türkiye – Azerbaycan – Kazakistan eğitim programlarında tarih öğretimi bu kapsamda ele alınmıştır. Mevcut durum tespiti için ülkelerin tarih öğretim programları incelenerek farklar ortaya konulmuş ve olması gereken noktalar belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti eğitim politikaları Milli Eğitim Bakanlığı² tarafından belirlenen programlar tarafından merkezi bir yapıda tüm eğitim kurumlarında tek elden yürütülmektedir. Eğitim, 4+4+4 diye tabir edilen öğretim yılları sistemine göre düzenlenmiştir. Eğitimin ilk aşamasını zorunlu olmayan okul öncesi eğitimi (anaokulu) oluşturmaktadır. Burada okullara kabul yaşı 36 ay (3 yaş) olarak belirlenmiştir. Ardından ilk dört yıl 6 yaştan itibaren zorunlu ilkökul eğitimin kapsar. Ortaokul yine zorunlu olarak sonraki dört yıllık (5 ve 8. Sınıflar) süreci oluşturur. Zorunlu eğitimin son dört yılı ise ortaöğretim denilen lise eğitimini kapsamaktadır. Lise eğitimini (normal okullar, İmam Hatip Okulları veya meslekî teknik okullar) tamamlayan öğrenciler bakanlık tarafından merkezi sınav ile kabul alan yükseköğrenime devam edebilirler. Ön lisans düzeyinde iki yıl, lisans düzeyinde ise çeşitli program ve ana bilim dallarında dört yıl ile altı yıl süren eğitim hayatlarını tamamlarlar. Başarılı ve istekli öğrenciler yüksek lisans (2 yıl) ve doktora (4 yıl) eğitimlerine devam edebilirler.

Kazakistan Cumhuriyeti'nde eğitim sistemi Eğitim Bakanlığı³ tarafından yedi basamaklı olarak düzenlenmiştir. Bunlar: Okul öncesi eğitim (zorunlu değil) , genel orta öğretim, okul dışı eğitim, özel orta

---

² <https://www.ogmmateryal.eba.gov.tr>

³ <https://www.nis.edu.tr>

eğitim, yükseköğretim ve diploma sonrası eğitim (yüksek lisans ve doktora).⁴

Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim sistemi ise yine Eğitim Bakanlığının⁵ yürüttüğü politikalar ile belirlenmektedir. Bu hususta Azerbaycan'da eğitim kurumlarının beş ana başlık altında toplandığını görmekteyiz. Bunlar: Okul öncesi eğitim (anaokulu ve kreşler), umum tahsil (genel eğitim, iptidai esas eğitim, lise), meslek ihtisas eğitimi (teknik ve meslekî eğitim), orta ihtisas eğitimi, yükseköğretim (yüksekokul ve üniversiteler) ile Magistratura'dan (yüksek lisans) oluşmaktadır.⁶

Genel özellikleri verilen örneklem aldığımız bu üç Türk Cumhuriyeti eğitim sistemi özelinde tarih öğretiminin hangi basamaklarda başladığı, içerik müfredatının ne olduğu açıklanacak ve Türk birliğinin oluşumunda ortak tarih bilinci için olması gereken hususlar üzerinde durulacaktır.

Tarih Öğretiminde Türkiye – Azerbaycan – Kazakistan Örneği

Tarih bilincinin önemli bir yurttaşlık becerisi olduğu önemle vurgulanmaktadır. Tarih bilincine sahip olacak kişilerin nasıl yetiştirileceği sorusu devletleri planlı, programlı ortak bir tarih öğretimine yöneltmektedir. Devletler yetiştirmek istedikleri yeni nesillerini yine onları oluşturan ve bir arada tutan kimlik ve millet bilinci esasına göre tarih eğitimleri ile ulaştırmayı arzularlar.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarih öğretim programı ve müfredatını incelediğimiz zaman tarih öğretiminin ilk defa ilkökul dördüncü sınıfta yer alan “Sosyal Bilgiler” dersi kapsamında 2. ünite olan “Kültür ve Miras” başlığında yer alan “Bir Kahramanlık Destanı: Millî Mücadele” kazanımı ile başladığını görmekteyiz. Burada ana hatları ve pedagojik özellikleri dikkate alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık savaşı anlatılmaktadır. İlkokul 4. sınıf sonrası devam eden eğitim öğretim hayatında öğrenciler ortaokulda yine zorunlu ders kapsamında, ortaokuldaki 5, 6, 7. sınıf düzeylerinde Sosyal Bilgiler dersi kapsamında 2. üniteler ile belirlenen kazanımlar ile tarih öğretimi devam ettirilmektedirler. Bu kapsamda incelediğimiz zaman 5. Sınıf Sosyal Bilgiler kitabı 2. ünitesi olan “Geçmişe Yolculuk” başlığı altında Anadolu ve Mezopotamya'da kurulan İlk Çağ uygarlıkları kazanımlarına yer verilmektedir. 6. sınıf Sosyal Bilgiler kitabı yine 2. ünite olan “Tarihe Yolculuk” başlığı altında toplanan: Türklerin Ana Yurdu Orta Asya, İslam Tarihi, Türkler İslamiyet ile Tanışıyor, Yeni Yurt Anadolu ve Tarihi Yollar

⁴ Kemal Girgin, “Türk Birliğinin Pedagojik Bileşeni: Türk Dünyası Gaspıralı Programı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 8, S. 3 (2021), s. 880.

⁵ <https://www.e-derslik.edu.az>

⁶ Girgin, agm, s. 880.

kazanımlarını içermektedir. Aslında bu nokta Türk tarihi kazanımlarının Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemi içerisinde ilk kez 6. sınıfta ortaya koyulduğu gerçeğini bize göstermektedir. Yoğun bir dönemi kapsayan kazanımlar yine pedagojik uygun yaklaşım ile Türk adının anlamı, ana yurt, ilk Türk siyasi oluşumları ile başlamakta, ortak Türk tarihi açısından, İslamiyet'in kabulü ve yine Türk dünyasının mihenk taşları olan ilk Türk İslam siyasi örgütlerini de içermektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan bireyler ortak geçmişine ve kökenlerine ait bu ilk bilgileri 6. sınıfta ve 12 yaşında edinmektedirler. 7. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında ise yine 2. Üniteye yer alan “Türk Tarihine Yolculuk” başlığı altında Osmanlı tarihi kazanımları: Bir Devlet Doğuyor, Osmanlı Fetih Siyaseti, Avrupa Gelişiyor, Osmanlı ve Diğer Devletler, İslahatlar ile Değişen Osmanlı Kurumları başlıkları altında düzenlenmiştir. 8. sınıfta ise doğrudan ders adı değişmekte ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük adıyla öğrencilere Birinci Dünya Savaşı ile başlayan süreç ile Millî Mücadele, İnkılâplar Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Tarihi başlıkları altında yer alan kazanımlar, 4. sınıf konusunun daha da gelişmiş hâli ile aktarılmaktadır.

İlkokul 4. sınıf ve ortaokul düzeylerinde gerçekleştirilen tarih öğretiminde Türk dünyasının ortak değerlerine ilk kez 6. sınıfta değinilmektedir. 12 yaşına gelene kadar olan süreçte bireysel çabaları haricinde, müfredat kazanımlarını sunan öğretmenlere de esneklik tanımadan geçmişten günümüze diğer tüm Türk devletleri, toplulukları ve boylarından haberdar olmadan aktarılan bir tarih yaklaşımı şeklinde planlanmıştır. Bu durumun doğurduğu sonuçlar hakkındaki bilgiler sonuç ve tartışma bölümünde tekrar ele alınacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ortaöğretim (lise) düzeyinde bizzat “Tarih” başlığı altında verilen derslerde, “Bilim Olarak Tarih” olgusundan başlayıp günümüze kadar ulaşan bir süreç olarak 4 yıl süren eğitim programına yayılmıştır. Bu kapsamda sınıf düzeyince incelersek 9. sınıf tarih ders kitabı toplam 6 üniteden ve ona bağlı kazanımlardan oluşmaktadır. 1. ünite “Tarih ve Zaman” başlığı altında tarihe bilim olarak yaklaşmaktadır. 2. ünite “İnsanlığın İlk Dönemleri” başlığı altında Dünya’da bulunan önemli medeniyet havzalarının Tarih Öncesi Dönem ve İlk Çağ süreçlerindeki gelişimlerine yoğunlaşmıştır. 3. ünite ise “Orta Çağ’da Dünya” başlığı ile dönem özelliklerini anlatmaktadır. Böylece ilk üç üniteye genel tarih öğretimi ve kavram öğretimleri ile öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin eğitilmesi amaçlanmaktadır.

4. ünite ve 6. üniteler doğrudan Türkin tarihini kapsayan bir dönemi içine alırken 5. üniteye Türk cumhuriyetlerinin ortak paydaları arasında yer alan İslam tarihine yoğunlaşmaktadır. 4. üniteye İlk ve Orta Çağ’da Türk Dünyası başlığı altında;

- Avrasya’da ilk Türk izleri,
- Boylardan devlete,
- Türklerde coğrafya ile oluşan yaşam tarzları,
- Kavimler göçü,
- ve İlk Türk devletleri ve komşuları

kazanımları ile esas olan ortak Türk tarihi ayrıntılı olarak aktarılmaktadır. Bu ünite kapsadığı kazanımlar bakımından son derece önem arz eder. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan bir Türk çocuğu 14 – 15 yaşlarında aldığı bu eğitim ile Türk dünyası, Türk boyları hakkında ilk kez detaylı bilgiler edinebilmektedir. 6. ünite de ise “Türklerin İslamiyet’i Kabulü” ve “İlk Türk İslam Devletleri” başlıkları adı altında;

- Türk – İslam tarihindeki siyasi gelişmeler,
- Türklerin İslamiyet’i kabulü,
- İslamiyet’in Türk devlet ve toplum yapısına etkisi,
- Oğuzların İslamiyet’i kabulü,
- ve Büyük Selçuklu Devleti’nde yönetim ve toplum yapısı

kazanımları ile yine tüm Türk cumhuriyetlerinin geçmişine ışık tutan ortak tarih kazanımları verilmektedir. Buradan dikkati çektiği üzere konu ve kazanımlar yerele bölünmeden önceki en can alıcı ve Türk ulusunun dünya medeniyetinin odak noktalarından birisi hâline getiren önemli siyasi ve sosyal olgular, tüm tarih dersleri içerisinde yalnızca ayrıntılı olarak 9. sınıfta (4. ve 6. ünitelerinde) ele alınmaktadır.

Türkiye’de tarih öğretimi 10. sınıfta ve 11. sınıfta Osmanlı tarihi olarak okutulmaktadır. Elbette ki Osmanlı kültürü ve uygarlığı Türk tarihinin en yüksek medeniyet zirvelerinden birini teşkil etse de Türkistan coğrafyasından uzaklaşılması diğer Türk cumhuriyetlerinde tarih öğretim programlarından da anlaşılabacağı üzere ilgiyi ve öğretimi azaltmaktadır.

Osmanlı tarihi, 10. sınıfta Türklerin “Yeni Yurt” olarak Anadolu’ya gelip yerleşmesi, Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme dönemi kazanımlarını içerir. 11. sınıf tarih programı ise Osmanlı tarihi 6 üniteden oluşmaktadır, Avrupa ve Osmanlı Devleti ekseninde gelişim göstererek 10. sınıf tarih müfredatının devamı niteliğindedir. Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve I. Dünya Savaşı kazanımları ile son bulur. Türkiye’de 10. ve 11. sınıf tarih öğretim programı müfredatına göre incelediğimizde Türkistan ve Türk dünyası adına gelişmelerin hemen hemen hiç yer almadığı ortaya çıkmaktadır. Bunun doğurduğu en önemli sonuç ise Türkiye’de yaşayan Türk gençliğinin bu süreçte Türk dünyası ile bağlarının zayıflamasına, Türk dünyasının önemli bir bölümünün ortak

sorunu ve tarihinden ve adeta ana yurdunun köklerinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Türkiye’de 12. sınıfta tarih öğretim programında ders adı değişmektedir. Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi adıyla 8 üniteden oluşan program, Mustafa Kemal Atatürk’ün hayatı ile başlayarak I. Dünya Savaşı konularını 1. ünite vermektedir. 2. ünite Millî Mücadeleyi, 3. ünite Türk inkılâbını ve Atatürk ilkelerini, 4. ünite ise Atatürk dönemi Türkiye iç ve dış politika kazanımlarını kapsamaktadır. 5. ünite II. Dünya Savaşı, 6. ünite Soğuk Savaş dönemi ve 7. ünite ise 1960 sonrası gelişmelerine yer verilmiştir. Bu tarih programının Türk dünyası ile tekrar bağıni kuran ortak noktası 8. ünite dir. 8. ünite de sunulan 1990 sonrası gelişmelerin ele alındığı özellikle “SSCB’nin dağılması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye” kazanımları ile öğrencilerin dikkati uzun bir tarihsel bir kopukluktan sonra tekrar Türk dünyasına çekilmeye çalışılmaktadır. Ne yazık ki müfredat programının mayıs ve haziran dönemine denk gelmesi, 12. sınıf öğrencilerinin üniversite sınavı için duyduğu sınav kaygısı ve devamsızlık gibi nedenler ile konu ya hiç anlatılmamakta ya da özde kalarak verimli olmamaktadır. Bu ise kazanımları amacından saptırıyor ve günümüz gençliğinin Türkistan’daki olayların arka planını anlamasına engel olduğu gibi bölgede meydana gelen gelişmelere de kayıtsız kalmalarına neden olmaktadır.

Bir bütün olarak Türkiye eğitim sistemi dâhilinde tarih öğretimini incelediğimizde, bilimsel yaklaşım ön planda tutulmak koşulu ile eğitim gören Türk gençleri hem dünyadaki gelişmeleri hem benliklerini meydana getiren ortak geçmişlerini öğrenme şansı yakalasalar da özellikle Türklük bilinci uyandırarak Anadolu dışında kalan soydaşları ile bağ kuracakları kazanımların yalnızca 9. sınıf ve 12. sınıf ilgili üniteleri ile sınırlı kalması en büyük sorun olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca ders saatlerinde yaşanan yetersizlik ve buna rağmen yoğun müfredat kazanımları öğretmenlere tarih öğretiminde esneklik kazandıramamaktadır. Sınav kaygısı yaşayan öğrenciler, tarih dersini asıl amacı olan millî bilinç, birlik ve bütünlük oluşturma gayelerinden uzaklaştırmaktadır. Bu durum Türk dünyasının ortak sorunlarını öğrenip farkındalık oluşturma konusunda da geride kalmamıza neden olmaktadır.

Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı da Türkiye örneğinde olduğu gibi merkezi olarak örgütlenmiştir. Eğitim 6-15 yaş arası bireyler için zorunludur. İlköğretim zorunlu ve ücretlidir. 5 ile 9. sınıfları kapsayan alt ortaöğretim (ortaokul) ile yüksek ortaokulda (lise) eğitim süresi 3 yıl olarak planlanmıştır. Buna göre zorunlu eğitimin verildiği dönem tarih öğretimi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Kazakistan’da tarih öğretimi 5. sınıf ile başlamakta olup 7, 8 ve 9. sınıfta okutulmaktadır.

Beşinci sınıfta yer alan tarih müfredatı Kazakistan coğrafyası temelinde şekillenmiştir. Burada karşımıza çıkan kazanımlar ve üniteler: 1.ünite “Kazakistan’daki Eski İnsanların Hayatı” başlığı adı altında ilk insanların hayatları, Kazakistan topraklarında taş devri alanları, ilk insanların ekonomik yaşamları, Botai kültürü, Kazakistan’da yer alan kültür çevreleri ve eski kaya resimleri kazanımlarından oluşmaktadır. İkinci ünite “Eski Göçebelerin Hayatı” başlığı altında Kazakistan’da demir gelişimi, göçebelerin ekonomik uğraşları (hayvancılık) , göçebelerin dünya görüşü kazanımlarından oluşmaktadır. Dikkat edildiği üzere tarih eğitiminin başladığı 5. sınıf (10-11 yaş) ilk 2 üniteye yerel tarih ekseninde Türkiye’den çok farklı yapıda bir öğretim gerçekleştirilmektedir. Üçüncü ünite Sakalar (İskitler) başlığı altında Türk ortak tarihi konusunu oluşturmaktadır. Kazanım temelleri ise İskitlerin kültürel mirası, Altın Elbiseli Adam, Tomris Hatun ve İskitlerin siyasi mücadelelerinden oluşmaktadır. 4. üniteden sonra tekrar Türk tarihine yönelen 5. ünite “Hunlar” başlığı altında Hun kültürü, siyasi faaliyetleri ve Avrupa Hunları, Atilla kazanımlarını içererek Türk dünyasının ortak geçmişini konu edinmektedir. Aslında bu noktada verilen kazanımlar ile Türkiye’de 9. sınıfta okutulan ortak tarih, değerler ve kazanımlar ile buluşulmaktadır. 6. üniteye Sarmatlar ve alt kazanımları verilirken son ünite olan 7. üniteye Kazakistan tarihine genel bakış konusu ile konu toparlanmaktadır. Anlaşıldığı üzere 3. ve 6. üniteler aslında Türkiye’de 9. sınıfta verilen kazanımlar ile örtüşmektedir. Bütüne baktığımızda ise farkların çok ve bariz olduğunu görmekteyiz.

Yedinci sınıf düzeyinde okutulan tarih öğretim programı içeriğini incelediğimizde ise ilk üniteye (6-9. yy Kazakistan) Orta Çağ’ın genel özellikleri ve Orta Asya’da yaşanan Türk göçlerinin konu edinildiğini görüyoruz. 10-13. yy Kazakistan başlığı altında sunulan 2. üniteye ise yerelde İslam dininin kabulü, ticaret yolları özellikle İpek Yolu ve Deşt-i Kıpçak kazanımları verilmektedir. 3. üniteye Cengiz Han ve Moğollar, Altın Orda devletleri anlatılmakta, Kazak kimliği vurgulanmaktadır. Son üniteye ise 16-17. yy Kazakistan’ı ile ilgili genel bilgiler anlatılmaktadır. Aslında ortak konulara değinmekle birlikte kazanımların çok yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. 8. sınıf yine yerel tarihi baz alınarak hazırlanmış bir tarih programına sahiptir. Bu kazanımları tek tek incelediğimiz zaman vatanseverlik duygusu, Kazak kültürü, Rusların Kazakistan politikaları ve sömürgeleştirilmesi ile birlikte XIX. yy ve XX. yy başlarına kadar olan kazanımlar sunulmaktadır. 9. sınıf kazanımları XX. yy başlarında genel durum Sosyalizm kültürü ve Ekim Devrimi, SSCB’nin Kazakistan politikaları, sanayileşme hamlesi gibi konular ile yine sadece Kazakistan coğrafyasında meydana gelen gelişmeler değerlendirilmekte, Türkistan ve Anadolu’daki Türk toplulukları siyasi gelişmeleri sunulmamaktadır.

Kazakistan'da verilen tarih öğretim programı genel hatlarına baktığımızda tamamen Kazak tarihi ders müfredatı yanında Dünya tarihi adıyla farklı bir ders de okutulmaktadır. Özellikle Dünya tarihi sunulan tarih öğretim programı Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi hakkında bilgiler sunsa da dönem itibarıyla Kazakistan'ın SSCB egemenliğinde olması siyasi olarak eğitim programlarına da yansımış ve olumsuz bir tablo oluşturmuştur. Tarih öğretimi ve müfredatının uzunca bir süre ideolojik kaygılar ile hazırlanması ve aktarılması sorunundan sıyrılmadan güncellenmesi amaç birliğini saptırarak uzaklaştırmaktadır. Milletlerin tarihinde meydana gelen ideolojik değişimler devletlerin ve milletlerin tarihinin objektif bir şekilde öğretilmesine engel olmaktadır. Günümüz ortaöğretim tarih programı Kazakistan'da Kazak Türklerinin kökenlerini İskitlere bağlayarak başlamakta, Türk kağanlığı, Oğuz memleketi, Altın Orda tarihi, Kazak Hanlığı gibi kazanımlara ayrıntılı yer vermektedir. Yine Kazak Türklerinin millî mücadelesinin en önemli tezahürü olan Alaş Orda hareketi müfredatlarda hak ettiği şekilde anlatılmıştır.⁷ Ancak Türk Dünyasının ortak geçmişinde buluşmak ve millî Türklük şuuru oluşturmak için asla yeterli kazanımları vermemektedir. Bu ise Türk Devletleri ile olan birlik bağlarını zayıflatmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim politikaları da merkezî bir yapıda Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Tarih öğretim programı tıpkı Kazakistan'da olduğu gibi Azerbaycan Tarihi ve Dünya Tarihi dersleri olarak ikiye bölünmüş dersler şeklinde okutulmaktadır. 5. sınıf ile birlikte okullarda tarih ders müfredatları düzenlenerek başlamaktadır.

Ortaokul ilk sınıf olan 5. sınıf Azerbaycan Tarihi ders müfredatı için hazırlanan program Sovyet ideolojik yaklaşımın etkilerinin hâlen devam ettirildiğini Safevi tarihinin aydınlatılması konusunda karşımıza çıkarmaktadır.⁸ 5. sınıf düzeyinde tarih öğretim müfredatı Azerbaycan'da ilk insan yerleşim alanları ile tarih öncesi dönem ve ilk çağlarda yaşam ile başlamaktadır. Saka hükümdarı Tomris Hatun ve Dede Korkut hikâyelerinin kazanımlar ile aktarılması dikkate değerdir. Yerel olarak Azerbaycan hanlıkları ve feodal yapıları ile devam etmektedir. 5. sınıf düzeyinde II. Dünya Savaşı ve Karabağ Savaşı'nın da kazanımlar ile yer alması hem kronolojik bütünlükte bağdaşmamakta hem de bilimsel olarak tarih öğretimi zorlaştırmaktadır.

6. sınıf Paleolitik Çağ'da Azerbaycan ile başlamaktadır ve tarih öncesi dönemler anlatılmaktadır. Devam eden konular Sasani Devleti

---

⁷ Telli Korkmaz, "Kazakistan'da Düünden Bugüne Tarih Eğitimi", *Türkoloji*, S. 83 (2017), s. 101.

⁸ Anar Eyyubov, "Azerbaycan Okullarında Tarih Eğitimi: Sovyet İdeolojisinden Vazgeçiş ve Otoriter Yöntemlerin Sürdürülmesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 5, S. 16 (2018), s. 58.

dönemine kadar olan yerel tarihe yoğunlaşmaktadır. 7. sınıfta tarih programı Azerbaycan'da İslamiyet'in kabul edilmesi, Oğuz-Selçuk akınları, Moğollar idaresinde Azerbaycan, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerini konu almıştır. 8.sınıf ise XVI. yy'da Osmanlı'nın Azerbaycan'ı işgali ve XVII. yy Azerbaycan'ında gelişen siyasi olaylar, XIX. yy Rusya'nın Azerbaycan topraklarını işgali ile devam etmektedir. 9.sınıf Rusya hâkimiyeti altında kalan dönem ile Sovyet hükümet programları, II. Dünya Savaşı sırasında Azerbaycan ve 1991 Bağımsızlık Dönemi ve I. Karabağ Savaşı'nı konu edinmektedir.

10.sınıf düzeyinde kronolojik bütünlük tekrar bozularak kazanımlar Azerbaycan'da ilk siyasi oluşumlar, Sasaniler dönemi, Rönesans kültürü, Selçuklu devri, Akkoyunlu-Karakoyunlu dönemleri, Safevi Devleti kazanımlarını içermektedir. 10.sınıf tarih müfredatının devamı olarak 11.sınıfta XX. yüzyıldan günümüze kadar olan Karabağ'ın düşman işgalinden kurtulması dâhil tüm siyasi süreç aktarılmaktadır. Dikkat edileceği üzere 5, 6, 7, 8 ve 9.sınıf tarih müfredatı kendi içerisinde – zaman zaman kopukluklar ile birlikte – bir bütünlük arz ederken 10 ve 11.sınıf müfredatı ayrı olarak kendi içinde konu bütünlüğüne sahiptir. Bu ise eğitim sisteminin yapısından kaynaklanmaktadır (Esas orta eğitim 5-9.sınıflar ve genel orta eğitim 10 ve 11.sınıflar).

Azerbaycan tarih programı ve ders kitaplarının analizi eğitim alanında yüzeysel reformların bir bilim ve geçmişin, günümüzün gerçekliğinin nesnel yansımalarının bir aracı olarak tarih oluşturmaya ve geliştirmeye yardımcı olmadığı gibi mevcut sistem ortak Türk tarihiyle birlikteliğine de engel olmaktadır. Dünya tarihi için hazırlanan lise ve ortaokullarda okutulan ders kitaplarının da genel anlamıyla sübjektif yorumu ve yapay olarak birbirine bağlanmış bulunması dikkate değerdir. Böylece detayları sunulan üç Türk Cumhuriyeti tarih müfredatı birlik oluşturmaktan çok uzakta kalmakta, özde yani kendi içerisinde bile tarih bilincine sahip bireyler yetiştirmekte bile yetersiz kalmaktadır.

Sonuç

Tarih derslerinin birliktelik amacı kendini ve ulusunu tanıyan, kendini Türk dünyasının ve insanlığın bir ferdi olarak gören bir program olarak hazırlanması gerekmektedir. Böylece birey genel Türk kimliğinin dayandığı tarih, dil ve medeniyet olguları ile gurur duyup Türk halklarının gelenek, görenek, örf ve âdetlerine saygı duyar; Türk kültürünün manevi değerleri ile kendini tanıma ve değerlendirme yeteneklerini kazanabilir. Türk cumhuriyetlerinin ortak payda olarak burada buluşması gerekmektedir. Örneklem aldığımız üç eğitim programı bu gayelere ulaşmaktan çok uzaktır. Kaldı ki özde kendi içinde bile mevcut tarih programları Türklük bilincini oluşturma, Türk dünyasını tanıma, ortak sorunlara ulaşma yeterliliğini sağlayamamaktadır.

Tarama modelinde tasarlanan bu araştırmada, araştırılması hedeflenen tarih programları hakkında özellikle ders kitapları ve kazanımları analiz edilmiş, doküman incelenmesi yöntemi ile elde edilen bilgiler, hedeflenen amacın çok uzağında kalındığını ortaya çıkarmıştır. “O hâlde olması gereken nedir” problemine yoğunlaşılmalıdır. Bu noktada SSCB’nin dağılacığını öngören Mustafa Kemal Atatürk’ün, 29 Ekim 1923, Cumhuriyet’in 10. yılı kutlamaları kapsamında Çankaya Köşkü’nde söylediğı “İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnızca o günü susup beklemek anlamına gelmez. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölüğü tarihimize içinde bütünleşmeliyiz. Dış Türklerinin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.” sözü gelmekte ve yıllar öncesinden tam bir durum tespiti yaparak bizlere yol haritasının ana hatlarını çizdiğini göstermektedir.

Türk dünyasının birliktelik içerisinde hareket edebilmesinin yegâne çözümü, ortak eğitim sistemlerinin oluşturulmasıdır. Tarihimizin önemli unsurları olan tarihi şahsiyetlerimiz, Türk büyüklerimiz, Millî duygularımız ve millî kimliğimizi besleyecek önemli kaynaklar hâline getirilmelidir. Bunun yolu ise tarih eğitimini, Türk birliğinin ve gelişiminin ana kaynağı, ortak alfabe ve Türkçeyi ise bu yolun anahtarı hâline ivedilikle getirmemizdir. Birlik için tüm ülkelerde her düzeydeki tarih kitaplarını elden geçirerek bizi biz yapacak olan program ve müfredatın aynı anda, aynı ortamda oluşması sağlanmalıdır. Buradaki amaca ulaşılabilmesi için, belirtilen yol haritası ile aynı sınıf düzeyinde, aynı yaş grubunda bulunan öğrencilerin aynı kazanımlar, aynı materyaller ve ders kitapları ile tüm Türkistan coğrafyasında tarih eğitimini başlatmak zorundayız. Sadece kitap yazımı değıl; yöntem, teknik ve program uygun işleyiş dâhilinde sürdürülmelidir. Ders materyallerinin ana hatları, içeriğı ve kapsamı öğretmenlere yol haritası oluşturacak, amacı ve kapsamı belirleyerek bütünleştirecek birer araç olarak tasarlanmalıdır. Mevcut programlarda gözlemlediğimiz tarih öğretiminin öğrencilere tek taraflı ve alternatif yaklaşıma yer bırakmayacak şekilde sunulmaması ve bu sakıncaların engellenmesi önemlidir. Ortak tarih eğitimimiz geçmiş tecrübeyi, milletin hafızasını yeni nesle aktarabilmeli ve bunu yaparken de bilimsellik ile nesnelliliğı sağlayabilmelidir. Müfredat ve kazanım programı Türk milletinin siyasi, ulusal ve sosyolojik gayelerini maarif ile ilgili hususlarını tespit etmeli, bunları okullarda ortak zaman ve sistemde gerçekteştirme faaliyetlerini planlamalıdır.

---

⁹ Erol Kürkçüoğlu, “Atatürk, Millî Mücadele ve Türk Dünyası”, *Erdem*, S. 32 (1998), s. 521-525.

Tarih öğretiminin bizi daha çok orta ve yüksek öğrenimde karşılaması ile ilgili olarak eğitim alanında Türk cumhuriyetlerinin iş birliği geliştirmesi, Türk dünyasının oluşumunda en önemli enstrüman olacaktır. Türk dünyasının yaratılışında eğitim ile ilgili doğru adımları atabilmek lazımdır. Ancak her zaman doğru adımlar atmak, istenen sonuçları elde etmeyi garanti edemez. Bu noktada olması gereken, alınan kararlar ve doğru eylemler ile ilgili sürdürülebilir, izlenebilir ve değerlendirilebilir hâle getirilmelidir. Bu noktada Türk Dünyasını bu amaç birliğinde birleştirmek amacıyla hazırlanmış ve hayata geçirilmiş “Türk Dünyası Ortak Tarihi Ders Kitabı” projesinden bahsetmemiz oldukça önemlidir. 8. Sınıflara yönelik olarak yazılan bu ders kitabı seçmeli ders kapsamında ve pilot bölgelerde bile olsa ilk olarak 2019 yılından itibaren Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan okullarında okutulmaya başlanmıştır. Bu ilk adımın atılması her ne kadar çok geç kalınsa da çok önemli bir gelişmedir. Kitap içeriğinde siyasi geçmişimiz yanında, tarihimizin ve köklerimizden önemli unsurları olan tarihi şahsiyetlere yer verilmiş olması milli duygularımızı ve milli kimliğimizin oluşumunu besleyen önemli birer kaynak olarak dikkate değerdir. Öyleyse ivedilikle bu proje tüm Türkistan’a yayılmalı ve seçmeli olarak değil de tüm okullarda zorunlu olarak okutulmaya başlanmalıdır. Bu eşiği bir an önce atlamamız genel çerçevesini çizdiğimiz amaca ulaşmada son derece önemli ve ilk adımı teşkil etmektedir.

Sonuç olarak ortak tarih programının oluşturulması Türk dünyasının ortak tarihi temelinde genç nesillere ulaştırılmalı, ortak bir şuur oluşturmaya imkân verecek şekilde hazırlanmalıdır. Ortak müfredatın izin verdiği esnekliğe ulaşarak değişim programları ile desteklenen bir yapıya kavuşturulmalıdır. Türk nesline “dilde, fikirde, işte birlik” ilkelerini aşılıp Türkçenin gelişmesine hizmet edecek, Türklük ve tarih şuru kazandıracak programa ulaşarak zorunlu eğitim kademelerinde gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- YYYUBOV, Anar, “*Azerbaycan Okullarında Tarih Eğitimi: Sovyet İdeolojisinden Vazgeçiş ve Otoriter Yöntemlerin Sürdürülmesi*”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c. 5, S. 16 (2018), s. 52-63.
- GİRGİN, Kemal, “Türk Birliğinin Pedagojik Bileşeni: Türk Dünyası Gaspıralı Programı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. 8, S. 3 (2021), s. 871-894.
- KORKMAZ, Telli, “Kazakistan’da Düünden Bugüne Tarih Eğitimi”, *Türkoloji*, S. 83 (2017), s. 93-107.
- KÜRKÇÜOĞLU, Erol, “Atatürk, Millî Mücadele ve Türk Dünyası” Erdem, s.32, 1998, s. 521-525.

ŞENAL, Mustafa-ALACA, Eray, *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan
Günümüze*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2020.

<https://www.e-derslik.edu.az>

<https://www.ogmmateryal.eba.gov.tr>

<https://www.nis.edu.kz>

İSLAMIN ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI İLE İLİŞKİSİ

Fatma KIYAK*

Öz

Çevre, insanlara takdim edilmiş en büyük emanettir. Bu emanete sahip çıkmak elbette ki yeryüzündeki canlılardan insana aittir. Çevrenin insan üzerindeki etkisi ile insanın çevre üzerindeki etkisi aynıdır. Çevreye baktığımızda aslında büyük bir insanı, insana baktığımızda ise büyük bir çevreyi görürüz. Çevre tahribatıyla başa çıkmak için dinin emirleri kapsamında insanların çevreye sahip çıkması gerekir. Dinler birçok konuda yaşamımıza rehberlik ettiği gibi çevre konusunda da bizlere en büyük kılavuzdur. İslam dini; çevre bilincinin gelişmesinde ve çevre ile ilgili toplumun eğitiminde önemli bir kaynaktır. İslam dinini yaşayanlar, İslam'ın çevreye verdiği değerin önemini kavrar ve uygularsa, çevrenin tahrip olmamasına, daha yaşanılabilir ve güzel bir çevrede yaşamamıza büyük oranda katkıda bulunacaklardır. Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden sömürülmeden yararlanma, tabiatın düzeninin farkında olma ve çevrenin emanet olduğu bilincinde olma, İslam ahlakında çevre anlayışının temel yapıtaşlarını oluşturur. Çevrenin korunmasında yalnızca Müslümanların değil, diğer dinlere mensup toplumların da bilinçli olması ile doğacak olan iş birliğinde çevrenin uğrayacağı büyük bir tahribattan dünyamız kurtulacaktır. Müslümanlara ise diğerlerine örnek olmak için bu konuda düşen sorumluluk büyüktür.

Anahtar sözcükler: Çevre, Çevre Sorunları, Din, İslam

Giriş

Son yıllarda insan faaliyetleri, çevre ve onun korunması ile ilgili ciddi sorunları gündeme getirmiştir. Hava kirliliği, insan atıklarının kötü yönetimi, artan su kıtlığı, düşen yeraltı suyu seviyeleri, su kirliliği, atık bertarafı, çölleşme, nesli tükenmekte olan türler, ormanların korunması ve kalitesi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve arazi bozulması, küresel iklim değişikliği, kirlilik, çevresel bozulma, küresel ısınma, sera etkisi, asitleşme, ozon incelmesi ve diğer yerel, bölgesel ve küresel düzeydeki çevre sorunları ve genetiği değiştirilmiş gıdalar, bugün ve gelecekte bizi afetlere ve trajedilere karşı savunmasız hale getiren mevcut çevre sorunları olmuştur.¹⁰

1. Çevre ve Çevre Sorunları

Çevre kelimesi, toprak, su, hava, orman, güneş ışığı, mineraller, canlı organizmalar vb. şeklinde yeryüzünde doğal olarak bulunan tüm ekolojik birimleri

---

* Öğrenci, Odunpazarı/Eskişehir, fatma.kiyak.2018@gmail.com

¹⁰ Hemlata Pant, Jyoti Verma, Shivani Surya, "Environmental Issues: Local, Regional and Global Environmental Issues", *Three Major dimensions of life: Environment, Agriculture and Health*, 2020, s. 234.

ifade etmektedir. Bu dünya doğal çevrelerle doludur, bazıları biyotik, bazıları ise biyotik olmayan canlılardır. Biyotik element, insan, kuşlar, hayvanlar, bitkiler ve mikroorganizmalar gibi elementlerdir. Biyotik olmayan elementler hava, güneş ışığı, su, toprak, mineraller vb. gibi yaşamı olmayan elementler iken, ayrıca dört farklı küre arasında bölünmüştür; biyosfer, litosfer, atmosfer ve hidrosfer. Hidrosferin yeryüzündeki tüm yaşamlar içinde en büyük parçası olduğu yer, çevrede bulunan farklı türdeki kaynaklar arasındaki bir takım etki ve reaksiyonlar sayesinde mümkün olmuştur. Şu anda çevrenin durumu, daha önceki zamanlarda atamızın hayal bile edemeyeceği kadar kötü bir duruma gelmiştir. Kaynaklar çok yanlış ve israf edilerek kullanıldığı için çevremiz durmadan bozulmuştur. Hava, toprak, su veya toprak kirliliği, ormansızlaşma, asit yağmurları ve teknolojik ilerlemeyle insanlığın yarattığı diğer tehlikeli afetlerin olduğu yeryüzünde kirliliğin her gün ve her yerde hızla arttığı görülmektedir. Doğal kaynakların kullanımı gelecek nesillerimize daha iyi ve sağlıklı bir yaşam sunmak için dikkatli bir şekilde planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Dünyadaki her şeyi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen çevresel faktörün niteliğinde veya miktarında bir değişiklik olduğunda bir çevre sorunu ortaya çıkmaktadır. “Çevre sorunları, insan müdahalesi veya gezegene kötü muamelenin bir sonucu olarak gezegenin sisteminde (hava, su, toprak vb.) gelişen sorunlar olarak tanımlanmaktadır.” Çeşitli çevre sorunları artık tüm dünyamızı etkilemektedir. Küreselleşme devam ettikçe ve dünyanın doğal süreçleri, yerel sorunları, uluslararası sorunlara dönüşmektedir. Şu anda dünyayı etkileyen en büyük sorunlardan bazıları şunlardır: asit yağmuru, hava kirliliği, küresel ısınma, tehlikeli atıklar, ozon depolasyonu, duman, su kirliliği, aşırı nüfus ve yağmur ormanlarının tahribidir. Bu büyük sorunlar sadece çevre ile değil, gezegende yaşayan herkes ile ilgilidir. Bu sorunlar gezegendeki her insanı, hayvanı ve her ulusu etkilemektedir. İnsan, tarih boyunca kötü çevre koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır, ancak çevre sorunları olarak düşündüğümüz şey, sanayileşme ve kentleşme ile daha yaygın ve belirgin hale gelmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, fabrikalardan ve yoğun kentsel yaşam koşullarından kaynaklanan hava ve su kirliliği, son yüzyıllarda artan bir ilgi görmüştür ve 1960'larda önemli sorunlar olarak kabul edilmiştir. Hava ve su kirliliğine ilişkin endişe, çevre bilimcilerin, aktivistlerin ve politika yapımcıların çabalarıyla hızla bir dizi başka koşula, toprak erozyonu, pestisit kontaminasyonu, ormansızlaşma, azalan hayvan nüfusu ve türleri vb. kaygılar ortaya çıkarmıştır. Bu çeşitli kaygılar yavaş yavaş çevre sorunlarıyla birleşmiştir ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 1970 Dünya Günü ve ardından Stockholm'deki 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, “Çevresel Kaliteyi” önemli bir uluslararası soruna dönüştürmeye yardımcı olmuştur. 1992'de Rio De Janeiro'daki Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'na kadar, Avrupa'da önemli “Yeşil Partiler” kurulmuştur ve çevre sorunları dünya çapında vatandaşların ve hükümetlerin dikkatine konu olmuştur. Çevreci, sosyal ve çevresel bir hareket, çevre sorunlarını savunuculuk, eğitim ve aktivizm yoluyla ele almıştır. Çevre sorunları yerel, bölgesel ve küresel

olmak üzere üç düzeyde ortaya çıkabilir. Bazı önemli yerel çevre sorunları; kirlilik, atık bertarafı, çölleşme su kıtlığı, nesli tehlike altında olan türler gibi sorunlardır.¹¹

2. Din ve Çevre İlişkisi

Çevre sorunları günümüzde ahlaki bir sorun haline gelmiştir. Dinler ahlaki açıdan insanları yön vererek, zihinlerini biçimlendirerek insanların çevreye zarar vermesini önleyebilir. Dinin çevresel kaygıları azalttığı yerde, doğaya karşı daha güçlü hâkimiyet ve kayıtsızlık ortaya çıkmıştır. Ancak din, çevreyi korumak için daha büyük ahlaki kaygılar, kutsallık, maneviyat ve vekilharçlık değerleri aracılığıyla çevresel kaygıları teşvik edebilmektedir. Ve yapılan araştırmalar, dinin çevresel değerler üzerinde büyük ölçüde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle din, insanları Dünya'yı korumaya teşvik edebilecek ahlaki çerçeveler inşa etme konusunda eşsiz bir kapasiteye sahip olmuştur. Çevre karşıtı tutumlar, dini inançların inancıyla desteklendiğinde, tehlikeli olabilmektedir. Ancak aynı inançlar korumaya yönelik olarak uygulandığında, daha büyük bir iyiliğe yönelik eylem ve iş birliğine ilham verebilmektedir. Dini inancın farklı yönleri, çevre ve iklim değişikliği için hem olumlu hem de olumsuz kaygılarla ilgilidir. Maneviyat, vekilharçlık inançları, saflık kaygıları ve doğüstü ceza korkusu çevresel kaygıyı artırabilirken aynı zamanda ahir zaman inancı, adil dünya, insanın doğaya hâkimiyeti ve katı düşünme, çevresel kaygıyı azaltabilmektedir. Din, doğası gereği çevre yanlısı veya çevre karşıtı değildir, ancak bu konulara yönelik güçlü inançları motive edebilmektedir.¹²

3. Din ve Çevre Biliminin İlişkisi

Çevre çalışmaları ve dini çalışmalar, insanların çevresel sistemlerle etkileşiminin dini sistemlerden etkilendiği ve dini geleneklerin veya deneyim biçimlerinin ortamlara göre değiştiği araştırma fenomenlerini paylaşmaktadır.¹³

Çoğu zaman ekoloji, dindarlar tarafından ekolojik bilimin özet noktası olarak alınan ve ahlaki teoriye dönüştürülen bir karşılıklı bağlantılılık fikrine atıfta bulunur gibi görünmektedir.¹⁴

Din ve çevre bilimi hem çeşitlilik hem de önem açısından büyüyen sağlam, disiplinler arası bir alan olarak görülmektedir. Bu alandaki araştırmacılar din, doğa ve ekolojinin anlamı konusunda kritik sorularla karşı karşıya kalmaktadır. Çevre sorunlarına verilen yanıtlar, dini geleneklerdeki değişiklikleri yönlendirmekte ve bu değişiklikler, çevresel değişimin daha geniş sosyal ve politik yorumunu etkilemektedir. Din ve çevre, bilim ve din arasında, özellikle çevre araştırmaları ve

---

¹¹ Pant vd., agm., 2020.

¹² Jesse L. Presson, Adam Baimel, "Towards a psychology of religion and the environment", 2020.

¹³ Jenkins, Willis. "Religion and ecology: a review essay on the field." 2009.

¹⁴ Fredericks, S., and K. O'Brien. "The importance and limits of taking science seriously: data and uncertainty in religion & ecology." 2011.

dini çalışmalarda araştırmacılar arasında üretken bir etkileşim olmuştur ve olmaya devam etmektedir.¹⁵

4. İslamın Çevreye Verdiği Önem

Kuran'ı Kerim ve hadislerde çevresel tahribatın önlenmesine yönelik olarak birçok kaynak bulunmaktadır. İslam'ın amacı insanların yeryüzünde hem maddi hem de manevi açıdan huzurla yaşamalarını sağlamaktır. Bu açıdan İslam insanın iki cihanda da mutluluğu yakalaması için dünyada yaşadığı problemlere uygun ve uygulanabilir çözümler sunmuştur. İnsanların dünyada yaşadığı büyük problemlerin birisi de çevre sorunlarıdır. Allah cc. çevreyi insanlara bir lütuf olarak bahşetmiştir. Çevre insanoğluna verilmiş büyük bir emanettir. Bu emanete sahip çıkmak insanların en önemli görevlerinden biri olmakla beraber İslam'ın temel doktrinlerinden biridir. Allah cc. Kuran'da şöyle buyurmuştur. "O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı..."¹⁶ Allah cc. Bakara suresi 30.ayette ise insana halifelik görevi yüklenmiştir. Bu görev Cenab-ı Hakk'a sorumluluğumuzun belgesidir ve her bireye tek tek verilmektedir.¹⁷

Çevrenin insana nimet olarak verilmesi bu nimeti dilediği gibi kullanmasını değil, aksine bu nimete bir sorumluluk vazifesi yükleyerek, müsriflik yapmadan ve çevreyi kirletmenin aynı zamanda bir kul hakkı olduğu unutmadan kullanmasını gerektirir. Allah cc. Kuran-ı Kerim'de: "Şüphesiz, Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır"¹⁸ buyurmuştur. Yani İslam dini ölçülü bir şekilde uyum ve düzeni sağlamak için vardır. İslam ekoteolojisi Allah'a ve tevhide dayanmaktadır. Çevreyi vahşice ve sınırsızca kullanım hakkı insanlara verilmemiştir. Çevre, insanların sahip olduğu değil, aksine kiracısı olduğu bir emanettir.

İslam'ın ana kaynakları olan Kuran'ı Kerim ve hadislerin ışığında İslam bilginleri çevre ile ilgili bazı prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler şu maddelerdir:

- Yaşadığımız çevrenin yegâne sahibi Allah (cc.)'tır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v), evren ve onun içindeki canlı ve cansız varlıkların insanlar için yaratıldığını bildirmiştir. İnsanların bu kaynakları kullanmasına izin verilmiştir, ancak insanlar bu kaynakların sahibi değildirler.

- Yaşadığımız çevre bizlere emanettir.

Yaşanılan çevre insanların hoyratça ve sömürmeden kullanması gereken bir çevredir. Çevre atalarımızdan bize kalmıştır ve bizlerden de yarıncı nesillere kalacak olan bir emanettir.

---

¹⁵ Willis Jenkins and Christopher Key Chapple "Religion and Environment Annual Review of Environment and Resources" 2011.

¹⁶ Bakara 29.

¹⁷ Bakara 30.

¹⁸ Kamer 49.

- Çevre temizliği

Peygamber Efendimizin “temizlik imanın yarısıdır” sözü ile temizliğin İslam dinindeki önemi göze çarpmaktadır. Bu temizlik ile hem beden temizliği hem bulunulan çevrenin temizliği kastedildiği açıklanmıştır.

Peygamber Efendimizin temizlikle ilgili diğer öğütleri ise şu şekildedir: “Kim Müslümanların gelip geçtiği yerden onları rahatsız eden bir şeyi kaldırıp atarsa Allah ona sevap yazar. Allah kime sevap yazarsa o sayede onu cennete koyar”, “Avlularınızı ve meydanlarınızı temiz tutun”. Peygamber Efendimiz “Laneti gerektiren iki hareketten sakının” buyurmuşlardır. “O iki şey nedir.” diye sorulduğunda ise; “İnsanların gelip geçtiği yollara ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmaktır” diye cevap vermişlerdir. Yine Hz. Peygamber, halkın kullandığı genel yerlere çöp döktürmemiştir.

- Havanın temizliği

Özellikle sanayileşme sürecinde havanın önemi bütün boyutları ile ele alınmadığı için bu dengenin korunması düşünülmemiştir. Oysaki Kuran’ı Kerim Müslümanları yüzyıllar öncesinde uyarmış ve havanın önemini vurgulamıştır.

- Suların temizliği ve korunması

Hız. Muhammed (s.a.v) için suyu israf etmemek ve temiz kullanmak iki önemli husustur. Hadislerde akarsuların, denizlerin kirletilmeyip temiz tutulması hususunda pek çok uyarılar vardır. Allah’ın kullarına verdiği nimetlerin başında gelen suyun, israf olmasına sebep olan davranışlardan kaçınmak her Müslüman’ın en önemli vazifelerindendir.

- Ağaçların dikimi ve ormanların korunması

Hız. Peygamber’in ağaç dikmeye verdiği önem ile ilgili tavsiyeleri şu şekildedir:

“Bir Müslüman, bir ağaç diker veya ekin eker de ondan bir kuş, insan veya herhangi bir hayvan yerse, bu onun için sadaka sayılır.”¹⁹

“Kıyamet koparken elinde hurma fidanı bulunanız, onu dikmeye gücü yetiyorsa hemen dikiversin.”²⁰

“Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hâsıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar.”²¹

---

¹⁹ Buhârî, “*el-Hars ve’l-müşâra*”, Müslim, “*Müşâkaât*”, H.No: 12.

²⁰ Buhârî, “*Edebü’l-müfred*”, s. 138, “*Dâru’l-Ma’rife*”, Beyrut, 1966.

²¹ Ahmed b. Hanbel, “*Müşned*”, V, 415.

“Kim bir ağaç diker ve meyve verinceye kadar muhafaza ve büyümesi için ilgisini devam ettirirse, meyvesinden elde edilen her istifade bir sadakadır ve dikenin hesabına yazılır.”²²

- Hayvanların korunması

İslam hukukuna göre hayvanlara şefkatle, özenle davranıp onların temizliği ve bakımlarının yapılıp haklarının korunması mecburi tutulmuştur. Hayvanların neslinin muhafaza edilmesi, yuvalarına zarar verilmemesi ve üzerlerine fazla yük yüklenmemesi ile ilgili Hz. Peygamber’in birçok öğüdü vardır.

- İsrâf etmemek ve tasarruflu olmak

Tabii İslam dini kişinin hem kendisine hem de başkalarına zararlı olmasını yasaklar. Savurganlık çevreye zarar vermektedir. Allah cc. birçok nimeti insanların yemeleri, kullanmaları, fayda sağlamaları için yaratmıştır. Bu nimetlerden yararlanırken ölçülü olmayı unutmamak gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Çağımızın en büyük problemi acil çözüm bekleyen çevre sorunlarıdır. Çevre sorunları sınır tanımamaktadır ve sadece bölgesel bir problem olmayıp küresel boyutta ciddi etkileri vardır. İkinci dünya savaşının sonlarında ciddi bir şekilde ortaya çıkan çevre sorunları hızla artmaya devam etmektedir ve insanları ciddi endişelere sevk etmektedir.

Dinler ahlaki açıdan insanlara yön vererek ve zihinlerini biçimlendirerek insanların çevreye zarar vermesini önleyebilir. İslam dininde ise Hz. Peygamber’in asırlar önce temizliği emretmesi, ağaçları korumayı ve hatta ağaç dikmenin önemini anlatması, şüphesiz diğer dinlerde örneğine rastlanmamış bir çevre anlayışıdır ve çevreyi korumanın en mükemmel yöntemleridir. Çevreyi temiz tutmamak, temiz olmamak insan fıtratına yabancı bir durumdur. Bundan dolayı kirliliğe engel olunmalıdır. Hele ki Müslümanların temizliğe daha çok özen gösterip diğer toplumlara da örnek olması gerekir. Çünkü "temizlik imandandır" hadisi, imanın nurundan sayılmıştır. Hz. Peygamber’in öğütlerine kulak vermek insanlar için tam bir iyilik halidir.

Bu münasebetle çevre kirliliğini engellemenin yolunun, evrensel dini kurallara uyulmaktan geçtiği görülmektedir. İslam, kurallara uyulduğu müddetçe insanlara önce manevi sonra da maddi bir temizliği sağlar. Yani maddi kirliliği önlemek için önce, bu kirliliğin baş sebebi olan ruhi yani manevi bir temizlik lazımdır. Bu da İslamiyet ile mümkün olmaktadır. Dinin ve ahlakın önerdiği kurallar sosyal hayata yansıtılırsa işte o zaman çevre kirliliği ortadan kalkmaktadır.

---

²² Ahmed b. Hanbel, "Müsned", IV, 61, 374.

Çevreci bir bakış açısı ile Kuran okunduğunda, Kuran'ın semavi dinler içinde çevreye en çok önem veren kitap olduğu görülmektedir. Bu noktada insanlar Kuran'ı esas alarak hayatlarına olduğu gibi geçirdikleri takdirde tüm bu çevre sorunları engellenebilir. Ancak aynı zamanda şu anda bulunan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılmasında ise, konunun uzmanlarının ve ilgili çevrelerin görüşleri ve önerileri dikkate alınmalıdır. Din ve bilim her zaman iş birliği içinde bulunmalıdır. Günümüzde çevre sorunlarına daha bilimsel yaklaşıldığında Müslümanlar sadece bilimsel yönle yaklaşabilirler ancak bu konuda İslam hükümleri de yok sayılamamalıdır.

Çevre problemleri ve çevre temizliği sadece Müslümanları ilgilendiren bir konu değil tüm insanlığı ilgilendiren bir konudur. Ve tüm toplumlar bu konuda çaba göstermelidir. Bu konuda alınabilecek en pratik tedbir, diğer dinlerinde çevre ile ilgili paydaş görüşlerinin belirlenip kamuoyuna duyurulması, insanların çevre eğitimi ve iş birliği dairesinde hareket edilmesidir.

Kaynakça

- DARTMA, Bahattin, “*Kuran ve Ekoloji*”, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.
- DERİN, İsmail, “*Isınan Kürede Çevre Ablakı*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.
- EKİNCİ, Elif, “*İslam Dininin Çevre ve Çevre Sorunlarına Bakış Açısı*”,Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XI-I: 129-140, 2018.
- FREDERICKS, S., and K. O'Brien. "The importance and limits of taking science seriously: data and uncertainty in religion & ecology." 2011.
- HEMLATA, Pant, JYOTİ, Varma, SHIVANİ, Surya, “Environmental Issues: Local, Regional and Global Environmental Issues”, *Three Major dimensions of life: Environment, Agriculture and Health*, 2020, s. 234-246.
- KHALI Fazlun, O'BIRIEN Joanne, “*İslam ve Ekoloji*”, İğdaş Yayınları, İstanbul, 1992.
- PRESSON, Jesse L, BAIMEI, Adam “*Towards a psychology of religion and the environment*”,2020.
- ÜNAL, İbrahim, “*Çevre İslam ve İnsan*”, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1994.
- WILLIS, Jenkins, "Religion and ecology: a review essay on the field." 2009.
- WILLIS, Jenkins and CHAPPLE, Christopher Key “ *Religion and Environment Annual Review of Environment and Resources*” 2011.

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE SU SORUNU

Esra TOPAL*

Öz

Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs stratejik yönden çok önemli bir konuma sahiptir. Bu sebeple ada tarih boyunca birçok devletin ilgi odağı olmuştur. Adada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bulunmaktadır. Küresel iklim değişikliği, yarı kurak bir iklime ve kısıtlı su kaynaklarına sahip adada içme ve kullanma suyunun daha da azalmasına sebep olmuştur. Su konusunda yapılan tahminlere göre 2030 yılında su kaynakları su ihtiyacını karşılayamayacak hale gelecektir. Su kaynaklarının kısıtlı olması adada yaşayan insanları yeraltı sularını kullanmaya yöneltmiştir. Fakat yer altı sularının aşırı kullanımı sonucu yer altı su kaynaklarına deniz suyu karışmış ve tuzlanma başlamıştır. Bu suyun tarımda kullanılması da bitkilerin kurumasına yol açmıştır. KKTC'deki su probleminin çözümü için Türkiye'den tankerle su getirme projesi gündeme alınmış fakat maliyeti dolayısıyla rafa kaldırılmıştır. Daha sonra balonla su getirme projesi başlatılmış fakat iki balonun patlaması sonucu bu proje durdurulmuştur. En son asrın projesi olarak adlandırılan 'Su Temin Projesi' ile borularla Türkiye'den KKTC'ye su taşınmıştır. KKTC'de suyun %70'lik kısmı tarım amaçlı kullanılmaktadır. Su sorununun çözümüne yönelik etkili bir adım atılmışken Türkiye'den gelen suyun iyi değerlendirilmesi ve en etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: KKTC, Su, Akifer, Tarım, Su Temin Projesi

Giriş

Kıbrıs, Akdeniz'in doğusunda yer almakla beraber Sicilya ve Sardunya'dan sonra 9251 km² yüz ölçümüyle Akdeniz'in üçüncü büyük adası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs adası Türkiye'ye 70 km, Suriye'ye 110 km, Mısır'a 370 km, Yunanistan'a ise 550 km uzaklıktadır.²³

Adanın kuzey ve kuzey doğusunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), güney ve güney batısında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bulunmaktadır.²⁴ 1974'te çizilen sınırlara göre Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yüz ölçümü 3355 kilometredir.²⁵ Kıbrıs Adası, stratejik öneme sahip coğrafi konumu itibarıyla devletler tarafından yüzyıllarca vazgeçilmez bir nitelikte olmuştur. Süveyş Kanalı,

---

* Avukat, Bilim Uzmanı, Eskişehir/Türkiye, av.esratopal@gmail.com

²³ Z. Koday, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (2), s. 17.

²⁴ C. Şenol, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Hidrografik Yapısı, Su Sorunu ve Çözüm Önerileri", *Kıbrıs Araştırmaları*, 21(45), s. 79.

²⁵ Koday, agm, s. 19.

Çanakkale ve Cebelitarık Boğazını kontrol edebilen konumu ve yakınında yapılan petrol ve doğalgaz sondajlarıyla ada önemini halen korumaktadır.²⁶

Bu çalışmanın amacı KKTC'nin yaşadığı su sorununun sebeplerine, olumsuz sonuçlarına ve Su Temin Projesi'ne değinmek ve su sorununa destekleyici çözüm önerileri getirmektir. Çalışma kapsamında KKTC'deki su sorununun sebeplerine bakılmış ve bu kapsamda KKTC'deki iklim, sıcaklık ve yağış faktörlerine değinilmiştir. Sonrasında KKTC'nin hidrografik yapısı incelenerek su sorununun çözümü için hizmete girmiş olan Su Temin Projesi'ne yer verilmiştir.

Suyun Önemi

Okyanus ve denizlerde bulunan suyun %97'si tuzlu, %3'ü ise tatlı sulardan oluşmaktadır. %3'lük kısmın sadece %1'lik kısmı içilebilmektedir. Sürekli artan nüfus yoğunluğuna bağlı olarak tahminlere göre su kaynakları zamanla artan su talebini karşılayamayacaktır. Su kaynaklarıyla su ihtiyacı eğrilerinin 2030 yılında kesişeceği öngörülmektedir. Suyun git gide önem kazanan alternatifsiz bir enerji kaynağı olması ülkeleri git gide birbirine bağımlı hale getirecektir.²⁷ Su kaynaklarının geliştirilmesi ile ülkenin kalkınması ve gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Doğal su kaynakları sınırlı olduğu için suyun kullanımı bireylerin tasarrufuna bırakılmamalıdır. Su kaynaklarının önemine binaen devletin su kaynaklarını korumaya, geliştirmeye ve kaynaklardan herkesin faydalanmasını sağlamaya yönelik politikalar üretmesi gerekmektedir.²⁸

Su, bir ülkeye ait stratejik güç unsurlarıyla beraber değerlendirildiğinde milli gücün önemli bir parametresi haline gelmektedir. Dünyada kısıtlı miktarda bulunan su kaynakları, ülkelerin stratejilerini belirlerken dikkat etmeleri gereken bir husus haline gelmiştir. Su kıtlığı çeken ülkelere bakıldığında zaman tarımda, sanayide, endüstride ve doğal çevrelerini korumakta güçlük çektikleri görülmektedir. Bugün 232 milyon insanı kapsayan 26 ülke su kıtlığı listesinde yer almaktadır.²⁹ Suyun yaşam için vazgeçilmez nitelikte olduğu her geçen gün daha da açıklik kazanmaktadır. Özellikle su zengini ülkeler bu avantajın farkına varmışlardır. Su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi ülkeleri birbirine daha da bağımlı hale getireceğinden su, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler başta olmak üzere birçok alanı etkilemektedir. Su kıtlığı çeken ülkelerin ekonomik gelişmesi, tarımı ve sanayisi bu problemten etkilenecektir. KKTC de su kaynakları yönünden problemlili bir iklim ve coğrafi yapıya sahiptir.

KKTC'de Su Sorununun Sebepleri

Dünyada, nüfusun hızla artması, tarım alanlarında sulu tarıma geçilmesi, iklim şartlarının değişmesi, sanayi ve endüstri alanlarına yapılan yatırımların hızla artması, teknolojinin sınır tanımadan gelişmesi, bilinçsiz su tüketimi, çevre

²⁶ Şenol, agm, s. 79.

²⁷ U.Keser, U. Uğurtay, *Psikolojik Harp Bağlamında Kıbrıs'ta Stratejik Güç Su*, Hiperlink Eğitim İletişim, İstanbul 2019, s. 74-75.

²⁸ A. Günyaktı, B. Akıntuğ, "KKTC Su Sorunları ve Şehir Şebekelerindeki Su Kaçakları", *II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu Bildirileri*, s. 292.

²⁹ Keser, Uğurtay, *age*, s. 192-193.

bilincinin yeterince yerleşmemesi, tarımda ilaç ve gübre kullanımının yaygınlaşması, su kaynaklarının dengesiz dağılımı içilebilir su miktarını azaltan sebepler olarak görülmektedir.³⁰

Kıbrıs'ta yaşanan su sıkıntısının nedenleri su kaynaklarının kontrolsüz kullanımı, nüfus artışı, kaynakların kirlenmesi, buharlaşmanın fazla olması ve kıyı akiferlerinin tuzlanması olarak sayılabilir.³¹ Belediyelerin içme-kullanma amaçlı sağladığı suların başka amaçlarla kullanılması da bilinçsiz kullanıma bir örnektir. Bahçe sulaması, araba yıkaması, evlerde kullanılan suyun geri dönüşümüne yönelik alt yapının bulunmaması kontrolsüz su kullanımının örneklerini oluşturmaktadır.³²

KKTC'de 1990'lı yıllarda başlayan kuraklık, suyun aşırı ve bilinçsiz kullanımı su yetersizliğine sebebiyet vermiş ve bu süreçte yer altından çok fazla su çekimi gerçekleşmiştir. Yer üstü kaynaklarının çok kısıtlı olması insanları yer altı sularını kullanmaya yöneltmiştir. Bu durum yeraltı su seviyesinin azalmasına ve tatlı sulara tuzlu deniz suyunun karışmasına yol açmıştır.³³

KKTC'deki su probleminin bir nedeni de tarımda yanlış ürün seçilmesi ve geleneksel metotlarla ürün yetiştirilmesidir. Mevcut su kaynaklarının yaklaşık %70'inin tarımda kullanıldığı düşünüldüğünde kıt kaynakların en doğru şekilde kullanılmasının önemi göz aradı edilmemelidir. Su konusundaki sorunlar ürün kalitesini ve verimliliğini düşürmekte ve elde edilen ürünlerden kar elde edememe durumuna yol açmaktadır. (Gökçekuş, 2013, s. 35)

Su ile ilgili paydaşlar arasında iletişim ve eşgüdüm eksikliği, su yönetimi sorununun tüm sektörlerde hissedilmesine sebep olmuştur. Bir diğer yandan KKTC'de su yönetimi yasasının tamamlanmamış olması, su konusunda bilimsel çalışmaların sayısının az olması da ülkenin su politikasının kapsamlı bir şekilde belirlenmesini engelleyen faktörler olarak tespit edilmiştir. KKTC'deki su sorunun çözümü için birçok adım atılmasına rağmen küresel iklim değişikliğinin sonucu olan kuraklıkla beraber suyun arz ve talep dengesinde ciddi bir bozulma yaşanmıştır.³⁴ Susuzlukla beraber KKTC halkının yaşadığı; su tasarrufu maksadıyla yapılan su kesintileri, gelen faturalar kabarık olması, yeraltı su akiferlerine deniz suyu girmesi sebebiyle musluklardan akan suyun içilememesi, bu suyla yemek yapılamaması, çamaşır ve bulaşık makinelerinin arızalanması gibi olumsuzluklar, suyun vazgeçilmez bir kaynak olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir.³⁵ İklim değişikliklerinin kuraklığa yol açması KKTC'deki su problemini daha da artıran bir faktör olmuştur.

Kıbrıs'ta İklim, Sıcaklık, Yağış

Kıbrıs'ta yıllık ortalama hava sıcaklığı 19,0 C'dir. En sıcak aylar; temmuz ve ağustos aylarıdır ve bu aylarda gündüz sıcaklığı 37,0 C- 40,0 C arasındadır. En

³⁰ Keser, Uğurtay, *age*, s. 76-77.

³¹ T. E. Maden, "Havzalararası Su Transferinde Büyük Adım: KKTC İçme Suyu Temin Projesi", *Ortadoğu Analiz*, c. 5, S. 50 (2013), s. 103.

³² Keser, Uğurtay, *age*, s. 107.

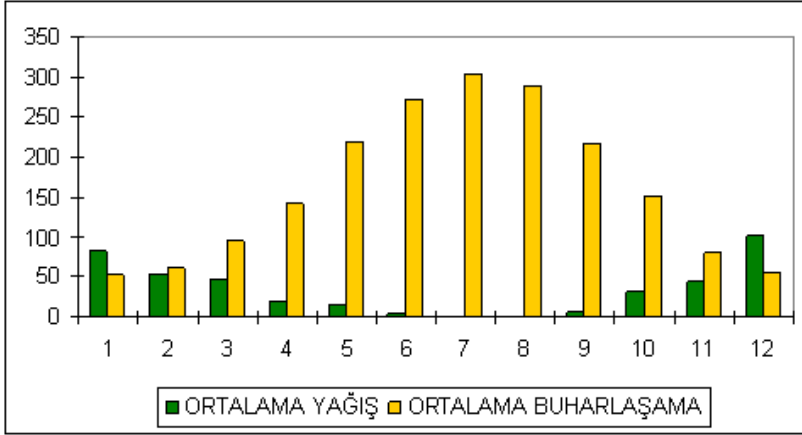
³³ Maden, *agm*, s. 103.

³⁴ Hüseyin Gökçekuş, "Hayalden Gerçeğe Asrın Projesi", *Eko.Avrasya Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 22 (2013), s. 6.

³⁵ Keser, Uğurtay, *age*, s. 121-122.

soğuk aylar ocak ve şubat ayları olup gündüz saatlerinde sıcaklık 9,0 C- 12,0 C arasında değişmektedir. Adada yağışın yoğunlaştığı aylar Aralık ve Ocak'tır, en kurak aylar Temmuz ve Ağustostur. KKTC'nin yağış ortalaması 373,3 mm/yıldır. KKTC'nin son 100 yıllık sürecine bakıldığında yağışların dörtte bir oranında azaldığı tespit edilmiştir.³⁶

Tablo 1 KKTC'de Yıllık Yağış ve Buharlaşma Oranları³⁷

Tablodan açıkça görüldüğü üzere KKTC'de yağış miktarı düşük olup buharlaşma oranı çok yüksektir. Bu durum KKTC'de yer altı ve yer üstü kaynaklarının doluluk oranına etki etmektedir.

KKTC'nin Hidrografik Yapısı

Su kaynaklarının dağılımında belirleyici olan süreçler ve hidrolojik döngü iklimsel değişikliklerle doğrudan ilişkilidir. İklim sistemi ve su kaynakları arasındaki etkileşimden yola çıkarak yapılan sayısal analizler ve iklim tahminleri tatlı su kaynaklarının iklim değişikliğinden ciddi bir şekilde etkileneceğini göstermektedir. Tatlı su kaynaklarının temelini oluşturan yağışlarda ise iklim değişikliğine bağlı olarak, şiddet ve sıklıklarında farklılaşma eğilimleri gözlemlenmektedir. Atmosferin ısınması ve yağış miktarlarındaki azalma Akdeniz Havzası'nın tatlı su kaynaklarının üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Akdeniz Havzası, atmosferdeki ısınmadan en çok etkilenen ve etkilenecek olan bölgeler arasında yer almaktadır. Doğu Akdeniz Havzası'nın merkezinde bulunan Kıbrıs, su kökenli problemlerin en çok yaşandığı yerler arasındadır.³⁸

KKTC'nin yıllık su potansiyeli yaklaşık 117,5 milyon m³tür ve bu potansiyelinin 89,1 milyon m³'ü yer altı suyu, 1,4 milyon m³'ü kaynak ve 27 milyon m³'ü akarsudur. Derelerin yıllık toplam taşıdığı su miktarı 72 milyon m³ olup 39 milyon m³'ü akiferleri beslemekte, 15 milyon m³'ü sulama amaçlı kullanılmaktadır,

³⁶ Keser, Uğurtay, *age*, s. 82-86.

³⁷ kktcmeteor.org

³⁸ M. Kale, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Su Noksamlığı ve Eğitim Analizi", *Coğrafi Bilimler*, 2(19), s. 437, 438.

kalan kısmı ise kontrolsüz olarak akmaktadır. Yer üstü suları akarsuların üstüne kurulan göletlerle kullanılabilir. ³⁹

KKTC’de yağışların belirli aylarda ve az olmasından kaynaklanarak akarsular yağış aldığı dönemde yüzeysel akışa geçmektedir bu nedenle KKTC’de yıl boyu akışa sahip akarsu bulunmamaktadır. ⁴⁰ Yağışın az olduğu kış aylarından sonra dere yataklarındaki akış yukarı kotlardan itibaren aniden kesilmektedir. Ülkedeki bütün yerüstü depolama alanları yer altı suyu besleme veya sulama amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaçla 1974 Barış Harekâtı öncesinde 10 adet sonrasında 18 adet tesis inşa edilmiştir. ⁴¹

KKTC’de içme ve kullanma suyu ihtiyacının önemli bir kısmı Güzelyurt akiferinden ⁴² temin edilmektedir. KKTC’de üç ana (büyük) akifer ve toplamda on bir yer altı havzası bulunmaktadır. Ana akiferler Güzelyurt, Beşparmak Dağları ve Gazimağusa (Güneydoğu Mesarya) Akiferi’dir. ⁴³ Güzelyurt akiferi Rum kesiminde bulunan Trodos dağlarından beslenmektedir fakat Trodos dağlarında yer alan barajlar nedeniyle KKTC’de bulunan yüzey ve yer altı sularına yeterli su gelmemektedir. ⁴⁴

KKTC’nin yıllık su potansiyeli 117,5 milyon m³ olarak kabul edilmekte ve su ihtiyacı 190-197 milyon m³ olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar göz önüne alındığında KKTC’nin 70-75 milyon m³ su açığı bulunmaktadır. KKTC, Falkenmark indeksine göre mutlak su kıtlığı çeken ülkeler arasında yer almaktadır. ⁴⁵

Adaların herhangi bir yerden karayla bağlantısı olmadığından başka bir yerden doğal olarak su alma imkânları bulunmamaktadır. Sadece yağışla beslenen yer altı ve yer üstü kaynaklarının kullanımıyla adalarda su sıkıntısı yaşanmaktadır. KKTC’de bu sıkıntı açıkça gözlemlenmektedir. Zengin bir yer altı su rezervine sahip adada altmış yılı aşkın bir süredir kaynaklar yoğun bir şekilde kullanıldığından su seviyesi düşmüş ve tuzlanma başlamıştır. Su her yerde olduğu gibi KKTC açısından da hayati öneme sahiptir. Adanın ekonomik bağımsızlığı ve kendine yeterliliği açısından su, tarım için vazgeçilmezdir. Suyun dağıtımına bakıldığında en çok tarım alanında kullanıldığı görülmektedir. ⁴⁶

KKTC’de niteliklerine göre arazi dağılımına bakıldığında toplam alanın %56,7’sinin tarım arazisi olarak kullanılmaya elverişlidir. ⁴⁷ Bu arazinin %63’ü işlenmektedir ve %8,4’lük kısmı sulama kapsamındadır. Arazi alanı az olmasına

---

³⁹ Keser, Uğurtay, *age*, s. 88, 89-90.

⁴⁰ Şenol, agm, s. 82.

⁴¹ Tarım Master Planı 2017, s. 50, <http://tarim.gov.ct.tr/Portals/110/Plan%20ve%20Stratejiler/Tar%C4%B1m%20Master%20Plan%C4%B1%202017.pdf?ver=2018-09-28-132425-077>.

⁴² İçlerine suyun serbestçe girebileceği veya hareket edebileceği boyutta ve miktarda birbiriyle bağlantılı boşluk içeren kayalardan oluşmuş geçirimsiz kesimler (aqua: su, ferre: taşınak). (AKİFER- Coğrafya Sözlüğü)

⁴³ Şenol, agm, s. 87.

⁴⁴ Maden, agm, s. 103.

⁴⁵ Keser, Uğurtay, *age*, s. 101.

⁴⁶ Şenol, agm, s. 89.

⁴⁷ Tarım Master Planı 2017, s. 43.

rağmen mevcut su kaynaklarının %70'inden fazlasının tarımsal amaçlı kullanıldığı düşünüldüğünde su kaynaklarının azalmasına sebep olan ciddi bir etken tarım sektörü gözükmemektedir. Bu nedenle “*en uygun toprakta en az su ile en yüksek verim elde edilmesi*” ilkesi ön plana alınmalıdır. Adanın iklim ve ekolojisine uygun, sulama ihtiyacı az olan bitkilerin ekimi ve üretimi yapılmalıdır.⁴⁸

Su kaynaklarının azalması zamanla tarım alanlarının da azalmasına yol açmıştır. KKTC’de 2003 yılında 44,080 dönüm olan narenciye alanı 2009 yılında 41,263 dönüme, 2016 yılında ise 30,903 dönüme düşmüştür.⁴⁹ Su probleminin etkisini en çok gösterdiği alan turuncgil üretimi olmuştur. Sulama amacıyla başvuru tuzlu su, turuncgil ağaçlarının kurumasına sebep olmuştur.⁵⁰

“KKTC’nin sahip olduğu su potansiyelini tam olarak ana ve kıyı akiferler olmak üzere toplam 11 akifer, 46 tane gölet ve baraj (17’si sulama, 29’u yeraltı su beslenmesi amacıyla) 6’sı atık su arıtma (yıl 6,351 milyon m³ su) 10’nu deniz suyu arıtma (yıl 5,475 milyon m³) olmak üzere 16 arıtma tesisi (yıl toplam 11,8 milyon m³) ile 2016 yılında hizmete giren Türkiye’den su temin projesi kapsamında KKTC’de Geçitköy Barajı’na boşaltılan yıllık 75 milyon m³ su oluşturmaktadır.”⁵¹

Kıbrıs ada olmasının etkisiyle su kaynakları yönünden fakirdir buna ek olarak su kaynaklarının bilinçsiz tüketimi, artan turizm ve öğrenci faktörü, küresel iklim değişiklikleri bu sorunu daha da belirgin hale getirmiştir. Adada su sorununa çeşitli çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Barajlar ve arıtma tesisleri kurulmuş, sulama sistemlerinde modernleşmeye gidilmiş, deniz suları arıtmaya başlanmış, atık su arıtma tesisleri kurulmuş, Türkiye’den balonlarla su getirilmiş, Türkiye’den tankerle su getirme planı yapılmıştır. Fakat bu girişimler adadaki su problemi uzun vadeli bir çözüm sunamamıştır.⁵² Son olarak Türkiye’den borularla su taşınmasına yönelik 17 Ekim 2015 tarihinde ‘Su Temin Projesi’nin açılışı yapılmıştır.

Su Temin Projesi

Kıbrıs adasına Türkiye’den su götürme düşüncesi ilk olarak 1959 yılında BM adına Kıbrıs’a gelen Dr. Thorpe başkanlığındaki bir heyetin raporuyla ortaya atılmıştır. Bu raporda adanın su yönünden zayıflığı ve kurak dönemlerde bu durumun daha da artacağı bu nedenle suyun Türkiye’den nakledilebileceği hususu değerlendirilmiştir. 1963 yılında ise bu proje tekrar gündeme gelmiştir. Bu sefer Dragon Çayı’ndan Kıbrıs’a su getirme projesini ortaya atan Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) Bozkurt’u göreviyle Kemal Coşkun ismini kullanan Kur. Alb. Kenan Çoğun olmuştur. Bu stratejik projeyi “Çok Gizli” damgasıyla Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı’na ulaştırmıştır. 21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs tarihine Kanlı Noel olarak geçen Rum saldırılarından sonra projenin fiyata geçmesi mümkün olmamıştır.⁵³

⁴⁸ Keser, Uğurtay, *age*, s. 106.

⁴⁹ Şenol, *agm*, s. 90.

⁵⁰ Keser, Uğurtay, *age*, s. 118.

⁵¹ Şenol, *agm*, s. 90.

⁵² Keser, Uğurtay, *age*, s. 20-21.

⁵³ Keser, Uğurtay, *age*, s. 94, 99, 100.

KKTC'nin su problemini çözmek amacıyla Türkiye üzerinden boru ile KKTC'ye su taşınması için 1998 yılında Bakanlar Kurulu kararı alınmıştır. 2005 yılında DSI ile KKTC arasında boru hatları ile Türkiye'den su taşınması için bir anlaşma imzalanmıştır. Projenin temelleri 2011 yılında atılmıştır.⁵⁴ (Kavıracı & Telliöğlu, 2016, s. 119-120) Daha önce denenmemiş bir yöntem olması sebebiyle asrın projesi olarak adlandırılan ve dünyada bu ölçekte yapılmış ilk proje olan Türkiye Cumhuriyeti'nden KKTC'ye Su Temini Projesi 2016'da hizmete girmiştir. Projeye yıllık 75 milyon m³ su iletilmesi hedefine ulaşılmış ve sağlanan su belediyelerin hizmetine içme ve kullanma suyu olarak sunulmuştur.⁵⁵

Şekil 1:Türkiye'den KKTC'ye Su Temin Projesi⁵⁶

Yukarıda görüldüğü üzere, Türkiye'deki Anamur (Dragon) Çayı'nda inşa edilen barajdan alınan su, 250 metre derinlikten geçen boru hattı ile KKTC'deki Geçitköy Barajı'na ulaşmaktadır.⁵⁷

KKTC Tarım Stratejileri Belgesi'nde Türkiye'den gelen suyun kullanımıyla verim ve kalitenin artırılması, ihracatın geliştirilmesi, tüketiciye uygun fiyattan ve yeterli gıdanın sağlanması, rekabet gücü yüksek ürünlerin yetiştirilmesi önemli görülmüş denize akan Dragon Çayı'nın değerlendirilmesi ve salma(vahşi) sulama yönteminden uzaklaşılması hedeflenmiştir.⁵⁸

Su Temin Projesi'yle Türkiye adaya borularla su taşıma yöntemiyle dünyada bir ilki başarmıştır. Geline aşamada Anamur Çayı'nın 750 milyon m³ olan kapasitesinin 75 milyon m³'ü KKTC'ye gönderilmektedir. Adaya gönderilen su şimdilik sadece KKTC'ye gönderilmiş olsa da yeni borular eklenerek bu kapasite artırılabilir.⁵⁹

⁵⁴ O. Kavıracı, O. Telliöğlu, "Türkiye-KKTC Su Temin Projesi ve Stratejik Güvenliği", *Turkish Journal of Police Studies/Polis Bilimleri*, 3(18), 119-120.

⁵⁵ Tarım Master Planı 2017, s. 46.

⁵⁶ kibrispostasi.com

⁵⁷ Kavıracı, Telliöğlu, agm, 120.

⁵⁸ KKTC Tarım Stratejileri Belgesi, 2016, <http://docplayer.biz.tr/22235366-K-k-t-c-tarim-strateji-belgesi-2016-2020.html>

⁵⁹ Keser, Uğurtay, age, s. 264.

Su Temin Projesi ile KKTC'nin ihtiyaç duyduğu suya kavuşması sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra suyun rasyonel kullanımı için çaba sarf edilmelidir. Su kaybını önleyecek çalışmalara öncelik verilmelidir. KKTC halkı su kullanımı konusunda bilinçlendirilmelidir. Şehirlerin eski su dağıtım şebekeleri yenilenmelidir. Modern sulama yöntemine geçilmeli ve çiftçiler bu konuda teşvik edilmelidir. Tarımda en az su isteyen bitkilere yönelme olmalı ve bu hususta etkin bir denetim sağlanmalıdır. Suyun doğru ve bilinçli kullanılması için yer altı ve yer üstü suyu kullanımında tam kontrolün sağlanması ve yasal mevzuatın oluşturulması gerekmektedir. Sulama bilincinin oluşturulması, kurak ve yarı kurak koşullara uygun ürün yetiştirilmesi, Türkiye'den gelen suyun kullanılmasına yönelik eksikliklerin tamamlanması, sürdürülebilir üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, verimli tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmamasına yönelik yasal tedbirler alınması su sorununa yönelik için önemli faktörlerdendir.⁶⁰

Sonuç

Suyun insan hayatı için önemi tartışılmazdır. Su; tarım, turizm, sanayi, endüstri gibi birçok sektörde ihtiyaç duyulan en temel kaynaklardan biridir. KKTC ekonomisi açısından tarım, turizm ve eğitim sektörleri ayrı önem taşımaktadır. İklimi ve coğrafi yapısının zorlukları nedeniyle su sorunu yaşanan KKTC'de, Türkiye'den gerçekleştirilen su aktarımı KKTC halkının refah seviyesine ve ülkenin ekonomik kalkınmasına ciddi oranda katkı yapacaktır. Proje, KKTC'nin yıllardır mücadele ettiği su sorununu büyük oranda çözüme kavuşturacaktır. Fakat burada projenin korunması ayrı önem taşımaktadır. Projeye yönelik risk analizleri yapılmalı ve projenin güvenliği, bakımı, geliştirilebilmesi için gerekli denetimler yapılmalıdır. Türkiye'den gönderilen suyun kalitesi ve niteliği dikkate alınarak etkin bir kullanım sağlanmalıdır. Suyun yönetimi ve dağıtımına yönelik kararlar bilimsel çalışmalar ışığında alınmalıdır. Tarımsal alanlarda modern sulama yöntemleri kullanılarak, sulama ihtiyacı az verimli ürünler yetiştirilmelidir. KKTC halkı su kullanımı konusunda bilinçlendirilmelidir. KKTC'de suyun doğru kullanımı yer altı kaynaklarının doluluk oranını artıracığından adanın geleceğine yatırım niteliği taşıyacaktır. Bu nedenle su politikalarını içeren yasal mevzuat oluşturulmalı ve uygulanmasına yönelik denetimler sağlanmalıdır. Su kullanımı sadece bireylerin iradesine bırakılmamalı ve devlet politikaları aracılığıyla toplumda suyun verimli kullanımı teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- AKİFER- *Coğrafya Sözlüğü*. (tarih yok). cografya.gen.tr:
<https://www.cografya.gen.tr/sozluk/akifer-5.htm> adresinden alındı
- GÖKÇEKUŞ, H. (2013). Hayalden Gerçeğe Asrın Projesi. *EkoAvrasya Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar*, 5-11.
- GÖKÇEKUŞ, H. (2013). *ORSAM Su Araştırmaları Programı*. Ankara: ORSAM.

---

⁶⁰ Keser, Uğurtay, *age*, s. 77-78, 262.

- GÜNYAKTI, A., & AKINTUĞ, B. (tarih yok). “KKTC Su Sorunları ve Şehir Şebekelerindeki Su Kaçakları”, *II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu Bildirileri*, s. 291-305.
- KALE, M. M. (2021). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Su Noksanlığı ve Eğitim Analizi. *Coğrafi Bilimler*, 2(19), 436-4465. doi: doi: 10.33688/aucbd.952128
- KAVSIRACI, O., & Tellioglu, O. (2016). Türkiye-KKTC Su Temin Projesi ve Stratejik Güvenliği. *Turkish Journal of Police Studies/ Polis Bilimleri*, 3(18), 113-132.
- KESER, U., & Uğurtay, U. (2019). *Psikolojik Harp Bağlamında Kıbrıs'ta Stratejik Güç Su*. İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim .
- KKTC Tarım Stratejileri Belgesi*. (2016, Temmuz).
<http://docplayer.biz.tr/22235366-K-k-t-c-tarim-strateji-belgesi-2016-2020.html> adresinden alındı
- KODAY, Z. (1995). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(2), 17-45.
- MADEN, T. E. (2013). “Havzalararası Su Transferinde Büyük Adım: KKTC İçme Suyu Temin Projesi”, *Ortadoğu Analiz*, c. 5, S. 50 (2013), s. 102-111.
- ŞENOL, C. (2020, Bahar). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Hidrografik Yapısı, Su Sorunu ve Çözüm Önerileri. *Kıbrıs Araştırmaları*, 21(45), 77-98.
- Tarım Master Planı*. (2017). tarim.gov.ct.tr:
<http://tarim.gov.ct.tr/Portals/110/Plan%20ve%20Stratejiler/Tar%C4%B1m%20Master%20Plan%C4%B1%202017.pdf?ver=2018-09-28-132425-077> adresinden alındı

EN ESKİ TÜRK ATASÖZLERİNDE ŞAHSİYET İNŞASI

Akif Hakkı ÖZKAN*

Öz

Dil, toplumu ortak bir çatı altında toplayan, millî kimliğin kazanımında ve gelişiminde önemli vazifeleri olan temel yapı taşlarındandır. Toplamların yıllar boyunca sosyal, siyasal, bilimsel vb. alanlarda edinmiş olduğu birikimler dil vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır. Nitekim bu aktarımlar neticesinde milletleri millet yapan hayat tezahürleri bir araya gelmekte, *medeniyet* kavramıyla nitelendirilen olgu ete kemiğe bürünmektedir.

Medeniyet inşasının temelinde bu denli önemli bir vazifeyi yerine getiren dil, içine doğup büyüdüğü topluluğun paydaş kodlarını hafızasında saklar. Dört bir yana kök salarak bu kodları farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalara serpiştirir. Serpiştirilen kodlar, zaman içerisinde toplumun üyeleri tarafından yeşertilerek geleceğin istikametini ve sosyolojik yapısını belirlemede önemli katkılar sunar. Böyle geniş bir çerçevede ele alabileceğimiz dilin bu yetkinliği kazanması ve bir medeniyet göstergesi hâline gelmesi elbette kısa bir süre zarfında gerçekleşmez. Mensubu olduğu cemiyet içerisinde Anadolu halısı misaliilmek ilmek ilmek işlenir. Bu işleniş yıllar yılı mürekkebe dökülen edebî, felsefî, ilmî vb. sözlü-yazılı ürünlerin tümünde kendisini gösterir. Buradan hareketle kadim Türk medeniyetinin, soylu bir dil olan Türkçenin omuzlarında yükseldiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Nitekim Türkçenin tarihî gelişim ve yayılım seyrini incelediğimizde köklerinin MÖ.3500'lü yıllara kadar uzandığını, çevresinin Doğu Asya'nın engin ovalarından başlayarak Alp Dağlarına kadar çizildiğini görmemiz mümkündür. Sınırlarını daha da fazla genişletebileceğimiz kadim Türkçenin yetkin bir dil oluşunun izlerine, Türkçenin en eski yazılı kaynakları olarak kabul ettiğimiz Orhon Vadisi'nde bulunan *Orhon Abidelerinde* rastladığımızı belirtmemiz yerinde olacaktır. Türk'ün ve Türkçenin şehâdet parmakları olarak gösterilen yazıtlarda işlenmiş olan dil, asırlar boyunca can ocağında pişmiş hayat felsefesinin ve devlet aklının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetli bir hitabet üslubunun hâkim olduğu yazıtlarda, millî kimliğin inşasından hareketle, Türk medeniyetinin doğuşunun solukları dil hafızasının mana âleminde hissedilmektedir.

Türk medeniyetinin, millî bir duyuş ve söyleyişle inşa edilmesi, Türk toplumunun her ferdinin de aynı duyuş ve söyleyiş ile hareket ettiğinin bir göstergesidir. Nitekim medeniyet olgusu, millî kimliğe sahip fertlerin oluşturduğu toplumlar içerisinde doğmakta ve gelişmektedir. Buradan hareketle medeniyetlerin doğuşunda, millî şahsiyetlerin inşasının önemli bir rolü olduğunu ileri sürmemiz yanlış olmayacaktır. Kadim Türk kültüründe de şahsiyet inşasının önemine sözlü ve yazılı olarak edebî, siyasî, felsefî vb. ürünlerde işaret edilmiştir.

---

* Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi, Samsun. akifhakkiozkan@gmail.com.

Yine bu husus, kadim Türkçenin engin hafızasında sıklıkla karşımıza çıkmakta, derin manalar içeren söz birliklerinde vücut bulmaktadır. Bu minval üzere, kaleme alınan bu çalışmada kadim Türkçenin en kıymetli yazılı kaynaklarından birisi olan Kâşgarlı Mahmud'un *Divânı Lügâti't-Türk* adlı eserinde yer alan ve Türk düşüncesinin sözlü aktarımında mühim bir yerde duran en eski Türk atasözleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada ele alınan atasözleri tematik olarak incelenip, sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Atasözleri ifade ettikleri temaya göre sınıflandırılırken şahsiyet inşasındaki yerleri dikkate alınmıştır. Tematik olarak incelenen atasözlerinden hareketle şahsiyet inşasının Türk düşüncesindeki tezahürü değerlendirilmeye çalışılmış, günümüze akseden yansımalarının yorumlanmasına özen gösterilmiştir.

Anahtar kelimler: Türk kültür ve medeniyeti, Atasözü, Divânı Lügâti't-Türk

Giriş

Atasözleri, deyimler, ikilemler vb. kalıplaşmış söz birlikleri, metaforik anlamlar içeren sözceler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sözceler, toplumların yıllar yılı deneyimlemiş olduğu koşullardan ve sonuçlardan hareketle ortaya konulmuş çıkarımlar veyahut öngörüler olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle “toplumsal yaşantı içindeki bireylerin yarattıkları bu özlü sözler, milletlerin karakterlerini hayat karşısındaki tavır ve zihniyetlerini, kültürel örentülerini ifade etmektedir”.⁶¹ Söz birlikleri üzerine önemli çalışmalar bulunan Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin sosyoloji, felsefe, tarih, ahlâk, folklor ve psikoloji gibi birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer millî varlıklar olduğu şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.⁶² Nitekim atasözleri, içerisinde doğduğu toplumun ve dilin dünya görüşünü, sosyo-kültürel yapısını, önemseydiği maddî ya da manevî değerleri bünyesinde barındırmakta, gelecek nesillere aktarımında kıymetli vazifeler görmektedir.

Kadim Türk atasözlerine bakıldığında sevgi, hoşgörü, samimiyet, sosyo-kültürel birlik; millî karakteristiğin inşasında önemli köşe taşları olarak değerlendirilen inanç, ahlâk, estetik vb. hususların izlerini görmek mümkündür. Şüphesiz diğer toplumlara ait olan atasözleri gibi Türk atasözleri de anonim olup Türk milletinin çeşitli koşullara, olaylara ve sonuçlara karşın bir tepki olarak ortaya koyduğu metaforik düşünceler bütünüdür. “Türk toplumunun hayata bakışını, olaylara yaklaşım metodunu, ahlâkî değerlerini, estetik tavrını, kısacası hayat anlayışını yansıtan bir ‘halk felsefesi’ olarak görülen”⁶³ atasözleri, Türk medeniyetinin doğuşunun soluklarını dil hafızasının mana âleminde saklamaktadır. Bu itibarla medeniyetlerin doğuşunda, millî şahsiyetlerin inşasının önemli bir rolü olduğunu ileri sürmemiz yanlış olmayacaktır. Kadim Türk kültüründe de şahsiyet inşasının önemine sözlü ve yazılı olarak edebî, siyasî, felsefî

⁶¹ Aydın Oy, “Atasözleri”, *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, c. 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s.170.

⁶² Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri, Deyimler” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 10, Ankara 1963, s.131.

⁶³ H. Ömer Özden, “Türk Atasözlerinde İnsan”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, Erzurum 2001, s.78.

vb. ürünlerde işaret edilmiştir. Yine bu husus, kadim Türkçenin engin hafızasında sıklıkla karşımıza çıkmakta, derin manalar içeren söz birliklerinde vücut bulmaktadır. Ele alınan bu çalışmada, Türkçenin ve milli hafızanın en önemli yazılı kaynaklarından bir tanesi olan Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde yer alan ve Türk düşüncesinin sözlü aktarımında mühim bir yerde duran en eski Türk atasözleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada ele alınan atasözleri tematik olarak incelenip, sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Atasözleri ifade ettikleri temaya göre sınıflandırılırken şahsiyet inşasındaki yerleri dikkate alınmıştır. Tematik olarak incelenen atasözlerinden hareketle şahsiyet inşasının Türk düşüncesindeki tezahürü değerlendirilmeye çalışılmış, günümüze akseden yansımalarının yorumlanmasına özen gösterilmiştir.

Dîvânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerinin Önemi

Dîvânü Lugâti't-Türk (DLT), Türk dilinin bilinen ilk sözlüğüdür. 11.yüzyılın ilk yarısında 1072-1074 yılları arasında Kâşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınmıştır. Türkçeden Arapçaya ansiklopedik bir sözlük mahiyetinde olan eserin ismi “Türk lehçelerini toplayan kitap” manasına gelmektedir.⁶⁴ “DLT, 9000 civarında Türkçe kelimenin Arapça karşılıklarını veren bir sözlüktür. Ancak gerek eserde yer alan söz varlığının tematik çeşitliliği, gerek birçok kelime için karşılık vermekten öte yapılan açıklamalar, gerekse girişte ve bazı bölüm sonlarında verilen bilgiler eseri âdeta bir Türkiyat ansiklopedisi hâline getirmiştir.”⁶⁵ Kâşgarlı Mahmud'un Türk boyları ağızlarından ve kadim Türk kültürüne ait unsurlardan derleyerek bir araya getirdiği verilerden oluşan bu eşsiz eser, bünyesinde barındırdığı 300'e yakın atasözü ile de 11. yüzyıla ait bir atalar sözü külliyyatı niteliği taşımaktadır.

“Bir dilin iletişim dili olmasından öte deyim, vecize, atasözü seviyesinde anlamlı dil öğeleri üretebilmesi, edebiyat ve sanat dili olabilmesi için en az 2-3 bin yıllık bir geçmişe ve birikime sahip olması gerekir.”⁶⁶ Buradan hareketle eserdeki atasözlerinin, Türk dilinin köklü ve işlenmiş bir dil olduğuna işaret ettiğini söylememiz yerinde olacaktır. Yine eserdeki atasözlerinin, Türk boy ve topluluklarının yaşayışını, olaylar ve durumlar karşısındaki ortak tavırlarını yansıtmaları bakımından önemli bir yerde durduğunu ifade etmemiz mümkündür.⁶⁷ Daha önce de belirtildiği üzere atasözleri, metaforik anlamlar içeren sözceler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sözceler, toplumların deneyimlemiş olduğu koşullardan ve sonuçlardan hareketle ortaya konulmuş çıkarımlar veya öngörülerdir. Eserdeki atasözleri de kadim Türk boy ve topluluklarına ait birçok değeri bünyesinde barındırmasıyla bugün ile dün arasında bir bağ kurmakta, çeşitli soruların cevaplarına kapı aralamaktadır.

⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, *Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş, Metin, Çeviri, Nottlar, Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3, Ankara 2018.

⁶⁵ Ercilasun-Akkoyunlu, *age*, s. xvii.

⁶⁶ Cengiz Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yayınları, Ankara 2005, s.4.

⁶⁷ Nazmi Şen, “Dîvânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Değerler”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C.57/1, Ankara 2019, s.37.

Yöntem

Ele alınan çalışmada, çizilen sınırlar gereğince, kadim Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olma sıfatını taşıyan *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserdeki en eski Türk atasözlerinin tematik olarak incelenmesi ve şahsiyet inşasının Türk düşüncesindeki tezahürünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamdan hareketle nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgunun yazılı kaynaklardaki analizidir.⁶⁸ Ele alınan çalışmada *Dîvânü Lugâti't-Türk*'teki en eski Türk atasözlerinin tespiti için Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu'nun yayımladığı "Dîvânü Lugâti't-Türk, Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin" isimli eserden yararlanılmıştır. Atasözlerini sınıflandırma işlemi, atasözlerinin işlevsel özellikleri ve şahsiyet inşasındaki yerleri dikkate alınarak her bir atasözünün ilgili olduğu temaya göre yerleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

1. Şahsiyet İnşasında "Aile" nin Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- Anası tewlüg yuwka yapar oğlu tetig koşa kapar. DLT: (I.362)
Anlamı: *Anne çocuğa bile yaparak (ekmeği) ince pişirir; çocuk da zekidir, onları ikişer ikişer kapar.*
- Ata oğlu ataç togar. DLT: (I.254)
Anlamı: *Adamın oğlu reşit olunca şüphesiz bıyır babasına benzer.*
- Atası açığ alımla yise oğlının tışi kamar. DLT: (I.330)
Anlamı: *Baba, ekşi elma yese, öldükten sonra oğlunun dışı kamaşır. (Bu, babanın işlediği suçun, sonradan hesabının oğlundan sorulması için söylenir.)*
- Atası anası açığ alımla yise oğlu kızı tışi kamar. DLT: (I.464)
Anlamı: *Baba ve anne ekşi elma yese oğlunun dışı kamaşır. (Bu, kötü iş yapan baba veya anneden çocukların sorumlu tutulması için söylenir.)*
- Buzdan suw tamar. DLT: (I.398)
Anlamı: *Buzdan su damlar. (Bu, bıyır babasına benzeyen için söylenir.)*
- İngen ingrasa botu bozlar. DLT: (I.59)
Anlamı: *Dışı deve inlerse, yavrusu ses verir. (Akrabaların birbirlerini sevmeleri ve şefkatli davranmaları için söylenir.)*
- Kangdaş kama urur öğdaş örü tartar. DLT: (I.503)
Anlamı: *Aralarında nefret olduğu için baba bir kardeşler birbirlerini acımasızca döverler. Ana bir kardeşler ise aralarındaki sevgiden dolayı birbirlerine yardım ederler.*
- Müş oğlu muyavu togar. DLT: (I.237)
Anlamı: *Kedinin yavrusu anası gibi miyavlar. (Babasının bıyır alan evlat için söylenir.)*

⁶⁸ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s. 146.

- Sögüt sölinge kadın kasınga. DLT: (I.153,497)

Anlamı: *Sögüt'e tazelik, taravet yakışır; kayın ağacına kartlık yakışır.*

(Aslına çeken şeyler için kullanılır.)

- Tay atatsa at tınur oğul eredse ata tınur. DLT: (I.100)

Anlamı: *Tay at olunca, at, üzerine binilmekten kurtulduğu için dinlenir; oğul erkekten sayılınca baba dinlenir, çünkü o, babasının zenginliğini artırır.*

- Tegme kişi öz bolmas yat yaguk tüz bolmas. DLT: (I.187)

Anlamı: *Herkes senin kendin gibi olmağ ki ona güvenip sırrını veresin. Yabancı ile yakın da eşit olmaz.*

Birey, doğumu ve yetişkinliğe erişimi arasında geçen süre zarfında gerek dil, gerek sosyolojik ve psikolojik uyum, gerekse farklı becerileri aile içerisinde edinir ve kavrar. Bu itibarla şahsiyet inşasının temelinde, bireyin aile içerisinde edindiği öğretilerin veya normların önemli bir yerinin olduğunu ifade etmemiz isabetli olacaktır. Nitekim birey, ailesi ile sıkı ilişkiler içerisinde olduğu süre zarfında farklı merhalelerden geçer ve bir hamur misali yoğrulur. Karakterinin yapı taşları, söz konusu süre zarfında döşenerek sağlam bir temel atılması hedeflenir. Kadim Türk kültürünün soluklarını ikliminde taşıyan en eski atasözlerimizde de bu hususun izlerini takip etmemiz mümkündür. Yukarıda verdiğimiz bulgular eşliğinde söz konusu izleri somutlaştıracak olursak: Ataların “Atası anası açık alımla yise oğlu kızı tışı kamar” söyleminden hareketle anne ve babanın geçmişte yaptığı olumlu ya da olumsuz durumların, işlerin çocuklarına sirayet edeceğine, çocuğun şahsiyet oluşumunda önemli bir yerde duracağına işaret eder. Yine “Sögüt sölinge kadın kasınga” söylemi çerçevesinde her türün veya her insanın aslına çekeceğine, özünü devam ettireceğine değinilir. Günümüzde ise “Yavru kuş, yuvada gördüğünü yapar” atasözünde, bu manaların saklandığını görmekteyiz. Nasıl ki bir yavru kuş, uçmaya başlamadan evvel bazı yetilerini ana kuştan ediniyorsa, birey de ahlak ve görgü kurallarını ailesinden öğrenir.

2. Şahsiyet İnşasında “Ahlak” ın Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- Aç iwek tok tölek. DLT: (I.167)

Anlamı: *Aç olan yemek için acele eder; tok olan rabattır, yemeğin gecikmesine aldırmağ.*

- Ağz yise köz uyadur. DLT: (I.26)

Anlamı: *Ağız yer, göz utanır.*

(Birinin verdiği bediyeyi yiyip sonra bediye sahibinin işini yapamayacağından utanan kimse için kullanılır.)

- Bütün ümlüg kaçsa kolsa oturur. DLT: (I.106)

Anlamı: *Şahvarı sağlam olan istediği şekilde oturur.*

(Kendisinden emin olup hiçbir töhmeti umursamayan kimse için kullanılır.)

- Çaxşak üze ot bolmas; çakrak bile uwut bolmas. DLT: (I.205)

Anlamı: *Dağın taşlık yerinde ot yoktur; kel adamda ise hayâ yoktur.*

- Erdemsizden kut çertilür. DLT: (I.299)

Anlamı: *Edebi ve fazileti olmayan kişiden devlet ve talih gider.*

- Edgü er süngüki erir atı kalır. DLT: (I.496)

Anlamı: *İyi adamın kemikleri toprakta erir; onun adı ise ilelebet kalır.*

(*İyilik yapması istenene söylenir.*)

- Edgölükni suw adakında kemiş başında tile. DLT: (I.264)

Anlamı: *İnsanlar için iyilik ve ibsamı suyun sonuna fırlatıp at; onu suyun kaynağında yüzerken görürsün.*

Anlam (2): *Zahireyi nehrin altına at, onu üstünde bulursun.*

- Itka uwut atsa uldang yimes. DLT: (I. 57)

Anlamı: *Köpeğe hayâ atılırsa (utandırılırsa) ayakkabının altını yemez;*

(*Birisinin hayâ ile iş yapması istendiği zaman söylenir ve bu sözle birisi hayâlî olmaya zorlanırsa, hayâdan dolayı kötü işlerini terk eder.*)

- Yüzke körme erdem tile. DLT: (I.235,406)

Anlamı: *Yüz ve rengin solmasına bakılmaz; adamda mezîyet ve edep ara.*

- Yalnguk oğlu münsüz bolmas. DLT: (I.404)

Anlamı: *Âdemoğlu kusur veya hastalıktan azade olmaz;*

- Yalnguk oğlu yokadur, edgü atı kalır. DLT: (I.505)

Anlamı: *Âdemoğlu ölerek yok olur; eğer hayırlı ve iyilikte bulunan biri ise onun zikri ve adı kalır.*

(*İyilik yapılması için söylenir.*)

- Yılan kendi egrisin bilmes, tewe boynın egri tir. DLT: (I.63)

Anlamı: *Yılan kendi eğrilğini bilmez; devenin boynunun eğri olduğunu iddia eder.*

(*Kendisinde olan ayıba bakmayarak başkasını ayıplayan için söylenir.*)

- Yıparlıg kesürgüdin yıpar kitse yıdı kalır. DLT: (I.369)

Anlamı: *Misk kabından misk gitse de onun kokusu gitmez;*

(*Varlık içinde yaşayan birisinin varlığı gitse; yine o varlıktan bir parça iz kaldığını ve ondan bir şey istendiği zaman mutlaka bir şeyler bulunduğunu anlatmak için söylenir.*)

“Sosyal hayatta ilişkilerde eşitlik, dayanışma ve vefa gibi ilkeler oldukça önemli birer haslettir. Örneğin, anne babalar çocukları tarafından hatırlanmak ve işçi, işvereninden saygı; halk, yöneticilerden adaletle hükmetmelerini talep eder. Tüm bu ilişkiler tersinden de düşünülebilir ve daima karşılıklıdır. Ağzın göze bir üstünlüğünden bahsedilemez. Türk toplumu açısından sayılan ahlaki ilkeler halen önemini yitirmeyen değerlerdir.”⁶⁹ Bu bağlamdan hareketle, şahsiyet inşasının temelinde ahlakî değerlerin ve edinimlerin önemli bir yerinin olduğunu söylememiz isabetli olacaktır. Birey, ahlakî edinimleri doğrultusunda bir hayat

⁶⁹ Mehmet Emin Sankaya, “Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; Dîvânı Lugâtî’t-Türk Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.19 (2), 2019, s. 750.

felsefesi benimser. Fizikî ve ruhanî olgunlaşma sürecinde, şahsiyetini pişiren unsurları yorumlar. Kadim atasözlerimizde de ahlakın, şahsiyet inşasındaki önemini kavramak mümkündür. Atalar “Edgü er süngüki erir atı kalır” der. Yani, iyi adamların elbet bir gün bu fani dünyadan göçeceği, ancak yaptıkları iyilikler ve güzel ahlaklarıyla isimlerinin ebediyyen zikredileceği vurgulanır. Yine “Yüzke körme erdem tile” sözüyle, insanda yüz güzelliğinin, fizikî ihtişamın aranmaması gerektiği; şahsiyeti değerli kılacak olan erdemlerin, faziletlerin ve meziyetlerin aranması gerektiği anlatılmaktadır. Günümüzde de güzel ahlaka sahip olan ve şahsiyeti güzel ahlak ile yoğrulan kişilerin toplum nezdinde ayrı bir değere sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde sıklıkla kullanılan “Güzele kırk günde doyulur, iyi huyluya kırk yılda doyulmaz” atasözü bu hususa güzel bir örnek olarak sunulabilir. Nitekim “karşılıklı ilişkilerde doğruluk ve dürüstlük sağlıklı bir iletişimin kalbi olarak tanımlanmaktadır.”⁷⁰ Bireyin, farklı insanlara karşı gizleyeceği kötü bir davranışı veya hatası olmadığı sürece toplum tarafından daima bir iltifata tabi olur, statü kazanır.⁷¹

3. Şahsiyet İnşasında “Akıl”ın Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- King ton opramas kengeşlig bilig artamas. DLT: (I.493)

Anlamı: *Geniş elbise çabuk yıpranmaz; meşveretle aşılanmış akıl bozulmaz. (Bu, işi yaparken başkasına danışılması ve kendi başına yapılmaması için söylenir.)*

- Köni barır keyikning közinde adın başı yok. DLT: (I.409)

Anlamı: *Geyik düzgün bir şekilde giderse onun gözlerinden başka bir yeri yaralanmaz. (Gerçekte göz, yara değildir.) (Düşünmeden bir işe atılıp onun içine düşen ve kınanan için söylenir.)*

- Kut belgüsü bilig. DLT: (I.185)

Anlamı: *Talihin işareti ilim ve akıldır.*

- Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz. DLT: (I.59)

Anlamı: *Oğlağın kemiğinde ilik olmadığı gibi çocukta da akıl yoktur.*

- Sinamasa arşıkarak sakınmasa utsukar. DLT: (I.112)

Anlamı: *Adam bir şeyi denemezse aldanır; bir işin nereden geldiğini düşünmezse kaybeder.*

(Tecrübe ve dikkat etmek için kullanılır.)

- Tokum yüzüp kudrukta biçek sıma. DLT: (I.206)

Anlamı: *Deriyi yüzükten sonra bıçağı kuyrukta kırma.*

(Arapçadaki: *şennwa axuke hatta iz’a enzace rammede “kardeşin pişirdi; tam pişirmişken kül etti” sözü gibidir.*)

- Ula bolsa yol azmas bilig bolsa söz yazmas. DLT: (I.44)

⁷⁰ W. C. Schutz, “Etkileşimin Öğeleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Çev. Ömür Hakan Ersever, C.27(2), 1994, s.938.

⁷¹ Sarıkaya, *age*, s750.

Anlamı: *Arazide işaret olsa yol kaybedilmez; insanda da akıl olsa konuşmada yanlış yapmaz.*

“Genel olarak, insanda varolan soyutlama yapma, kavrama, bağıntı kurma, düşünme, benzerlik ve farklılıkların bilincine varma kapasitesi, çıkarsama yapabilme yetisi.”⁷² biçiminde tanımlanan akıl kavramı, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerin başında gelmektedir. Nitekim insan, akıl vasıtasıyla açık bir bilince; doğru ve yanlış ayırt edebilme yetisine sahiptir. Bu noktadan hareketle, şahsiyet inşasının oluşumu ve gelişiminde aklın önemli bir yerde durduğunu belirtmemiz yanlış olmayacaktır. Şüphesiz birey, ailesinden ve toplumsal normlardan edindiklerini, aklı vasıtasıyla kavrar ve yorumlar. Karakterinin yapılandırılmasında ve gelişmesinde, benimsediği hayat felsefesi doğrultusunda hareket eder. Kadim Türk medeniyetinin kültürel dokusu incelendiğinde de aklın ziyadesiyle önemsendiği ve vurgulandığını görmemiz mümkündür. Örneğin: Atalar aklın önemine “Kut belgüsü bilig” sözleriyle mana yüklemiştir. Yani bir kişinin talihinin, bahtının göstergesi olarak ilminin ve aklının ön planda tutulduğu görülmektedir. Yine “Tokum yüzüp kudrukta biçek sıma” sözleriyle, yapılan bir işte ihtiyatlı davranılmasının, akıl ile hareket edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Nitekim medeniyetler, titizlik ile işlenen kasnakların bir yansımasıdır. Günümüzde de aklın önemine dem vuran “Akıl para ile satılmaz; akıl kişiye sermayedir”⁷³ gibi önemli atasözlerinin kullanıldığını söylememiz isabetli olacaktır.

4. Şahsiyet İnşasında “Tevazu” nun Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- At töküzlüki ay bolmas. DLT: (I.222)

Anlamı: *Atın akıtması ayın yerini tutmaz ve onun yerine geçemez.
(Bu, küçük bir işin büyük bir işmiş gibi gösterilmesi üzerine söylenir.)*

- Bor bolmadıp sirke bolma. DLT: (I.397)

Anlamı: *Şarap olmadan sirke olma.
(Bu, yaşlı adam gibi davranan genç çocuklar için söylenir.)*

- Eşiç ayur tüpüm altun, kamic ayur men kanda men. DLT: (I.25)

Anlamı: *Tencere dibinin altın olduğunu iddia eder, keçe de ben neredeyim der.
(Bu söz, kendisini tanıyan kimsenin yanında övünenler için kullanılır.)*

- Kaz kopsa ördek kölüğ iğenür. DLT: (I.51)

Anlamı: *Kaz gölden kalkarsa ördek oraya sahip çıkar.
(Bir kavmin büyüğü uzaklaştığı zaman orada büyüklük taslayan için söylenir.)*

⁷² Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, s. 55.

⁷³ <https://sozluk.gov.tr/>

- Ögüngüçi üminde artatur. DLT: (I.99)

Anlamı: *Kendini öven, şalvarını kirletir.*

(Bu, kendini övmeyi terk etmek için kullanılır.)

- Teşük suwda belgürer. DLT: (I.167)

Anlamı: *Çatlak olan şeyin çatlağı suda belli olur.*

(Bir işi yaparken övünen kimse için kullanılır.)

- Tewe bedük erse mayakı bedük ermes. DLT: (I.417)

Anlamı: *Devenin cüssesinin büyük olması, pisliğinin de büyük olması demek*

değildir.

(Bu, bir büyüğün yanında çırak olduğu hâlde kendini büyük görenler için kullanılır.

“Büyüklük, kölesi olduğu kişiye aittir” demektir.)

- Üküş sewinç bulsa katıg oxsunur. DLT: (I.499)

Anlamı: *Çok sevinçli kişi bir şeye uğrayabilir ve onda üzüntüsü artar.*

(Bir şeyde aşırıya gitmemek için tavsiye edilir.)

DLT’de yer alan atasözlerinde tevazu teması, alçak gönüllü olmayan kişiler üzerinden örnekler verilerek aktarılmış ve yapılan davranışların tekrarlanmaması durumunda tevazu sahibi bireyler olunabileceği vurgusu yapılmıştır. Tevazu sahibi bireyler toplum içinde hep ayrı bir konumda değerlendirilmiş ve hürmet görmüştür. Bu bağlamdan hareketle atalar “Bor olmadıp sirke bolma” diyerek bireyin çağına göre davranışlar sergilemesini, ne kadar çok bilse de tecrübeli insanlar karşısında sessiz kalarak onların sözlerine ehemmiyet vermesini vurgulamıştır. Yine “Eşiç ayur tüpüm altun, kamıç ayur men kanda men” sözleriyle bireyin, kendisini tanıyanların yanında eksik veya fazlalık yönlerini göz önünde bulundurmadan övünmesini; bu davranışının kendisini gaflete ve gülünç duruma düşürebileceği dile getirilmiştir. Günümüzde ise “alçak uçan yüce konar, yüce konan alçak uçar”⁷⁴ atasözü, tevazu sahibi insanların takdir edilmesinde sıklıkla kullanılmaktadır. Nitekim kibrin ve hırsın üzerine inşa edilmeyen şahsiyetler, mutlak hakikatin ve başarının sırrına vâkıf olurlar.

5. Şahsiyet İnşasında “Azim ve Cesaret” in Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- İrig irini yağlıg ermegü başı kanlıg. DLT: (I.33)

Anlamı: *Kararlı adamın dudağı yağlı olur, çünkü çalışır. Çalıştığı için de iyi, yağlı ve semiz yiyecek yer ve dudakları yağlanır. Tembel ise tembel olduğu için çalışmaktan âciz kalır; bu yüzden başına vurulur ve başı kanar.*

(Bu söz ile çalışmak ve tembelliği bırakmak emredilir.)

- Karı öküz balduka korkmas. DLT: (I.522)

⁷⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

Anlamı: *Yaşlı öküz baltadan korkmaz.*

(Bu, alışık olduğu bir şeyle korkutulan için söylenir ve o, ondan korkmaz denir. Yaşlı öküzün alışık olduğu için baltadan korkmadığı gibi.)

- Kiçigde katıglansa ulgadu sewnür. DLT: (I.311)

Anlamı: *Küçüklüğünde çalışsan, büyüyünce sevinir.*

- Tikmeginçe önmes tilemeginçe bulmas. DLT: (I.239)

Anlamı: *Dikmedikçe ağaç bitmez. İstenen şey de istenmedikçe bulunmaz.*

(Birisine, yaptığı işlerde gayret göstereceğini diye söylenir.)

- Tegirmende togmış sıçgan kök kökreginge korkmas. DLT: (I.468)

Anlamı: *Değirmende doğan sıçgan gök gürelemesinden korkmaz.*

(Çok zorluklar çekmiş bir kişi, onlardan (çektığı zorluklardan) biriyle korkutulursa söylenir.)

- Yazın katıglansa kışın sewnür. DLT: (I.413)

Anlamı: *Yazın çalışıp kazanan kışın sevinir.*

Kadim Türk milleti, tarih boyunca cesareti ve kararlılığı ile nam salmış, zorlu süreçlerin içinde bulunmuştur. Bulunduğu bu süreçler, toplumun millet olma bilincini pekiştirmiş, kültürel kodlarının canlı kalmasına olanak sağlamıştır. Kadim kültürümüzde, azmin önemine “Tikmeginçe önmes tilemeginçe bulmas” sözleriyle dikkat çekilmiş, bir işin nihayete erdirilebilmesi için kararlılıkla sürdürülmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Yine “Tegirmende togmış sıçgan kök kökreginge korkmas” sözleriyle, zorlu süreçlerin içinde bulunmuş/bulunan kişilerin tecrübe kazandığı, benzer süreçlerin tekrardan yaşanması halinde soğukkanlılık ile üstesinden gelinebileceği vurgulanmıştır. Altın harflerle yazılmış şanlı Türk tarihinde, ruhu bu şuur ile harmanlanmış nice kahramana rastlamak mümkündür. Günümüzde ise “Akarsu çukurunu kendi kazar” atasözü, azim ve cesaretin öneminin vurgulandığı güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. Şahsiyet İnşasında “Millî Bilinç ve Birlik” in Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- Arpasız at aşumas arkasız alp çerig sıyumas. DLT: (I.62)

Anlamı: *At arpa yemeyince engeli aşamaz. Bunun gibi yiğit de arkasında ona yardım eden birisi bulunmazsa düşman safını kıramaz.*

(İşlerde yardımlaşma tavsiye edileceği zaman söylenir.)

- Bir karga birle kış kelmes. DLT: (I.241)

Anlamı: *Bir karganın gelmesiyle kış gelmez.*

(Bu, bir kişinin yaptığı işlerde yavaş hareket etmesi için söylenir ki arkadaşları kendisine ulaşıp yardım etsinle.)

- İl kalır törü kalmas. DLT: (I.240,443)

Anlamı: Ülke bırakılır, örf, âdet bırakılmaz.

(Öncekilerin koyduğu örf, âdete uyulması için söylenir.)

- Kalın kaz kulavuzsuz bolmas. DLT: (I. 212)

Anlamı: Kalabalık kaz sürüsü, ancak kulavuzla uçar.

(Burada işleri kendisinden daha iyi yapabilenlere uymayı tavsiye ediyor.)

- Kılıç tatıksa iş yunçır, er tatıksa et tunçır. DLT: (I.317)

Anlamı: Kılıç pas tutarsa kabramanın durumu bozulur. Aynı şekilde Türk de Fars hüyuyla hüylanırsa eti kokuşur.

(Bu, dayanıklı olmak ve her cinsin kendi cinsinde yaşaması için söylenir.)

- Orı kopsa oğuş aklışur yağı kelse imrem tepreşür. DLT: (I.42)

Anlamı: Bağırıtı kopunca, bağırana yardım etmek için aşiret toplanır; düşman gelince, onunla savaşmak için guruplar toplanır.

(Bu söz, herhangi bir şey yapıldığında birlik olmayı tavsiye etmek için kullanılır.)

- Yalngus kaz ötmes. DLT: (I.505)

Anlamı: Tek başına, yalnız kaz bağırma.

(İş yapılırken başkasından yardım istemek için kullanılır.)

Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâtî't-Türk'te millî bilince ve birlikteliğe titizlikle önem vermiş, Türk'e ait olan somut ve soyut her değerın korunmasına özen göstermiştir. Bu itibarla söz konusu eserde, millî bilincin ve birliğin yansıtıldığı birçok unsura rastlamak mümkündür. Nitekim bu unsurların en başında atasözleri gelmektedir. Kaşgarlı, Türk diyarının çeşitli bölgelerinden derlediği atasözleri ile Türk'ün düşünce sistematığını bir araya getirmeye çalışmış, kültürel kodlarının korunmasına yönelik kıymetli adımlar atmıştır. Ataların “İl kalır törü kalmas” sözü, Kâşgarlı Mahmud'un takındığı tavra güzel bir örnek olarak sunulabilir. Nitekim gelip geçici toprak parçaları veyahut maddî zenginlikler, örf ve âdetin kaybedilmesi durumunda hiçbir fayda sağlamazlar. Örf ve âdetin korunması, beraberinde millî birliği de getirir. Yine “Yalngus kaz ötmes” sözü bireyler arasındaki bağların pekiştirilmesine yönelik önemli bir noktada durmaktadır. Millî bilincin oluşması, bireyin millî bir duyarlılıkla yetişmesine dayanmaktadır. Atalar “Kılıç tatıksa iş yunçır, er tatıksa et tunçır” sözüyle bireyin, millî bir duyarlılıkla yetişmesine önemle vurgu yapmış, aksi takdirde farklı milletlerin etkisi altında kalarak özünü kaybedeceğine değinmiştir. Günümüzde de “Nerede birlik orada dirlik; akarsuya inanma, eloğluna dayanma” gibi atasözleriyle toplumsal birlikteliğin ve millî bilincin önemi vurgulanmıştır.

7. Şahsiyet İnşasında “Kişilerarası İlişkiler” in Ön Plana Çıktığı Atasözleri

- Alın arslan tutar küçün oyuk (kösgük) tutmas. DLT: (I.39, 321,519)

Anlamı: Hile ile aslan tutulabilir; fakat kuvvetle, bostan korkuluğu bile tutulmaz.

(Bir işi kuvvet vasıtasıyla yapamayana hile kullanması tavsiye edildiği zaman bu söz söylenir.)

- Alplar birle uruşma begler birle turuşma. DLT: (I.93)

Anlamı: *Kabramanlarla savaş etme; beylere karşı direnme.*

- Bilmiş yek bilmedük kişiden yig. DLT: (I.414)

Anlamı: *Tanıdığın şeytan tanımadığın adamdan daha iyidir.*

(*Bu, taniduklara saygıyı korumak için söylenir.*)

- Çaksa tutnur, çalsa bilnür. DLT: (I.240)

Anlamı: *Çakmak çakılrsa ateş yanar; söz işitilirse maksat bilinir.*

- Etlı tırngaklı adırmas. DLT: (I.91)

Anlamı: *Etle tırnak birbirinden ayrılmaz.*

(*Yakınlıklar için kullanılır; tırnakla et arasında ayrılık olmadığı gibi akraba arasında da ayrılık olmaz demektir.*)

- Karga kazka ötgünse butı sınır. DLT: (I.116)

Anlamı: *Karga kuvvette ve uçmakta kazı taklit ederse ayağı kırılır.*

(*Bir kimseye, haddini aşmaması için söylenir.*)

- Kış konukı ot. DLT: (I.144)

Anlamı: *Kışın misafiri ağırlamak ateş ile olur.*

- Küç eldin kirse törü tünglükten çıkar. DLT: (I.238,397)

Anlamı: *Zulüm evin avlusundan girse töre ve insaf bacadan çıkar.*

- Suw içürmeske süt bir. DLT: (I.105)

Anlamı: *Sana su içirmeyene süt içir.*

- Sawın sagrakka tegir. DLT: (I.206)

Anlamı: *Güzel konuşmayla adam beylerin çamçaklarında içmeye erişir.*

- Ulugrı uluglasa kut bulur. DLT: (I.133)

Anlamı: *İnsan yaşına hürmeten yaşlı adamın vakarını korusa baht bulur.*

- Yogurkanda artuk adak kösülse üşiyür. DLT: (I.272)

Anlamı: *Ayak, yorganın ölçüsünden fazla uzatılırsa soğuk alır.*

(*Bu, haddi aşmamak için söylenir.*)

Kişilerarası ilişkiler, bireyler arasındaki iletişimsel bağların pekişmesine olanak sağlamak; saygı, sevgi, hoşgörü, misafirperverlik gibi değerlerin muhafaza edilmesine yardımcı olmaktadır. Birey, bu değerler paydaşlığında farklı insanlar ile bir araya gelerek kendisini tanıma fırsatı bulur. Ayrıca bu değerler, şahsiyetin olgunlaşmasında da önemli bir paya sahiptir. Örneğin: Atalar “Sawın sagrakka tegir” sözlerinden hareketle bireyin, dili etkili ve manalı kullanması sebebiyle değer bulacağına, toplum nezdinde itibar kazanacağına değinir. Yine “Bilmiş yek bilmedük kişiden yig” sözlerinden hareketle, bireyin tanıdığı en kötü, en fena kişinin dahi tanımadığı kişiden iyi olabileceğine; tanıdığı kişiden görmediği zararı, tanımadığı bir kişiden görebileceğine ve bu doğrultuda hareket etmesinin ona fayda sağlayacağına işaret edilmektedir. Günümüzde de söz konusu değerler üzerine birçok atasözü ve deyim bulunmakta, çeşitli tavsiyeler sunulmaktadır. Bu minvaller üzere kişilerarasındaki ilişkilerin şahsiyet inşasındaki yerine ve önemine değinmek mümkündür.

Sonuç

Ele alınan bu çalışmada, millî hafızanın en önemli öğelerinden bir tanesi olan atasözleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada, çizilen sınırlar gereğince, kadim Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olma sıfatını taşıyan *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserdeki en eski Türk atasözleri tematik olarak incelenip, şahsiyet inşasının Türk düşüncesindeki tezahürü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Atasözlerinin sınıflandırılma işlemi, atasözlerinin işlevsel özellikleri ve şahsiyet inşasındaki yerleri dikkate alınarak her bir atasözünün ilgili olduğu temaya göre yerleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamdan hareketle temalar, 7 temel başlık etrafında şekillenmiş olup toplamda 64 atasözü içermektedir. En fazla atasözünün bulunduğu tema (12) ahlak olurken en az atasözünün bulunduğu tema (6) ise azim ve cesarettir.

Ele alınan çalışmada, her temanın altında ilgili veriler sıralanmış olup çeşitli örnekler etrafında değerlendirilmiştir. Değerlendirme aşamasında, ilgili temaların günümüzdeki yansımalarına da örnekler sunularak çalışmanın daha somut bir yapıya bürünmesi amaçlanmıştır.

Kaynakça

- AKSOY, Ömer Asım. «Atasözleri, Deyimler» *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Cilt 10. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., 1963. 131-166.
- ALYILMAZ, Cengiz. *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara : Kurmay Yayınları , 2005.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. 5. İstanbul: Paradigma Yayınları., 2005.
- ERCİLASUN, Ahmet B.- AKKOYUNLU, Ziyat. *Dîvânü Lüğâtî't- Türk (Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizgin)*. 3. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- OY, Aydın. «Atasözleri» *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*. Cilt 3. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları., 2003. 151-201.
- ÖZDEN, Hacı Ömer. «Türk Atasözlerinde İnsan» *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0.15 (2001): 75-105.
- SARIKAYA, Mehmet Emin. «Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; Dîvânü Lugâti't-Türk Örneği.» *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19.2 (2019): 744-757.
- SCHUTZ, W.C. «Etkileşimin Öğeleri» *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 27.2 (1994): 937-940.
<<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auebfd/issue/47506/600610>>.
- ŞEN, Nazmi. «Dîvânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Değerler.» *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 57.1 (2019): 35-56.
- YILDIRIM, Ali-ŞİMŞEK, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* . Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.

<https://sozluk.gov.tr/>

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK İLETİŞİM DİLİ

Yonca BAYAT*

Öz

Türk dünyasında ortak iletişim dili düşüncesi, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 26 Aralık 1991 yılından bu yana Türk dünyası aydınlarının gündeminde olmuştur. Türkler tarih boyunca geniş coğrafyalara yayılmış, birçok devlet kurmuş, farklı din ve inançlara mensup olmuştur. Karşılaştıkları kültürlerle alış-verişte bulunmuş, onlardan etkilenmiş ve onları etkilemiştir. Hızla çoğalan ve yayılan Türk toplulukları zamanla coğrafi uzaklıklar, siyasi karmaşalar vb. sebeplerden birbirlerinden uzaklaşmıştır. Karşılaşmış oldukları yeni dillerin, dinlerin ve kültürlerin etkisiyle birbirine yabancılaşmışlardır.⁷⁵ Küreselleşen dünyada politik, ekonomik ve medeni ilişkileri en üst düzeyde kurabilmeleri için Türk topluluklarının ortak bir iletişim diline olan ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Gaspıralı, Latin Alfabesi.

Türk Dünyasında Ortak Bir İletişim Dili Neden Gerekli?

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlığın ilk yıllarında özellikle de Rusya'nın izlerini taşıyan birçok alanda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerin başında cumhuriyetlerin kendi anayasalarının kabul edilmesi, bayrak ve armalarının tespit edilmesi, kendi para birimlerinin belirlenmesi gibi değişiklikler gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da, zamanla Türkçenin özellikle ses yapısında değişmelerin meydana geldiğini görürüz. Türk'lerin dünya üzerine dağılmasından sonra birbirleriyle pek ilişki içerisinde bulunmamaları ve diğer Türk illerinden habersiz yaşamaları, dilde farklılaşmalara neden olmuştur. Türk dünyasında ortaya çıkan bu bütün sebeplerden dolayı ortak bir iletişim dili gerekliliği fikri uzun yıllardır Türk aydınlarının gündeminde olmuştur. Ayrıca bu dönemde devlet dili, dil politikası, diğer Türk Cumhuriyetleri ile ortak bir yazı dili ve ortak alfabe konuları gündeme gelmiştir. Çalışmada Türk Cumhuriyetleri arasında oluşturulması planlanan ortak dil ve ortak alfabe çalışmaları, cumhuriyetlerin uyguladığı dil politikaları ve bu çalışmalarda günümüzde gelinen nokta değerlendirilmeye çalışılmıştır.⁷⁶ Türk dünyasının birlik ve bütünlüğü için ortak bir iletişim diline ihtiyaç vardır. Türklüğün

*

⁷⁵ Fatoş Yalçinkaya, "Türk Lehçeleriyle Yaratılmış Halk Bilgisi Ürünlerinin Aktarımında Yaşanan Problemler Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Bildiri Özetleri*, ed. Fahri Temizyürek, Ankara 2019, s. 95.

⁷⁶ Rakhat Abdieva, "Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye İle Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları", *TURKCLAD*, c. 1, S. 2 (2017), s. 104.

tasada, sevinçte müşterek duygu ve düşüncede birleşmesi ortak bir Türkçe ile mümkündür. Türk dünyasının Rusçanın tahakkümünden kurtarıp ortak dil yerine, iletişim dili ifadesinin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Türk dünyasıyla ilgili herhangi bir Türk Cumhuriyetinde ilmî veya kültürel bir toplantı, sempozyum yapıldığında Türk dünyası aydınlarının birbirleriyle anlaşmak için Rusça, İngilizce gibi yabancı dilleri iletişim dili olarak kullanmaktadırlar. Türk dünyası aydınlarının kendi aralarında ortak bir Türkçeyle anlaşmaları, bütün Türk yazı dillerinde meydana getirilen eserlerin karşılıklı olarak birbirine aktarılması ihtiyacı artık çoktan doğmuş ve çözüm bekleyen bir mesele olarak görülmüştür.⁷⁷

Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili İçin Atılan Adımlar ve Öneriler

İsmail Gaspralı Tercüman'ı 1883-1918 yılları arasında tam 35 yıl boyunca okurlarıyla buluşturan çok geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren Türk halklarını birleştirmeye ve eğitim, kültür reformu, modernleşme gibi ihtiyaçlarına ortak çözümler sunmaya yönelik bir yayın yapmıştır. Tercüman Gazetesi, Gaspralı'nın bütün Türk dünyası için kullandığı ortak dilin yanı sıra ortak bir iletişim modelinin ürünüdür. Tercüman Gazetesi, Gaspralı İsmail'in "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ülküsü etrafında birlik ve dayanışma duygusu yaratmayı amaçlayan fikirlerinin Türk dünyasında okunup anlaşılmasını sağlamış,⁷⁸ farklı siyasi sınırlar içerisinde olsalar bile Türk aydınlarını ortak bir şuur ve düşünce zemininde buluşturmaya amaçlamıştır. İletişimin gücünden yararlanan Gaspralı'nın amacı, Tercüman gazetesi vasıtasıyla Türk dünyasını birbirine bağlamaktır. Bu nedenle Tercüman'ı Türk dünyasının iletişim köprüsüne dönüştürmüştür.

Tercüman gazetesi, aynı amaç yolunda kader birliği yapmış Türk aydınlarının kendi halklarını aydınlatmak ve geleceklerini inşa etmek için etrafında toplandıkları bir fikrin sözcüsü olmuştur. Gaspralı'nın yapmak istediği şey, Çarlığın Ruslaştırma siyasetine karşı dağınık topluluklar halinde yaşayan Müslüman ahaliyi, etnik ve dini bir kimlik etrafında birleştirerek yekpare bir millet teşkil etmektir. Gaspralı hedefe ulaşmak için evvela ortak ve edebi bir dilin oluşturulmasını şart koşmuştur. Türk lehçelerinin farklı yazımlarla yazılmasına karşı çıkmakta ve Türk halklarının okuyup anlayabileceği sade dili bizzat kendisi Tercüman'da pratiğe geçirmektedir. Gaspralı, gazetesi Tercüman'ın bütün Türk illerinde okunduğunu ve ortak dilini herkesin anladığını şöyle belirtmektedir: "İleride meydan alacak şu dile, biz ortak dil demek istiyoruz ve 25 seneden beri şu ortak dil ile yazmaya çalışıyoruz. Kaşgar'dan Han Kirman'a kadar, Sibiry'a'dan Merv'e ve Konya'ya kadar kullanılan Türk lügati birdir".⁷⁹

⁷⁷ Elza Samedova, "Türk Dünyasında İletişim Dili", <http://dSPACE.khazar.org/bitstream/20.500.12323/792/1/T%20D%20Dili.pdf>.

⁷⁸ A. B. Ercilasun, "İsmail Gaspralı'nın Fikirleri", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s. 358.

⁷⁹ Y. Akpınar, *İsmail Gaspralı Seçilmiş Eserleri 3*. Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 82.

Sovyetlerdeki Türk dillerinin arasındaki farklılaşmaların önüne geçmek ve onları birbirlerine yakınlaştırmak amacıyla 1920'li yıllarda ortak dil meselesi gündeme getirilmişti. Ortak dil veya başka bir deyişle Ortak Türkçenin inşası için gerekli olan en önemli unsurlardan biri olan ortak alfabenin benimsenmesi meselesi, ilk defa 1926'da Bakü'de düzenlenen Birinci Türkoloji Kurultayında ele alınmıştır. Kurultayda Türkoloji ve genel olarak Türklük ile ilgili birtakım konular gündeme getirilmiş ve alfabe, yazım, terminoloji, tarihi metinlerin yayınlanması, dilbilgisi kitapları ve sözlüklerin hazırlanması, çağdaş lehçe ve ağızlar ile ilgili derleme çalışmalarının yapılması gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Bütün bu tartışmaların sonucunda Latin alfabesine geçmeyi öneren bilim adamları kazanmış ve Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesi kararlaştırılmıştır. Bu karara bağlı olarak Latin esaslı ve 34 harften oluşan "Ortak Türk Alfabesi" hazırlanmış ve Sovyet Türk halklarının bu alfabaya geçmesi öngörülmüştür. Kurultayda kabul edilen kararın ardından Sovyetler Birliğinde yaşayan Türk toplulukları Latin alfabesine geçmeye başlamış ve bu gelişmenin Türkiye'deki Latin alfabesine geçiş sürecini hızlandırması ile Türkiye Cumhuriyeti'nde de 1928'de Latin alfabesi kabul edilmiştir. Fakat Sovyet Türk toplulukları dillerinde Latin alfabesinin kullanıldığı dönem oldukça kısa olmuştur.

Çarlık Rusya'sı döneminde Nikolay İvanoviç İlminskiy'in ortaya attığı "Kiril alfabesinin yardımı ile Türkleri Hristiyanlaştırma" düşüncesini uygulamaya başlayan Rusya, Bakü kurultayında Latin alfabesine geçiş konusunu özel olarak gündeme getirmiştir. 1926 Bakü kurultayında 1928'de Semerkand'da yapılması kararlaştırılan ikinci kurultayın gerçekleştirilmesi mümkün olmamış, 1936'da Aşkabad'da düzenlenen "Türkmenoloji Kongresi"nde ise Bakü Türkoloji kurultayında başlatılan süreç durdurulmuştur. Bunun yerine söz konusu kongrede Kiril alfabesine geçiş yönünde görüşler benimsenmiş ve kongrenin ardından Kiril alfabesine geçiş süreci başlatılmıştır. Böylelikle ortak bir iletişim dili inşa etme yönündeki çalışmalar sekteye uğramış ve bu kongreden sonra süreç tersine işlemeye başlamıştır.

1991'de Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlıklarına kavuşan, dünya devletleri tarafından tanınarak ve çağdaş uluslararası örgütlere katılarak çağdaş uluslararası sistemdeki yerlerini alan Türk Cumhuriyetlerinde bütün alanlarda yeniden yapılanma süreçleri başlamıştır. 29 Eylül - 2 Ekim 1992'de Bışkek'te toplanan Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ve Türk Toplulukları Eğitim Temsilcileri II. Konferansı'nda, 8-10 Mart 1993 tarihinde Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı tarafından Ankara'da düzenlenen alfabe ve imla konferansında, ayrıca 21-23 Mart 1993'te Antalya'da yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk-Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nda da bu mesele ele alınmış ve 34 harfli "Ortak Türk Alfabesi" onaylanmıştır.

Sözü edilen toplantıların ardından 25 Aralık 1991'de Azerbaycan, 12 Nisan 1993'te Türkmenistan ve 2 Eylül 1993'te Özbekistan Latin alfabesine geçme kararlarını almıştır. Bu ülkelerin dışında Gagavuzlar, Karakalpaklar, Kırım ve Kazan Tatarları da bu yönde karar almışlardır, ancak 2002 yılında

Rusya’da çıkarılan yeni bir kanun ile Kazan Tatarlarının alfabe değiştirme girişimlerinin önüne geçilmiştir.⁸⁰ Kazakistan, 2017’de Nursultan Nazarbayev’in imzasıyla kademeli olarak Latin alfabesine geçme kararı almıştır. 2021 yılında Özbekistan aşamalı olarak Latin alfabesine geçme kararını almıştır. Ortak alfabe ortak iletişim dilinin zeminini oluşturur ve ortak iletişim dilinin oluşmasını hızlandırır. Prof. Dr. Ahmet B.Ercilasun Türk dünyasının birliği konusunda görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur.”Alfabe birliğini sağlamak. Bu konuda yayınlar yapmak. Ortaklaşmaya ve öğrenmeye gayret etmek. Türk Dünyası Araştırma Enstitüleri kurmak.”

Ortak İletişim Dili Nasıl Oluşturulacaktır?

Öncelikle bilimsel araştırmalar ve çalışmalar yapılacaktır. Lehçeler arasında yapılacak karşılaştırmalı sözlük, gramer ve benzeri alışmalar” Ortak iletişim dili” için zemin olmalıdır. Ortak iletişim dili gerçekleştirildikten sonra, zaman içinde ortak Türkçe zaten kendiliğinden oluşacaktır.⁸¹

Ortak Türkçenin oluşturulması için gerekli olan unsuları (Korkmaz, 1996) aşağıdaki maddelerle sıralamıştır.

1. Türk topluluk ve cumhuriyetlerinde Latin alfabesi temelinde ortak bir alfabenin geçerli kılınması.

2. Bütün Türk Cumhuriyet ve topluluklarında ortak yazı dili bilincinin oluşturulması ve gerekli ortamın hazırlanması.

3. Ortak yazı diline temel oluşturmak üzere işlenmiş ve gelişmiş bir yazı dilinin benimsenmesi ve zaman içinde diğer Türk lehçelerinden alınacak ek ve kelime malzemesi ile daha da zenginleştirilmesi. Ortak bir yazı dili ve ortak Türkçenin inşa edilmesinin önemini vurgulamıştır.⁸²

Ortak dil; birlik ve bütünlüğün temel unsuru olup, Türk dünyası ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki kültür köprüsünü kuracak, bu köprüünün üzerinden diğer alanlarda da bütünlöşmeler oluşacaktır. (GÖKDAG, 2018).

Kaynakça

ABDIEVA, R. (2017). “Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye İle Ortak Dil ve Ortak Alfabe alışmaları”, *TURKCLAD*, c. 1, S. 2, s. 104-119.

AKALIN, ř. H. (2015), "Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili ve Tofik Hacıyev", *Türk Yurdu*, S. 334, s. 14-17.

AKPINAR, Y. (2017). *İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 3*. İstanbul: Ötügen.

⁸⁰ R. Abdieva, “Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye İle Ortak Dil ve Ortak Alfabe alışmaları”, *TURKCLAD*, C. 1. S. 2, s. 105.

⁸¹ E. Yaman, “Tarihi Seyirden Hareketle Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 12, 2001, s. 469.

⁸² Abdieva, “Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye İle Ortak Dil ve Ortak Alfabe alışmaları”, s. 106.

- ERCİLASUN, A. B. (1992). "*İsmail Gaspralı'nın fikirleri*", *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ.
- GÖKDAĞ, B. A. (2018). *Türklerin Dünyası (Dil, Kimlik, Siyaset)*. Ankara: Akçay Yayınlar.
- KORKMAZ, Z. (1996). *Türk Dünyası ve Ortak Yazı Dili Konusu*. Ankara.
- YALÇINKAYA, Fatoş, "Türk Lehçeleriyle Yaratılmış Halk Bilgisi Ürünlerinin Aktarımında Yaşanan Problemler Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Bildiri Özetleri*, ed. Fahri Temizyürek, Ankara 2019, s. 95.
- YAMAN, E. (2001). "Tarihi Seyirden Hareketle Türk Dünyasında Ortak İletişim Dili", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 12, s. 453-473.

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK İLETİŞİM DİLİ SORUNU VE ÇÖZÜMÜ ÜZERİNE ÖNERİLER

Zeynep KABLAN*

Öz

Bir dilin dünya dilleri arasındaki kıymeti, dünya üzerindeki yaygınlığıyla ölçüldüğü gibi diplomasi dili, uygarlık dili, geçer bölge dili, resmî dil, ulusal dil ve yazı dili olmasıyla ölçülür. Türkçe çok eski tarihlerden itibaren bu ölçütlere sahip bir dil olmuş, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk toplulukları tarafından konuşulmuş ve yaşayagelmiştir. Dolayısıyla Türkçe dünya çapında itibarlı, yaygın ve işlevselliği yüksek bir dildir. Günümüzde edebiyat ve bilim dili olarak kabul edilen birçok dünya dilinden daha eskidir ve daha eski yazılı metinlere sahiptir.

Türkçe yaklaşık 1.300 yıllık bir tarihe sahiptir. Eski Türkçe ile yazılmış ve Türk dillerinin bilinen ilk yazılı kaynağı olan Orhun Yazıtları bu tarihin başlangıç noktası kabul edilmektedir. Eski Türkçenin de üyesi olduğu Doğu grubu ile Ogur grubuna ait tüm Türk dillerinin ortak atası olan varsayımsal bir Ön Türkçenin var olduğu da düşünülmektedir.⁸³

Köken bakımından Türkçe, dünya dilleri içinde Altay dilleri arasında gösterilmiştir. Altay kolu dillerini konuşan insanların sayısı 700 milyonu bulur ve Ural dağlarının güneyinden Japon denizine kadarki bölgede konuşulur. Bu grupta Türkçenin dışında Moğolca ve Mançu - Tunguzca da yer alır.⁸⁴ Türkçe yapısı bakımından sondan eklemeli bir dildir. Eklemeli dillerde yeni kelimeler ve terimler türetmek oldukça kolay olduğundan Türkçe de yeni kelimeler türetmeye elverişli bir dildir ve zengin bir ek sistemi mevcuttur.

Türkçe lehçe/şive/ağız bakımından çok zengin bir dildir. Farklı coğrafyalarda eski tarihlerden beridir konuşulan Türkçenin bu zenginliği, Türk dünyasının aynı dili konuşan farklı toplulukları arasındaki iletişimi güçleştirmektedir. Farklı lehçelerde konuşan Türk topluluklarını birleştirmek, ortak bir iletişim dili ve edebi dil meydana getirmek tarihler boyunca hep tartışılan bir mesele olmuştur. Mafih bu konuda münevverlerin çeşitli faaliyetleri olmuş ve fikri tahlillerde bulunup bu mesele özelinde öneriler sunmuşlardır. Makalemizde Türk lisanı irdelenecek, Türk dünyasında ortak bir iletişim dilinin mümkün olup olmadığı tartışılacak ve aydınların mesele hakkındaki fikir ve önerilerine yer verilecektir.

---

* Araştırma Görevlisi Dr., SBÜ Gülhane Tıp Fakültesi Hava ve Uzay Hekimliği Anabilim Dalı Başkanlığı, zeynepkaban@yandex.com

⁸³ Lars Johanson, Éva Á. Csató, *The Turkic Languages*, Routledge Language Family Series, 2015, s.69.

⁸⁴ Talat Tekin, *Japonca ve Altay Dilleri*, Doruk, 1993.

1. Türkçenin Lehçeleri

Tarihî Türk lehçeleri Köktürk, Peçenek, Kuman/Kıpçak, Eski Uygur, Karahanlı, Harezmi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Çağatay, Bulgar, Hazar şeklinde sıralanabilir.

Çağdaş lehçeleri ise Türkiye Türkçesi, Azerice, Türkmençe, Gagavuzca, Kırım Tatarcası, Karaçay-Balkarca, Kumukca, Nogayca, Karaimce, Tatarca, Başkurtça, Altayca, Şorca, Hakasça, Tuvaca, Yeni Uygurca, Dolganca, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Karakalpakça, Yakutça, Çuvaşça'dan ibarettir.

Türkçe, Türk kelimesinin kavram alanı içinde yer alan bütün boy, soy, oymak ve aşiretlerin konuştukları dilin ortak adıdır.⁸⁵ Kimi Türkologlar aradaki farklılıkları lehçe / uzak lehçe, şive / yakın lehçe ve ağız terimleriyle ifade etmektedirler. Bunlar bir dilin çeşitli sebeplerle oluşmuş alt kollarıdır. Türk dili kolu kendi içinde üç ana gruba ayrılır: 1.Kıpçak/Kuzey grubu: Kırgızca, Kazakça, Tatarca, Başkurtça, Nogayca, Kumukça, Karaçay-Balkarca, Karaimce 2. Karluk/Doğu grubu: Özbekçe ve Yeni Uygurca 3. Oğuz/Batı grubu: Türkiye Türkçesi, Azerice, Türkmençe ve Gagavuzca. Türk dili, yazı dili olarak Köktürklerden itibaren günümüze kadar aralıksız kullanılmış ve adı “Türkçe/Türk dili” olmuştur. Köktürklerden sonra Uygurların da kendi dillerine Türkçe, “Türk tili / Uygur Türk tili,” dediklerini görüyoruz. Karahanlılar döneminde yazılan eserlerde de bu adlandırma açıkça görülmektedir. Zira Kutadgu Bilig’in ön sözünde eserin “Türk dili ile yazıldığı” belirtildiği gibi, Kaşgarlı’nın büyük lüğatinin adı da Divânü Lügâti’t-Türk’tür. Selçuklu, Osmanlı, Kıpçak ve Çağatay sahalarında yazılan eserlerin hemen hepsi dillerinin adına Türkçe / Türk dili, Türkî demektirler. Günümüzde Türkçe sözü yavaş yavaş gerçek ve genel anlamıyla kullanılmakta ise de dünyada bu ad yaygın biçimde “Türkiye Türkçesi” karşılığında kullanılmaktadır.⁸⁶

Türkiye Türkçesinin Türkmençe, Salarca ve Azerice'nin, Ana Oğuzca denilen bir dilden evrilerek oluştuğu varsayılır.⁸⁷ Bu ön dilin Türkiye Türkçesini oluşturacak batı kolu, 11. ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu Selçuklu Devleti ile Anadolu Beylikleri etrafında gelişerek Eski Anadolu Türkçesine evrilmiştir. Bu dil dönemi ise yerini, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar devam edecek Klasik Osmanlıcaya bırakır. Yeni Osmanlıca, 19. ve 20. yüzyıllar arasında gelişir. Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan reformlar sonucunda ise 20. yüzyıl itibarıyla dilde çeşitli değişiklikler yaşanmıştır.

2. Türk Milliyetçiliği Fikrinde Lisanın Yeri

Milliyet fikrinin farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerde ortaya çıkışı, kendi milliyetiyle ilgili kültürel olay ve olgulara olan farkındalığının ortaya

⁸⁵ Ahmet Buran, Mehmet Mahur Tulum, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011

⁸⁶ Hayati Develi, *Türk Dili 1*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları

⁸⁷ Hendrik Boeschoten, Heidi Stein, *Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt: Materialien der 5. Deutschen Turkologenkonferenz Universität Mainz*, Harrassowitz Verlag, 2007.

çıkışıyla bağdaştırılabilir. Bu kültürel meselelerin en önemlisi lisandır.⁸⁸ Kendi lisanının araştırılmasıyla uğraşan, gelişmesine ve istiklaline çalışan kavimlerde milliyet fikrinin kuvvetli olduğuna hükmedebiliriz. Bu bağlamda, Osmanlı aydınları arasında Türk dilini düşünmenin ve araştırmanın nasıl ehemmiyet kazandığını irdeleyeceğiz. Şinasi Efendi ve Ziya Paşa dilde Türkçülüğü ortaya atan ilk isimlerdendir. Dilde Türkçülüğü ortaya atan Ziya Paşa'dan sonra Türk aydınları, dil araştırmalarına daha da ağırlık vermişlerdir. Bunun öncülüğünü yapan ise fikir adamlarımızdan Ahmed Vefik Paşa olmuştur. O, Osmanlı lehçelerinin öğrenilmesini, araştırılıp geliştirilmesini istemiş ve bunun için çaba göstermiştir. Nitekim Lehçe-i Osmani adlı eserinin önsözünde şöyle söylemektedir:

“Türk dillerinden Türkiye’de ilk yayılan Oğuz şubesidir. Tataristan ve Türkistan’ı bir zaman Doğu Denizinden Macaristan’a kadar kanrayan dile bala “Guz” dili deniliyor. Onun yenisi Türkmen dili İran ve Suriye’yi kaplayıp Anadolu’ya inmiş, zaman içerisinde Osmanlı lehçesini oluşturmuştur. Fergana’dan Hindistan’a kadar yayılıp, Halacî Afganistan diline karışmıştır. Eski bölümlerden Kıpçak dili, Hine’den başlayarak Sibiryâ ve Kırgız, Kuman, Bulgar, Kazan bölgelerini çepeçevre kuşatmıştır. Uygur dili, Çin yörelerinden Kaşgar’a kadar yayılıp, oradan 700 yıllarında Cengiz oğulları Türklük ve İslamiyet halkasına katıldıklarında Çağatayca dili olarak doğmuştur. 800 yılında daha da yayılmıştır. Bugün Oğuz, Kıpçak ve Çağatay kitapları, “Mabhubül Kulüb” (Gönlerin Sevgilisi-Ali Şir Nevai’nin eseri) gibi güzel eserleri ve özellikle 600’den 800’e kadarki yıllardaki Selçuklu Türkmeni ve Osmanlı kitapları bolca basılmış ve bunların incelenmesi sonucu, Türk dili lehçeleri arasındaki farklılıklar ortaya çıkmıştır.”

Ahmed Vefik Paşa, Türk dilinin Osmanlı lehçesinden başka lehçeleri de olduğunu ortaya koyarak, bilimle uğraşan insanları o lehçeler üzerinde inceleme yapmaya teşvik etmiştir. Aynı zamanda Ebülğazi Bahadır’ın Çağatay lehçesi ile yazılmış “Şecere-i Türki” adlı eserinin çevirisini yapmış, Türklerin ortak tarihine ve kültürüne dikkat çekmeye çalışmıştır. Ahmed Vefik Paşa’dan sonra gelen Mustafa Celalettin Paşa, Türk filolojisi ile ilgilendiği gibi, Türk etnolojisi ve tarihiyle de ilgilenmiştir. Süleyman Paşa, Sarf-ı Türki, Mebanül İnşa, Tarih-i Alem gibi eserler vermiş, dilimizin Arapça ve Farsça nüfuzundan nasıl kurtarılacağını göstermiştir. Ahmed Mithat Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa da dilde üslupta en çok Türkçülük eden müelliflerdendir.⁸⁹

Şemseddin Sami Bey, Türk kökenli olmayan ancak Türk diline hizmete baş koymuş kişilerden biriydi. Kamus-ı Türki’nin mukaddimesinde şöyle buyurmuşlar: *“Dilimiz Türk dilidir. Bu dile mahsus lugata başka isim düşünmek yanlıştır.”* Mukaddimenin devamında Türkler arasındaki dil birliğinin önemini izah etmeye çalışmıştır. Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki farkın, İtalyanca ile Latince veya İspanyolca ile Fransızca arasındaki fark gibi olmadığını söyleyerek bu farkın ancak Kuzey ve Güney Almanya dili veya hut Mısır Arapçası ile Fas, Tunus gibi ülkelerin Arapçaları arasındaki fark derecesinde olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple, Doğu Türkçesinde kullanılan öz Türkçe kelimelerin, bilhassa bunlardan değerli ve gerekli olanlarının

⁸⁸ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün taribi*, Ötüken, Ankara 2015

⁸⁹ Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, Boğaziçi, İstanbul 2017

alınarak Batı Türkçesine katılması yöntemiyle canlandırılmaları ve yayılmaları amacını güttüğünü söyler. Burada Şemseddin Sami'nin Türk dünyasındaki ortak iletişim dili meselesine bakışını görmekteyiz.⁹⁰

Pek çok isim ve fıkirden bahsetmek elzem olmakla birlikte, İsmail Gaspıralı'nın fikri tahlili yapılmadan ortak dil meselesine ışık tutmak mümkün olmayacaktır. Gaspıralı'nın en önemli hedefi Rusya'da farklı lehçelerde konuşan Türk toplulukları arasında birlik ve dayanışma sağlamaktır. O, dil konusunu siyasi ve toplumsal bir mesele olarak görmüş, bir topluluğun millet olabilmesi için ortak bir edebi dile sahip olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Gaspıralı'ya göre Türkler için en büyük sorun, Türk şiveleri arasında önemli farklılıklar bulunmasıydı. Diğer milletlerin bu sorunu nasıl aştığına bakarak benzer bir yol takip edilebileceği fikrindeydi. Türklerin ortak bir yazı dilinde birleşmeleri düşüncesiyle başlattığı edebiyatta ortak dilde yazma projesi kısmen başarılı olmuştur. Gaspıralı buna karşın ortaya çıkan yerel dilde yazma eğilimiyle de mücadele etmiştir. Ona göre Türk şivelerini farklı diller, Türk topluluklarını da farklı milletler gibi göstermek bölücülüktü.⁹¹

3. Gaspıralı ve Dilde Birlik

Gaspıralı İsmail Bey 1851 yılında Kırım'da doğmuştur. İsmail Bey hayatının ilk 10 yılını Bahçesaray'da geçirmiş, çok dürüst ve vatansever bir kişi olan ilk mektep hocası Hacı İsmail Efendi'den feyz almıştır. Ortaokulu Akmesic'te okumuş, ardından Veronej şehrinde bir askeri okula, sonra da Moskova Askeri İdadisi'ne gitmiştir. O zamanlar Rusya'da Rus milliyetçiliği çok şiddetli yaşanıyordu. Bilhassa Türk düşmanlığı temelinde verilen dersler onu Türk milliyetçisi olmaya itmiştir. Okulda dünya ve Türkiye olaylarını Rus gazetelerinden takip ediyordu. Askeri lisenin son sınıfındayken Osmanlı ordusuna gönüllü yazılıp Girit'te asillere karşı savaşmak istemiş ancak izin verilmemişti. Bu olaydan sonra Moskova'ya dönmemiş ve Kırım'da Zincirli Medresesi'nde Rusça öğretmenliğine başlamıştır. Bir dönem Paris'e gitmiş ve Fransızca öğrenmiş, sonra İstanbul'a gitmiş ve mütercim-tercümanlık yapmıştır. Bu süreçte milli zaafın neden ibaret olduğunu ve milletin neye muhtaç olduğunu anlamıştı.⁹²

Rusya'da yaşayan Müslüman Türklerin ortak dillerinin Türkçe olduğunu, ortak bir şive etrafında birleşmek gerektiğini "Dilde, fikirde, işde birlik" diyerek ifade etmiştir. Türk dünyasında dil ve kültür birliğinin kurulmasına büyük hizmetler etmiştir. Sanıldığından farklı olarak Gaspıralı İstanbul Türkçesini örnek almak fikrinde değildi. Osmanlı Türkçesinin yabancı lisanlarla çok fazla etkileşimde olduğunu ve özünden uzaklaştığını düşünüyordu. Arapça, Farsça ve diğer dillerden gelen yabancı kelimelerle dolmasının, Osmanlı Türkçesini Türk şivelerinin en zoru haline getirdiğini söylüyor ve bu haliyle örnek oluşturmasının mümkün olmadığını düşünüyordu. İsmail Bey'in öngördüğü dil Kırım Türkçesi idi. Osmanlı

⁹⁰ Şemseddin Sami Bey, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 1317

⁹¹ Ahmet Kanlıdere, *İdil Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dini İslahçılık ve Ceditçilik*, Ötüken, İstanbul 2021)

⁹² Mehmet Saray, *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, Boğaziçi, İstanbul 2017

Türkçesine de yakın olan Kırım Türkçesi, Kıpçak lehçesinden de unsurlar taşıması sebebiyle bütün Türk lehçeleri arasında orta bir konumdaydı.

Eğitim ve kültürün yayılması, ilişkilerin gelişmesi milli bir dilin oluşmasına bağlıdır. Gaspıralı yazı dilinde Türkçe kelimeleri tercih etmeyi, Türkçesi olmayan fakat herkesin bildiği kelimeleri ise Türkçenin kurallarına uydurmak gerektiğini savunuyordu. İşte bu düşüncelerle Türk diline hizmetini ömrünce sürdüren Gaspıralı İsmail Bey'in Türkçe'nin bütün Türk dünyasının kullanabileceği lisan haline gelmesi için verdiği sessiz ve asil mücadele başarılı olmuştur. Çıkardığı Tercüman gazetesinde kullandığı sade Türkçe, gazetenin ulaştığı her yerde, bilhassa Kazan'da, Şarki ve Garbi Türkistan'da, Azerbaycan'da, Balkanlar'da ve Osmanlı'da yaşayan Türkler tarafından anlaşılan bir lisan haline gelmiştir. Bütün Türklerin aynı lisanda birleşmesinin mümkün olduğuna Tercüman gazetesi bir nevi örnek teşkil etmiştir.⁹³

4. Günümüz Türk Dünyasında Ortak Bir İletişim Dili Mümkün Mü?

Günümüzde Türkiye'nin dünya siyasetindeki yerinin diğer Türk ülkelerine nazaran daha sağlam olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple Türk lehçeleri içinde en itibarlı olanın Türkiye Türkçesi olduğu çıkarımı yapılabilir. Türk dünyasından birçok aydın, çoğunlukla kendi aralarında ve Türkiye'den muhataplarıyla Türkiye Türkçesi kullanarak irtibat kurmaktadır. Türklerin kendi aralarında İngilizce veya Rusça yerine herhangi bir Türk lehçesi ile anlaşmaları olumlu bir gelişmedir. Ancak Kırgızistan'ın sonradan Rusçayı tekrar resmî dil ilan etmiş olması, durumun ne kadar değişken ve hassas olduğuna örnek teşkil eder.

Dil birliğinin yolu herhangi bir lehçenin yayılmasından çok lehçelerin birbirlerine yaklaştırılmasından geçmektedir. Bu bağlamda insanların birbirlerini daha kolay anlar hâle gelmesi amaçlanmalıdır. Elbette aydınlar arasında ortak bir lehçenin yayılmasının değeri oldukça yüksektir. Türk dünyasına hitap edecek ortak bir lehçenin ortaya çıkması için başlangıç olabilir. Ancak halk arasında da ortak bir dil bilincinin yayılması için aydınlarla ve sanatçılara ciddi görevler düşmektedir. Bu bilincin ortaya çıkmasının yolu ancak bu yönde bir kamuoyunun oluşturulmasından geçer.

Geçmiş tarihlerdeki Türk münevverlerinin düşüncelerine ve faaliyetlerine bakarak, Türk dünyasında dil birliğinin oluşturulabilmesi için lehçeler arasındaki ortak tarafları gösteren çalışmalar yapılması gerektiğini söyleyebiliriz. Yapılması gereken önemli işlerden biri de geçiş lehçelerinin üzerinde durulması ve bu lehçelerin geçiş özelliklerinin öne çıkarılmasıdır. Oğuz Türkçesi ile Kıpçak Türkçesi arasında geçiş lehçeleri görüntüsünde olan Kumuk ve Kırım Tatar Türkçeleri, içerisinde yine hem Oğuz hem Kıpçak hem de Karluk Türkçesi özellikleri barındıran Karakalpak Türkçesi, Kıpçak lehçelerinden Sibiry Türkçesine geçiş özelliği gösteren bazı Güney Sibiry

⁹³ Ahmet Kanlıdere, *İdil Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dini İslahçılık ve Ceditçilik*, Ötüken, İstanbul 2021, s. 295.

değişkeleri ve bir taraftan Kıpçak lehçeleri, diğer taraftan Oğuz lehçeleri ile büyük ortaklıklar sergileyen Karluk grubu Türk lehçeleri bu bakımdan büyük öneme sahiptir.⁹⁴

Ortaklıkların öne çıkarılmasından sonra, bu ortaklıkları temel alan gramerlerin yapılması faydalı olabilir. Zira nihai dil birliği ancak ortak bir gramere gidiş neticesinde ortaya çıkabilir. Bu gramer çalışmalarının iki aşamalı olması mümkündür. Öncelikle bölgesel ortaklıklara dayanan gramerler oluşturulabilir. Bu bağlamda Türkistan ve İdil – Ural, Sibirya, Hazar'ın batısı ve güneyi üç bölge olarak belirlenebilir. Bölgesel ortaklıkların belirlenip gramerlerin oluşturulmasından sonra, ikinci aşama olarak bölgeler arasındaki ortaklıklara dayanan çalışmalar yapıp umumi bir Türk grameri ortaya çıkarılabilir. Bu çalışmaların iki aşama yerine bir aşamada yapılması da mümkündür.

Günümüzde yazılı dil hâline getirilmiş Türk lehçeleri arasında terim birliğinin oluşturulması da bu bağlamda öncelikli meselelerden biridir. Sovyet yöneticilerinin dil planlaması kapsamında ilk yaptıkları işlerden birinin lehçelerdeki Arapça, Farsça kökenli terimlerin yerine Rusçalarının ikame ettirmek olduğu dikkate alınırsa bu meselenin ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Bu sayede bu lehçelerin ve konuşanlarının bağları Türkiye ve İslam dünyasının geriye kalanı ile zayıflatılmış, Rusça ve Rus kültürü ile bütünleşmeleri sağlanmıştır.

Halka hitap eden metinler bilhassa çok büyük önem arz etmektedir. Çeşitli Türk topluluklarında halkın okuyacağı metinlerden ortaklıklar oluşturulmalıdır. Bu ortak bir kültürün oluşmasını sağlayacak, fikirde ortaklık oluşturacaktır. Bilhassa edebî eserler aktarılırken lehçeler arasındaki ortak kelimeler kullanılmalıdır. Aydınların ve sanatçıların bu konuda duyarlı davranması bu bakımdan çok önemli olacaktır.

Bütün bunlarla birlikte alfabe birliğinin sağlanması hayati öneme sahiptir. Zira Türk halklarının birbirlerinin eserlerini okuyabilmelerinin temel şartlarından biri alfabe birliğidir.

Tüm bu önerilerden sonra vardığımız netice, Türk dünyasında ortak bir iletişim dili elbette mümkündür. Ancak yol uzun ve çetin, yapılacak iş çoktur.

KAYNAKÇA

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülüğün Tarihi*, Ötüken, Ankara 2015.

BOESCHOTEN, Hendrik, Stein Heidi, *Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt: Materialien der 5. Deutschen Turkologenkonferenz Universität Mainz*, Harrassowitz Verlag, 2007.

⁹⁴ Gökçe Yükselen Peler, *Türkiye'de Yapılan Türk Lehçe Çalışmalarına Dil Birliği Bağlamında Eleştirel Bir Bakış*, Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara 2019, s. 297.

- BURAN, Ahmet, TULUM Mehmet Mahur, *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2011.
- DEVELİ, Hayatı, *Türk Dili 1*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- JOHANSON, Lars, Csató Éva Á., *The Turkic Languages*, Routledge Language Family Series, 2015.
- KANLIDERE, Ahmet, *İdil Ural ve Türkistan'da Fikir Hareketleri Dini İslahçılık ve Ceditçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- PELER, Gökçe Yükselen, *Türkçe'de Yapılan Türk Lehçe Çalışmalarına Dil Birliği Bağlamında Eleştirel Bir Bakış*, Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara 2019, s. 291-299.
- SARAY, Mehmet, *Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, Boğaziçi, İstanbul 2017.
- ŞEMSEDDİN SAMİ BEY, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1317.
- TEKİN, Talat, *Japonca ve Altay Dilleri*, Doruk, 1993.

KARADENİZ YAYLALARINDA TÜRK KADINININ ÖNEMİ VE FAALİYETLERİ

Duygu ÇAVAŞ*

Öz

Türk tarihinde geçmişten bugüne kadınlar her zaman değerli ve önemli görülmüştür. Annelikle birlikte kadınlar kutsal sayılmış, Türk toplumunun değerli bir yapı taşı haline gelmiştir. İlk Türk devletlerinden günümüze dek kadın hiçbir zaman ikinci sınıf muamele görmemiş her daim söz sahibi ve değerli olmuştur. Devlet geleneklerimizin değişiklik göstermesi veya farklı coğrafyalardan, kültürlerden, devletlerden ve inanışlardan etkilenilmesi bazı noktalarda farklılık gösterse bile Türk'ün kadına vermiş olduğu önem çağlar boyunca değişmemiştir. Bununla beraber kadının üstlendiği roller çoğu zaman oldukça kritik ve önemli noktalar olmuştur. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nda kadınların vermiş olduğu mücadele bir kez daha tüm dünyaya Türk kadınının gücünü ve mücadelecı ruhunu göstermiştir. Keza Gazi Mustafa Kemal Atatürk de Türk kadınına verilmesi gereken değeri bir borç bilmiş, kadınları omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layık olarak görmüştür.

Karadeniz yaylalarında zaten zor ve engebeli geçen yaşamda kadının ne kadar zorlandığını, fizyolojik yapısının bozulduğunu ve tüm bunlarla birlikte herhangi bir güvencesinin olmadığını söylemek zor değil. Karadeniz'de kadın olmayı konu edindiğimiz bu çalışmada, göz ardı edilmemesi gereken en önemli nokta Karadeniz kadınının çalışkanlığı, hayat mücadelesi ve cefakarlığıdır. Karadeniz'de yaylada yaşayan bir kadın, geçimini de yaylacılıkla, hayvancılıkla ve tarımla sağlıyorsa yaşam boyu bedenlen çalışmak zorundadır. Üstelik bu kadınlarımızın sosyal güvencesi de yoktur. Hayatları Karadeniz kadar engebeli, dik yokuşu ve fırtınalı geçen Karadeniz yayla kadınlarımızın eğitim durumları, sağlık sigortaları, sosyal sigortaları yok denecek kadar azdır. Bölgenin önemli iş bölümünün çoğunu tek başına sırtlayan kadınlarımızın tüm bunlara hakkı vardır ve hakları onlara maalesef verilmemektedir. Üstelik tüm bunların yanında bağda, bahçede, ormanda, yaylada çalışan kadın, eve geldiğinde analık ve hanımlık görevlerini de yerine getirmektedirler. Evde çalışması ve günlerini idame ettirmesi gerekmektedir. Kısacası Karadeniz yaylalarında kadın olmak erkek olmaktan kat kat zor. Tarih, yüzyıllar boyunca çok değerli ve bir o kadar özel konumda yer alan Türk kadını, olması gereken yerin maalesef çok altında. Kadınlara ev hanımı dahi olsa sigortalı olma hakkının verilerek hem hayat güvenceleri için hem de eşlerine bağlı olma gibi bir durumun oluşması engellenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yaylacılık, Karadeniz, Kültür, Gelenek.

---

* Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı öğrencisi, duygucavas1903@gmail.com.

Giriş

Kadın kelimesinin, Türk dünyasındaki yerinden başlayarak, İslamiyet öncesi dönemde, İslam etkisiyle, Osmanlı döneminde ve cumhuriyet döneminde kadına verilen önem değeri birçok bilim adamı eserlerinde örnekler vermek suretiyle vurgulamışlardır. Karadeniz yaylalarında yaşamın, kadının buradaki rolünün ve görevlerinin, kadınlara düşen işlerin üzerinde durmaya çalışacağız. Kadının toplumdaki ve devlet yönetimindeki rolü, kadına bakış açısı ve kadına verilen hakları, sorumlulukları değerlendirerek Karadeniz Bölgesi'nde, kırsal alanda kadınların yaşadıklarını, yaptıkları işleri, hayatlarını bildiri ölçütlerinde anlatmaya çalışacağız. Çağlar boyu kadına verilen değerli konumun, Karadeniz yaylalarında, Karadeniz'in kırsal alanlarında da toplum olarak koruyabilmemiz gerektiğini vurgulamayı amaçlamaktayız. Özellikle kadınların yaptıkları işlerin yanında sağlık alanında ve sosyal alanda bir güvencelerinin olmaması ve eşlerine bağlı olma durumunu doğru olmadığını özellikle genç nesillerin buna daha dikkat etmeleri gerektiğinin altını çizmeyi hedeflemekteyiz.

1.Geçmişten Bugüne Türk Kadını

Kadın kelimesi Türkçede erişkin dışı insan, hatun kişi, hatun anlamlarına gelmektedir. Dede Korkut'ta kadun/ kadın olarak geçer ve soylu sınıfa mensup kadın anlamına gelmektedir. Orhun yazıtlarında katun kelimesi olarak geçmektedir.

İslam öncesi Türk devletlerinde, diğer milletlerden ve devletlerden çok daha önce kadına bir ad verilmiş ve kadın hayatın bir parçası olarak kabul görmüştür. Katun, devlet işlerinde söz sahibi olmuştur. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, Devlet Başkanlığı erkek egemenliğinde değildir. Hatun ve hakan birlikteliğinde devlet işleri görülür. Kurultayda Hatun kişi, Kağanın sol tarafında yer alırdı. Göktürklerde emirnameleri kağan ile birlikte Katun da imzalar. Orhun Yazıtları'nda İltiş Kağan'ın eşi, Bilge Kağan'ın annesi İlbilge Hatun'un adı geçmektedir. Umay Ana, Perslere karşı başarıyla savaşan İskitlerin kadın hükümdarı Tumar Katun o dönemde kadınların lider yönü taşıdıklarının kanıtıdır. Dede Korkut'ta Ana- Ata isminin geçmesi, Uygur döneminde baba sözcüğünden önce "ana" sözcüğünün gelmesi kadının o dönemde gördüğü değere işaret. Kadının devlet işlerinde söz sahibi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. İslam öncesi dönemde kadınlar mal mülk sahibi olabilirlerdi. Toplum hayatında da kadının rolü vardı. Gerektiğinde devlet işlerinde, gerektiğinde orduda, gerekse sosyal yaşamda kadının erkekten pek bir farkı yoktu. Kadın ve erkeğe verilen haklar eşitti. Kadına, kadınlığının yanı sıra analığının da vermiş olduğu değer ve kutsallık Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kadına verilen değer apaçık görülmektedir.

İslamiyet'te gerek Kuran-ı Kerim ile gerekse Peygamber Efendimiz'in hadis-i şerifleriyle kadına verilen değeri anlamak mümkündür. Peygamber Efendimiz bir hadisinde "Kadınlar size Allah'ın bir emanetidir." Buyurmuştur. Türkler de İslam dinini seçmeleriyle birlikte zaten kültürümüzde var olan

kadına değeri pekiştirmiş, onaylamışlardır. Selçuklularda kadına verilen haklar İslam öncesi dönem ile hemen hemen farklılık gözetmez. İslamiyetin kabulünden sonra da halen kadın, devlet yönetiminde söz sahibidir. Nitekim, Dede Korkut Kitabı'nda Selcen Hatun isimli kadın kahraman, at süren, kılıç ve ok marifetiyle savaşan bir karakter olarak betimlenmiştir.⁹⁵ İslamiyet etkisinde de kadının analığının önemli bir yeri ve değeri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Peygamber Efendimiz, "Cennet annelerin ayakları altındadır." buyurmuştur. İslam dini kadına değer verir. Türk kültüründe de keza kadına verilen değer gözle görülür bir gerçekliktir. Bu bağlamda Türk- İslam entegrasyonunda kadına değer verilmemesi durumu mümkün değildir.

Osmanlı döneminde kadın-erkek profili farklılık göstermekle birlikte kadına verilen değeri tartışmak mümkün değildir. Osmanlı'da kadın "mahrem", "özel" olarak görülmekteydi. Toplumsal yaşama diğer dönemlerden daha az katıldığı aşikârdı. Eğitim konusunda zayıflık mevcuttur. Eğitim sadece dini eğitim ile sınırlı kalmıştır.

Saray kadınları başka alanlarda da eğitim alabilmiştir. Kadının sosyal yaşantısı daha çok kadın kadına gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında kadınlar, dokumacılık ve bunun gibi el işleriyle uğraşabiliyorlardı. Tarım ile ilgili işlerde eşlerine yardım ediyorlardı. Aynı zamanda pazara gidebilmek özgürlükleri de vardı. Yıldırım Beyazıt döneminde, saray özel bir yer olmaktan çok insanların eğlendiği bir yer olmuştur. Bu durum kadına olan tabuları değiştirmeye başlamıştır. Harem, sadece merkezde bulunmaktaydı. Bu yüzden merkezdeki kadın ile köydeki kadın yaşantısında farklılıklar meydana gelmişti. Kırsal kesimdeki kadınlar daha özgürdü.⁹⁶ Osmanlı döneminde diğer Türk dönemlerine göre kadın çok daha fazla kısıtlanmıştır. Bunda harem ve mahrem anlayışının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Tanzimat Fermanı ile birlikte kadınlar bazı haklara sahip olmuşlardır. Eğitim hakkı, basın yayın hakkı, medeni haklar gibi haklar kadının hakları içerisinde yerini bulmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte kadınlara daha geniş haklar verilmiştir. Batılı devletlerin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Bu dönemde kadınların eğitimindeki artış, gazete ve dergi çıkarmaları, sosyal hayata daha çok katılım sağladıklarını söylemek doğru olur. 93 Harbi sırasında Ruslara karşı Erzurum'da Nene Hatunumuzun göstermiş olduğu mücadele, Türk kadınının cesaretli ve kahraman olduğunu bizlere tekrar hatırlatmıştır.

Kadınlarımızın, tarih boyunca toplumun en önemli yapı taşlarından biri olması, Türk toplumunu en çok Milli Mücadele döneminde etkilemiştir. Milli Mücadele sırasında kadınlarımızın vermiş olduğu mücadele, yaratmış oldukları "kahraman Türk kadını" profili genel anlamda Türk kadının karakterini, duruşunu, değer ve önemini simgeler. Tıpkı Nene Hatun gibi Kurtuluş Savaşı döneminde vermiş oldukları mücadele ve yapmış oldukları kahramanlıklarla Halide Edip Adivar, erkek kılığına girerek savaşa katılan Halime Çavuş, Çete Emine Ayşe, Gördesli Makbule, Erzurumlu Kara Fatma,

⁹⁵ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1969, s. 151-156.

⁹⁶ Ö. Çaha, *Sivil Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s. 80.

Hafız Selman İzbeli, Nezahat Onbaşı, Şerife Bacı ve Tayyar Rahime gibi isimler, Türk kadınının gücü, mücadeleci ruhu ve azminin birer temsilcisi olmuşlardır. Tıpkı eski Türklerde olduğu gibi üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen Türk kadınının askeri başarısına imza atmışlardır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, inkılapların etkisiyle kadın ve erkeğe eşit haklar verilmesi Türk tarihinin tekrar gündemi olmuştur. Sosyal alanda ve hukuk alanında kadınlara, erkekler ile aynı hakları verilmiştir. Türk Medeni Kanunu ile birlikte kadınların hukuki hakları belirlenmiştir. Cumhuriyet ile birlikte kadınların okur-yazarlık oranı giderek artmıştır. Atatürk, Türk kadınının Milli Mücadele sırasındaki kahramanlıklarını birçok kez dile getirmiştir. Kadınların ve özellikle kız çocuklarının eğitiminin önemini vurgulamış, kadınların ilim ve fen sahibi olmalarını, erkekler ile aynı eğitim basamaklarından geçmeleri gerekliliğini savunmuştur. Atatürk, kadınlara yalnızca sosyal ve hukuki haklar değil 1924 Tevhid-i Tedrisat ile eğitimde kadın erkek eşitliği, 1934 milletvekili seçme ve seçilebilme haklarını da vermiştir. Tüm bunlar kadının toplumdaki değerine değer katmakla birlikte, hakkı olanı da kadına teslim etmiştir. Atatürk, Türk kadınları için şöyle söylemiştir: “Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın.”

Türk’ün tarihinden bugüne dek kadın değerli ve önemli bir yerde tutulmuştur. Kadının değerli olma sebeplerinden en önemlisi de anneliktir. Kadın, Türk toplumu içerisinde annelik özelliğinden kaynaklanan yüce bir değer olarak kabul edilmektedir. Çünkü kadın var oldukça aile de var olmuş, aile var oldukça devlet de var olmuştur.⁹⁷ Tüm bunlarla beraber Türk kadını her zaman cefakâr ve pay sahibi olmuştur. Türk geleneklerinde kadının yeri ve rolü her zaman olmuştur. Cumhuriyetle birlikte ise kadınlar erkekler ile eşit haklara sahip olmuşlardır.

2.Karadeniz’de Yaylacılık ve Kadın Olmak

Doğu karadeniz bölgesinin arazi yapısının engebeli ve sarp bir yapıya sahip olması yörede yaşayan insanların özellikle karadeniz kadınına çok büyük dezavantajlar sağlamıştır. Bu zorlu arazi şartlarında yaşamayı başaran güçlü karadeniz kadını yaşam ile olan mücadelesini kazanmıştır. Karadeniz kadınının büyük emekleri sonucunda bu zorlu arazi şartlarını üretim merkezi haline getirmişlerdir.

Kadınların gücünün sadece evde çocuk bakarak ya da eşlerine hizmet ederek sınırlı olmadığını gösteren karadeniz kadını hem tarlalarda hem de hayvancılığın yapıldığı yaylalarda da üretime katkı sağlayarak ülkemizin ekonomisine katkı sağlamışlardır. Bu kadar emeğin ve gücün yanında Karadeniz kadınlarının hak ettikleri değeri görmediklerini açıkça belirtmek mümkündür. Doğu Karadeniz bölgesinin coğrafi konumundan bile kadınların ne kadar uğraş verdikleri görülebilir. Bu bağlamda Karadeniz kadınının hangi

⁹⁷ H. Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, *İnsan ve İnsan*, 6 (21) 2019, s. 407.

zorluklarla yüzleştiklerini görmek istiyorsak coğrafi konumuna bakmak bile yeterlidir. Yaylalar biz öğrenciler ve gezmeyi sevenler için bir gezi, fotoğraf çektiirmek için bir mekan, nefes almak için ise huzur anlamına gelir, fakat bu durum karadeniz kadını için pekte öyle değildir.

Yaylalar Karadeniz kadını için her ne kadar hayat olsada, ısıdırabın içinde yaşamaya ve ekonomisini eline almak için direnmeye çalışan birer ekmek teknesi görevi görür. Çocukluklarından itibaren bir kadın olmayı başaran ve neredeyse hayatlarını çalışmaya adan Karadeniz kadını çalışmaktan asla pes etmemişlerdir. Yaşadıkları coğrafyaya ayak uyduran bu kadınlar bölgelerini çok iyi analiz ederek ve gözlemleyerek çok fazla bilgi edinmişlerdir. Örneğin, otlatmaya çıkardıkları hayvanları için en güzel bitkiyi ve hangisinin daha verimli olduğunu, hayvanların sağlık sorunlarını ve hangi tedavinin iyi olduğunu kavrayabilmektedirler. Pek çok üretimde adından söz ettiren bu kadınlar köy hayatına önemli derecede katkı sağlamışlardır. Bu üretimlerin çoğunluğu fındık, çay, mısır ve sebzeyi kapsamaktadır.

Erkeğin egemen olduğu toplumda her türlü işi gören ve yaptığı işten asla kendini geri plana atmayan kadının konumunu görmezden gelmesi bu kadınların varlıklarını yok sayacakları ya da onların seslerinin kısıtlanacağı anlamına gelmiyor. Çünkü bir kadının nefesi, bir çok kadının nefesi demektir ve birleşen bu nefesi hiçbir güç kesemez tıpkı karadeniz kadınının zor hayat şartlarına bizde varız demeleri gibi. Alın terleri bile daha kurumadan başka işlere girmekten korkmayan bu kadınları hiçbir güç yıkamaz. Karadeniz kadınına gördüğünüzde kime baktığınızı ilk bakışta anlarsınız, çünkü yüz ifadesi ele verir onu kimi bir kırışıklığı ile kimi ise solgun bakan gözleriyle. Bazıları başı eğik yürür sırtlandıkları yük ağır gelmiştir, fakat yine de pes etmeyi sevmez karadeniz kadını. Yüku gövdesinden büyüktür.

Kadınlara pek çok adlandırılmalar yapılmıştır tarih boyunca. Bunlar her ne kadar zamanla değişse de hep bir terime tutulmuştur kadın. karadeniz kadınından bahsedecek olursak bazen sevgiliydi bazen ise ești yeri geldi kardești ama en güzeli kadın gibi kadındı. Diğer toplumlar ile karşılaştırıldığında Toplumumuzda kadın önemli bir yere sahiptir. Aile yapısının temelini oluşturan Türk kadını geleneksel değerler ile birlikte toplumun aynası görevindedir. Karadeniz kadını denilince akla her ne kadar hırçın ve sert kadın imajı gelse de birçok şeyi söyleyememiş, sınırını kendinden çıkaran kadınlar oldukları akla gelinmemiştir. Fakat yine de Karadeniz kadınının bu mizacı onu ailenin merkezi ya da yön veren bir birey olmaktan alıkoyamamıştır. Karadeniz kadını toplumuna zaman içinde kırgın bir varlık haline getirilmiştir. Çünkü çok istediği eğitiminden mahrum bırakılmıştır. Bunun başlıca sebebi yine ağır şartlar altında çalışmış olması ve emeğinin yok sayılmış olmasıdır. Fakat bu çalışması ona kendini kötü hissetirmemiştir, asıl onu kıran göz ardı edilen emeği olmuştur bu emek uğruna eğitimden mahrum kalmış olması kırmıştır. Eğitim, istihdam ve ayrıca aile içi şiddet gibi birçok alanda maruz kalmıştır karadeniz kadını.

Ülkenin geneline şöyle bakacak olursak kadın çalışma oranının en fazla olduğu yer Karadeniz bölgesidir. Bu oran Türkiye ortalamasının pek üzerindedir.

Geçmişten günümüze kadar gelen toplumun kadına biçmiş olduğu rollere göre şekillenen bir ataerkil toplumuz. Cinsiyet gereği kadınlardan ev işleriyle uğraşmalarını, çocuk büyütmelelerini, erkeklerin ise dışarıda çalışıp ailenin ekonomik ihtiyaçlarını giderilmesi beklenmektedir. Karadeniz’de erkek işi veya kadın işi diye bir ayırım bulunmamaktadır. Erkek işi denilen birçok şeyi aslında kadınlar yapmaktadır. Mısır toplama, fındık yetiştirme, çay toplama, ot biçme, hayvan bakımı bir de bunların üzerine ev işleri, çocuk büyütme gibi sorumlulukları vardır.

Bu tarihi Türk toplum yapısının zaman içinde olumsuz anlamdadağıştığının en açık göstergesidir. Oğuz, Kıpçak ve birçok Türk boyunun yerleşim yeri olan Karadeniz’de kadınların değersizleştiğı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgenin eğitim durumuna 2014 verilerine göre bakacak olursak Doğu Karadeniz bölgesinde okuma-yazma bilmeyen 26091 erkek nüfusa karşılık, 131589 kadın nüfus vardır. Bir başka ifadeyle, Doğu Karadeniz bölgesinde okuma-yazma bilmeyen toplam nüfusun % 83’ünü kadınlar oluşturmaktadır⁹⁸. Kadınlarda eğitim oranının fazla olduğu yerde belki de bu gibi durumların yaşanması en aza inebilir. Hal böyle olunca kadınlar mecburen erkek ekonomisine muhtaç durumdadır. Deyim yerindeyse “erkek eline bakmaktadır.” Karadeniz’in canla başla, dişini tırnağına takıp çalışan kadınlarının o kadar emektar olmalarına rağmen bir sosyal güvenceleri bile bulunmamaktadır.

Herhangi bir sağlık problemi yaşandığında kadınlar sağlık haklarından bile eksik kalmaktadırlar. Bu haklar sadece sağlıkla sınırlı değildir. Sosyal haklarında da sınırlılık söz konusudur. Yaşamları ev, yayla, bağ, bahçe ve hayvanlardan ibarettir.

Öyle zorlu yaşamları vardır ki; sabahın erken saatlerinde başlayan günleri akşam geç saatlere kadar devam etmektedir. Güneş doğmadan hayvanlarını alıp otlatmaya çıkan kadınlar asıl zorluğu burada yaşamaktadır. Hatta bu yörede yaşanmış bir olay vardır; bu olaya “Kocakarı Soğukları” denmektedir. “Berdelecüz” veya “Berdelegüz” olarak da adlandırılmaktadır. Arapçada “berd” soğuk, “acüz” ise kocakarı demektir. Bundan dolayı, bu tarihlerde görülen soğuklara ülkemizde “kocakarı soğukları” denmiştir. “Kocakarı soğukları” dediğimiz bu döneme eski insanlar çok tecrübelerle bu “Berdül-acüz” adını vermişlerdir. “Acüz” omurgamızdaki “kuyruk sokumu” dediğimiz son kemiğin adı olduğundan böyle bir benzetme yapmışlardır. Yani soğüğün kuyruk sokumuna kadar girdiğı bir benzetme söz konusu olmuştur.

---

⁹⁸ E. Gazioglu, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Rejimi Ve Kadınların Toplumsal Konumları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, c. 40, S. 40 (2014), s. 100.

Başka bir rivayete göre bu kelime kocakarı manasına gelen "acıze" sözcüğü ile karıştırılınca, bir de üstüne bu soğuklarda çok fazla yaşlı kadının ölmesi söz konusu olunca deyim halkın ağzına "kocakarı soğukları" olarak yapışmış. "Bu soğukları çok kocakarı öldürür..." lafını eskilerden duyarsanız şaşırmayın. Bir efsaneye göre ise geçimini, yetiştirdiği koyunlarla sağlayan yaşlı bir kadın sert geçen kış sonrası ilk bahar geldi diye sevinerek hayvalarıyla dağlara çıkmış. Ancak havanın birden soğuması, fırtına, yağmur derken hazırlıksız yakalanan kocakarı hayvanlarını ısıtmak için kazma, kürek ne varsa yakmış fakat hayvanları donmaktan kurtaramamıştır.

Sonuç

Karadeniz yaylalarında, yüksek kesimlerinde yaşamın engebeli, fırtınalı, zor geçtiği bu yerlerde, kadının zorlanmaması mümkün değildir. Burada kadın her türlü işi yapar. Bu işlerin herhangi bir karşılığını almayı bir kenara bırakalım, maalesef başına gelebilecek herhangi bir durumu karşılayabilecek sağlık sigortası bile bulunmamaktadır. Ancak, varsa eşlerine bağlı olabilirler ve geneli böyledir. Üstelik yaptıkları işler fizyolojik olarak bir erkeğin yapabileceği iş gücüyle aynıdır. Tüm bunlarla birlikte hemen hemen tüm Karadeniz kadınları birer eş ve annedir. Bu kadınların hayatları zorluk içinde geçtiği gibi hemen hemen hayata veda edene kadar da yaptıkları işler hafiflemez. Çalışkanlığın dışında farklı bir şeyin olduğunu söylemek mümkün. Buna çalışmak zorunda olmak demek yanlış olmaz. Yıllar boyu süren çalışmalarına karşılık vücut yapılarının bozulması gibi ağır bedeller ödeyen bu kadınların, sağlık ve sosyal sigortaları olması belki en azından onları yaptıkları işlerde daha iyi hissettirebilir. Tarihimizin ilk zamanlarından itibaren kadına verilen değeri ve önemi Karadeniz'in kırsal alanlarında da görebilmeyi, hissedebilmeyi ve hayata geçirebilmeyi yarınlardan dileriz. Umuyoruz ki Karadeniz yaylalarındaki kadınlarımız da yaptıkları ağır işlerin karşılığını en azından güvenceler ile alabilsin.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. (2019). "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan ve İnsan*, 6 (21) , 395-411.
- GAZİOĞLU, E. (2014), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Rejimi Ve Kadınların Toplumsal Konumları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, c. 40, S. 40, s. 95-108.
- ERGİN, M. *Dede Korkut Kitabı*, , Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1969.
- ÇAHA, Ö. *Sivil Kadın*, Vadi Yayınları, Ankara 1996.
- "Kocakarı Soğukları Nedir?" <https://erzurumportali.com/shf/2133/Koca-Kari-Soguklari-Peki-Nedir-Bu-Hikayesi-Var-Mi> , (Erişim Tarihi 20.04.2022 sa. 15.00)

BU ÜLKE VE BENLİK KAVRAMI

Esra TOPAL*

Öz

İnsanlar doğdukları günden itibaren yaşadıkları dünyayı anlamaya ve tanımaya çalışmaktadır. Bu tanıma safhasında kendi kişilik özelliklerini anlamaya dair çabaları daha düşük seviyede kalmaktadır. İnsanın kendisine dair bilgiye uzaklaşması onun kendi kendisine tutsak olması durumuna yol açabilmektedir. Cemil Meriç Bu Ülke’de çeşitli yerlerde insanın kendini tanımasının öneminden bahsetmiştir. Çalışma kapsamında Cemil Meriç’in “Bu Ülke” kitabındaki ifadeler benlik kavramıyla birlikte incelenmiştir. Benlik kavramı muhtelif tanımları yapılan geniş bir kavramdır. Gelişme süreçleri, türleri ve dinamik yapısı dolayısıyla kavramın bütün kapsamına yer verilmemiş olup çalışmada sadece kitapta geçen ifadelerle bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bu Ülke kitabında, kendini tanımak, kendin olmak ifadeleriyle bir milletin kendi gerçeğine ulaşmasının önemi vurgulanmıştır. Çalışmada benlik kavramı kişilik, kişinin öz varlığı olarak kullanılmıştır. İnsanın dünya içinde kendine özgü bir yer edinebilmesi ve yaşam doyumuna ulaşmasının en önemli şartlarından biri kendini tanımasıdır. Çalışmada benlik kavramının Freud ve Jung gibi önemli kuramcılar tarafından ele alınışına genel hatlarıyla yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Şahsiyet, Kişilik, Bu Ülke

GİRİŞ

Bir kimseyi kendisi yapan özellik, kişinin öz varlığı, kişilik olarak belirtebileceğimiz benlik kavramı çok farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Çalışmada benlik kavramından özne olan ‘ben’in nesne olan ‘ben’ hakkında düşünmesi olarak bahsedilecektir. Bu ülke kitabında sıkça geçen kendini tanımak ve kişilik kavramlarına benlik kavramıyla birlikte bakılacaktır. Benlik kavramına dair oldukça geniş ve detaylı çalışmalar bulunmakla beraber bu çalışmada sadece Cemil Meriç-Bu Ülke kitabında geçen ifadelerle bağlantı kurulmaya çalışılacaktır.

Bu Ülke ve Benlik Vurgusu

1. Kavramsal Çerçeve

Freud benlik kavramı için ‘ego’ kelimesini kullanmış ve zihinsel süreçleri açıklarken bilinçdışına vurgu yapmıştır. Zihinsel süreçleri

---

* Avukat, Bilim Uzmanı, Eskişehir/Türkiye, av.esratopal@gmail.com.

bilinçdışının üzerinde bir ada ve bir buz kitlesinin tepesi olarak tasvir etmiştir. Zihni açıklamak için üç unsurlu bir model önermiştir. İd, ego ve süper ego. Zihnin istek ve ihtiyaçlarını hemen karşılamasını isteyen kısım iddir. Sosyalleşme ile id geri plana alınmakta ama tamamen yok olmamaktadır. İd, taleplerini rüyalar, nevrotik belirtiler ve dil sürçmeleri ile göstermektedir. Ego zihnin akılcı kısmı olup kişinin dış çevreyle adaptasyonunu sağlamaktadır. İdin ihtiyaçlarını hangi koşullarda karşılanabileceğine ya da karşılanamayacağına karar veren kısımdır. Süper ego ise egonun id üzerinde yaptığına benzer şekilde, ego üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır. Sosyalleşme ve büyümeyle ego gelişmekte ve diğer insanların varlığına göre davranma başlamaktadır. Süper ego da ego gelişimiyle birlikte gelişerek egoyu kontrol etmektedir. Süper ego toplumun ne düşündüğü, ailemizin bize ne öğrettiği, iş ortamında nasıl davranılması gerektiği ile ilgili düşüncelerdir. Burada ego, idin talepleri ve süper egonun doğruları arasında bir bağlantı vazifesini görür.⁹⁹

Freud ve ego-psikanalistlerine göre hayatın zorluklarıyla başa çıkmak ve psikolojik anlamda kendini korumak amaçlı savunma mekanizmaları bulunmaktadır ve ego ‘baskı’, ‘yadsıma-düşleme’, ‘neden bulma’, ‘yansıma’, ‘yüceltme’, ‘içleştirme’, ‘yön değiştirme’, ‘duygudaşlık-boyun eğme’, ‘duygusal soyutlanma’, ‘karşıt tepki oluşturma’, ‘dönüşme’ gibi savunma mekanizmalarıyla korunmaktadır. Jung da bu fikre kişisel ve ortak bilinç dışı kavramıyla katkıda bulunmuştur. Jung’a göre kişisel bilinçdışı bastırılmış ve tetikleyici bir durum olduğunda ortaya çıkabilecek yaşantılarken, ortak bilinç dışı zihne tarih öncesinden bu yana aktarılan davranış, anı ve deneyimlerden oluşmaktadır. Jung’a göre benliğin kaynağı çoğunlukla bilindışıdır ve kendini farketmek için ego gerektiğinden, benliğin var olmasının da şartını ego olarak görmektedir.¹⁰⁰

2. Bu Ülke’deki Benlik Vurgusu

Bu ülke kitabında kendimizi tanımak, kendimizi anlamak ifadelerine sık sık yer verildiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ifadeler benlik kavramıyla ilişkilendirilmeye çalışılacaktır.

*“Kendini tanımak, marifetler marifeti.”*¹⁰¹ Rogers, benliği bir kişinin sahip olduğu algılar ve inançların tutarlı birlikteliği olarak görmüştür. Kişinin kendini en iyi tanıyan insan olduğundan yola çıkarak kendisini gerçekleştirebilmesi için benlik imajı ve ideal benlik kavramının uyumunun gerektiğinden bahsetmiştir. Bu uyumu sağlayan insanları “tam işlevsel” olarak belirtmiştir. Bu kişilere dair beş özellik tespit etmiştir. Bunlar; 1)Deneyime açıklık, negatif deneyimleri reddetmek yerine üzerinde çalışmak, 2)Deneyimleri ön yargıdan uzak

⁹⁹ H. A. Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 48 (2016), s. 82.

¹⁰⁰ Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik...”, s. 84.

¹⁰¹ C. Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 212.

algılamak. Geçmiş gelecek yerine şimdiki zamana odaklanmak, 3) Kişinin kendisi için doğru kararlar vereceğine güvenmesi, 4) Risk alabilmek, yaratıcılık, 5) Mutluluğa, yaşam doyumuna sahip olmak.¹⁰² “Kendimizi tanımak... Rubumuzun mahzenlerinde bizden habersiz yaşayan bir alay misafir var. Berhanenin bazen bir, bazen birkaç odası aydınlık. Işık binanın üst katlarında. Kendini tanımak. Kendini, yani eriyeni, dağılanı, dumanlaşanı. Sen acıların, utançların, zilletlerinle aynısın. Rüyaların, hayallerin, dileklerinle bir başkası.”¹⁰³

Kişide kendisinden beklenenlere uygun davranma, alınan eğitim ve toplumsal beklentilere cevap verme konusunda bir eğilim bulunmaktadır. Kişinin toplumsal beklentiler karşısında takındığı maske ‘persona’dır. Bu süreç içinde kişinin kendisine ait birçok şey kaybolmakta ya da bastırılmaktadır. Toplum kişiyi taktığı bu maskeye göre değerlendirmektedir. Takılan maske ile beklenti ve çıkarlar toplumun onaylayacağı biçimde ortaya konulmaktadır ya da yok olmaktadır. Toplumsallaşma ile kabul edilmez ya da aşağı görülen eğilimlerin geri plana atılması ya da unutulması söz konusu olmaktadır. Kişinin egosu ile personasının/taktığı maskenin özdeşleşmesiyle, kişi taktığı maskenin kendisi olduğuna inanmakta ve kendisine yabancılaşmaktadır. Jung’a göre bir toplum içinde yaşadıkça personaların takılmaması olanaksızdır. Ancak personayla özdeşleşmemek için, onun sakladığı yönlerle barışık olmak, onları tanımak ve kınamamak gerekmektedir.¹⁰⁴ Meriç’in ifade ettiği gibi “Tarihi yaratan fertle kalabalık arasındaki anlaşmazlık... Fert cemiyetle kaynaştığı zaman tarihi yoktur... Her şahsiyet bir kopuş, bir olmayana, bir olacağıya bağlıdır...”¹⁰⁵

Diğer ifadesinde sadece başkalarının anlayışı ve fikrini benimsemenin yaratacağı sonuçtan bahsetmiştir. “Bşkalarının sözleriyle yetinmek, her konuda başkasının anlayışına, başkasının fikirlerine başvurmak, alışkanlıkların en kötüsü. Kitapta okudum, gazetede yazıyor’ gibi sözler iradenin ve kişiliğin yokluğunu gösterir.”¹⁰⁶ Şahsiyetin oluşmasında ayrışma son derece önemlidir. Kişiliğin içinin boşaltılması, öz varlığın değerini ortadan kaldıracaktır. Kendini tanımak zihinsel açıdan kişiyi etkileyen yapıları da anlamayı sağlayacaktır. “Bakışlarını iç dünyasına çeviren insan, şuurun mağarasında kendi gölgesiyle karşılaşır.”¹⁰⁷ “Bir adamı tanımak için düşüncelerini, acılarını, heyecanlarını bilmeniz lazım, hiç değilse.”¹⁰⁸

Kişi yaşadığı mekân ya da zamandan bağımsız olamayacağına göre aktarılan düşünceler ona atfedilen özellikler de zaman ve mekândan bağımsız

¹⁰² Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik...”, s. 84-85.

¹⁰³ Meriç, *Bu Ülke*, s. 294.

¹⁰⁴ “Psikolojide Benlik Kuramları-Sigmund Freud ve Psikoanalitik Kuram”, <https://makalearsivi.wordpress.com/2009/06/24/psikolojide-benlik-kuramlari-sigmund-freud-ve-psikoanalitik-kuram/>

¹⁰⁵ Meriç, *Bu Ülke*, s. 37; “Psikolojide Benlik Kuramları-Sigmund Freud ve Psikoanalitik Kuram”, <https://makalearsivi.wordpress.com/2009/06/24/psikolojide-benlik-kuramlari-sigmund-freud-ve-psikoanalitik-kuram/>

¹⁰⁶ Meriç, *Bu Ülke*, s. 116.

¹⁰⁷ Meriç, *Bu Ülke*, s. 61.

¹⁰⁸ Meriç, *Bu Ülke*, s. 239.

düşünülemeyecektir. Kişinin kendini anlaması toplumun ve kendi gerçeğimizin üzerine fikir edinmenin yolunu açacaktır. “Derin bir düşünceyi anlamak, o düşünceyi kavradığımız anda derin bir düşünceye sahip olmaktır. Kendi içine, kendi kalbine inmektir. Nesneleri bulutlar arkasından görürüz. Düşünmek bu sisleri yırtarak aydınlığa varmaktır.”¹⁰⁹

Geçtan’a göre her bir insan kendi benliğiyle yüzleşmeyi göze alabildiği ve değişmeyi istediği oranda değişebilir. Değişim sürecini başlatabilmek için insanın davranış alanını daraltan katı savunma sistemlerini görebilmesi gerekir. İnsan kendisine yabancılaştığı yönlerini anladıkça yaşamakta olduğu kısır döngüler ortadan kalkacak ve altında örtülü olan potansiyeli değerlendirmeye başlayacaktır.¹¹⁰

Kendi iradesi ve kararlarını verme yetisi olan kişilerden oluşan bir milletin üretim ve yaşam koşulları da ona göre dönüşecektir. Bir fikir ya da düşünceyi eleştirel yaklaşımla kendi süzgecinden geçirerek geliştirecektir. Bu şekilde kişiler sadece etkilenen konumunu bırakıp, kendi toplumsal değerlerini devamlı olarak muhafaza eden ve yaşatan konumuna geleceklerdir. “...Bir millet değil, bir yağın. Yağın kolayca kandırabilirsiniz, duyguları hiçbir temele dayanmaz. Yağın düşünmez, maruz kalır. Nezâyeye yakalanır gibi tutulur bir fikre. Ateşi yükselince arslanlaşır, nöbet geçince her mukaddesi unutturur. Büyük bir milletin duyguları ölçülü, düzenli, devamlıdır.”¹¹¹

Brian Fay’a göre, ötekiler hakkında yapılan bilimsel çalışmaların çoğu farklı olana saygı duymayı ve takdir etmeyi içermektedir. Fakat bu çok statik ve mesafeli bir yaklaşımdır. Öncelikle, “biz” ve “onlar” ikame edilebilir, görelî ve dinamik ayrımlardır. Bir diğer yandan bizim yaptığımız her şey gibi, ötekilerin yaptığı her şey de kabul edilebilir değildir. Ötekilerden aldığımız şey sadece takdir olmamalıdır. Ötekileri anlamaya çalışırken, onları ve kendimizi bilmenin, sorgulama ve ödünç almanın, onlarla bağlantı kurmanın ve nihayetinde kendimizi ve onları değiştirme ve geliştirmenin yolu açılmaktadır.¹¹²

Toplumsal bütünlüğün yeniden üretilmesinde de tutarlı ve kendimize dair bilginin yeri oldukça mühimdir. Kolektif toplumsal değerlerin var olma sebeplerinin bilinmesi ve kişilerdeki karşılığının içselleştirilmesi onların devamlılığını sağlayacak ve yeni düşüncelerin doğmasına, daha iyi yaşam koşullarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

---

¹⁰⁹ Meriç, *Bu Ülke*, s. 110.

¹¹⁰ E. Gençtan, *İnsan Olmak*, Metis Yayınları, İstanbul 2021, s. 74.

¹¹¹ Meriç, *Bu Ülke*, s. 111.

¹¹² B. Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017, s. 356.

Sonuç

Bu Ülke, Cemil Meriç'in otobiyografik bir bellek niteliğinde düşüncelerini, duygularını aktardığı bir eserdir. Bizim kendi gerçeğimize uzaklığımızı tespit etmiş bir fikir insanı bu sonuca nasıl vardığını örneklerle izah etmiştir. Kitabın pek çok yerinde kendin olmak, kendi içine dönmek ifadelerinin geçmesi, kişinin kendi bilgisine ulaşmasının düşünce dünyasında yapacağı dönüştürücü etkisinden kaynaklanmaktadır. Şahsiyet ya da kişiliğin oluşumu kendini gerçekleştirme yoluyla mümkün olmaktadır. Benliğin inşasını etkileyen koşullar iradi olduğunda kişi tarafından içselleştirilecektir. Millet olma hali de bu tutarlılık ve iradeyi gerektirmektedir. Sadece etkilenen rolünde olmamak ve yaşam koşullarımızı iyileştirecek koşulları geliştirmek için kendi gerçeğimizin farkına varmamız ve benliğimizi bu yönde beslememiz gerekmektedir.

Kaynakça

- FAY, B. *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2017.
- GEÇTAN, E. *İnsan Olmak* (21 b.). Metis Yayınları, İstanbul 2021.
- MERİÇ, C. *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- “Psikolojide Benlik Kuramları-Sigmund Freud ve Psikoanalitik Kuram”, <https://makalearsivi.wordpress.com/2009/06/24/psikolojide-benlik-kuramlari-sigmund-freud-ve-psikoanalitik-kuram/>
- YILMAZ, H. A. “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 48 (2016), s. 79-89.

BU ÜLKE'DE ÇAĞDAŞLAŞMA VE DOĞU-BATI SENTEZİ

Mücella DUMAN*

Öz

Bir toplumun; değerlerini koruyarak teknoloji, ekonomi, siyaset ve sosyal alanlarda kendinden daha fazla gelişmiş toplumlarla alışveriş halinde olma durumu çağdaşlaşma olarak ifade edilebilir. İdeal olan çağdaşlaşma, toplumun kendi benliğiyle diğer toplumlardan aldığı gelişmelerin uyuşması halinde gerçekleşir. Birçok Türk aydını Türk toplumunun sahip olduğu değerleri barındıran bir Doğu Medeniyeti ve karşısında Avrupa yeniliklerinin başat yapı oluşturduğu Batı Medeniyetinin bir arada işlev görebileceği üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Cemil Meriç de “Bu Ülke” kitabının çeşitli bölümlerinde olması gerekenin Doğu-Batı sentezi olduğu fikrini ortaya koymuştur. İdeal çağdaşlaşma ve Doğu-Batı sentezinin ele alındığı bu çalışmada Cemil Meriç’in eserlerinden ve onun hakkında yazılmış makalelerden faydalanılmış, Cemil Meriç’in fikir hayatının temel noktalarına yer verilmiş ve millî kimliği oluşturma yolunda atılabilecek adımlar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada çağdaşlaşma yolunda olan Türk toplumunun geleceğini tarihiyle aydınlatarak millî ve şahsî diliyle inşa etmesi, Doğu’nun bilgeliği ile Batı’nın yenilikçi yaklaşımlarını kendine kılavuz edinmesi gerektiğinin bilinmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Fikri, Millî Şahsiyet.

Giriş

“Fildişi Kulesi”nin daimî bekçisi Cemil Meriç kendini “*Kimim ben? Hayatını, Türk irfanına adanmış, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi.*”¹¹³ şeklinde tanımlar. Eserlerinde her şeyden önce kendini tanımayı ve tanıtmayı vurgular. Aydın fikir adamı bu vurgusuna kendini de mazhar etmiştir.

Münzevidir çünkü fikir hayatının temelini, en sadık dostunu -gözlerini- en üretken zamanında kaybetmiştir. Bu ülkeyi okuduklarıyla görmüş, fikirleriyle seslendirmiştir. Aydın olmayan sadece gözleridir. Zihni, fikri, sosyolojisi, kelimeleriyle aydındır ve milletini aydınlatır. Ona göre “*Gerçek entelektüel bir devrin şuurunu olmak zorundadır.*”¹¹⁴ Mütecessistir çünkü gençliği Allahsız çölde akıp giden başıboş bir ırmaktır.¹¹⁵ Kendine yeni habitat bulma zorunluluğundadır. Hakikati, gizli olanı arar. Testilerdeki ay, ay’a benzemiyordu.¹¹⁶ Ayın sırrına vakıf olma azmindedir. Bunun içindir ki sorgulamayı hiçbir zaman bırakmamış, hakikate olan merakını hep sürdürmüş ve bunun için çalışmalarda bulunmuştur.

---

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi Lisans Öğrencisi, mucelladuman05@gmail.com

¹¹³ C. Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021, s. 9.

¹¹⁴ Meriç, *Bu Ülke*, s. 19.

¹¹⁵ Meriç, *Bu Ülke*, s. 37.

¹¹⁶ Meriç, *Bu Ülke*, s. 212.

Yaşadığı dönemden bu yana fikirleriyle toplumumuzu aydınlatan Cemil Meriç, kimliğimizi oluşturma yolunda bizlere büyük bir önder olmuştur. Doğu'nun bilgeliliği ve Batı'nın eleştirel yaklaşımlarıyla sentez bir fikriyat ortaya koymayı ve çağın gerekliliklerini yerine getirmeyi hedef edinmiştir. Bu minvalde çağdaşlaşma konusunda Meriç'in fikirlerine değinmek elzem bir durumdur.

Çağdaşlaşma

Eserinde toplumumuzda adeta kangren olmaktan kurtulmayı bekleyen bir uzuv olan çağdaşlaşma azmini, inadini bırakmayan aydınlara da değinir Meriç. Şuuru felce uğratan bir zehir¹¹⁷ şeklinde nitelendirdiği bu kavramın üzerinde durmak isterim.

Çağdaşlaşma (modernleşme) terimi Latince “hemen şimdi, yaşadığımız zamana ait, yaşadığımız zamana uygun” anlamlarına gelen “modo” kelimesinden türetilmiştir. Çağdaşlaşmak da içinde bulunulan çağın imkânlarını kullanarak gelinebilecek en refah dolu, en verimli hâle gelme durumudur. Bir cemiyetin mevcut nizamını yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren bir süreçtir.¹¹⁸ III. Selim'den itibaren başlayan ve Tanzimat'la birlikte ilerleyen çağdaşlaşma düşüncesi ve hareketi günümüze kadar etkisini sürdürmeye devam etmiştir.

Dikkat çekmek isterim ki çağdaşlaşmak, teknolojik Batılılaşmadır; kültürel Batılılaşmak değildir. Meriç'in kızıdığı durum da tam bu noktada kendini ele verir. Batı'yı, Avrupa'yı en çağdaş gören aydınların; bize ait olmayan ruha sahip fikirleri, kelimeleri, yaşam biçimlerini zorla halka benimsetme çabasına ve taklide karşıdır. Yoksa tabii ki gelişecek, tarihi bilincimizi bugünle harmanlayıp yenilikler ortaya koyacağız. Ziya Gökalp'in “*Şu halde, Batılılaşma Avrupa'da bulunan medeniyet deposundan şeyler ve yöntemler almaktır. Asıl mesele Avrupa'dan hars almamaktır.*” sözleri de bu durumu ve milli kültürü kuvvetlendirmek gerektiğini destekler niteliktedir. İhtiyacımız olan kültür değil teknolojik gelişmelerdir. Hedefimiz gelişmeler doğrultusunda çağı yakalayan bir ülke olmaktır. Cemil Meriç de milliyetçi ruhu irfanla birleştiren ortaya konan icraatların ne denli sağlam olacağının üzerinde durmuş ve bu icraatların topluma fayda sağlaması gerektiği konusunda da bizleri uyarmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk milletine hedef olarak muasır medeniyetler seviyesini aşmayı göstermesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu noktada çağdaşlaşmanın Batı taklitçiliği olmadığının da bir göstergesi şu olaydır: *Atatürk'ün bir yabancı gazetecinin “Garplıların nelerini milletiniz için almak istersiniz? sorusuna “Biz garp medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.”*¹¹⁹ şeklinde verdiği cevap da olması gereken asıl çağdaşlaşmayı tanımlar niteliktedir.

¹¹⁷ Meriç, *Bu Ülke*, s.99.

¹¹⁸ Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 78.

¹¹⁹ Mesut Erşan, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, S. 3 (2006), s. 43.

Doğu-Batı Sentezi

Meriç'in fikir hayatının ilk yarısında tek dünyası Avrupa'dır. Bu dünyada liberal, radikal, sosyalist, komünist... Hepsinde var hiçbirinde yoktur. Hristiyan, agnostik, ateist... Hepsinden iz taşır buna karşın hepsi benliğinde siliktir. Ona göre aydın, batan bir gemidedir. Ufukta rüyaların en muhteşemi vardır: Avrupa. Aradığını bulamayınca yönünü Doğu'ya çevirir, Doğu'nun kalbi Hint'e. Meriç'e göre Hint, meçhule yani insana açılan kapıdır. O Doğu ve Batı'nın birleşiminden oluşmuştur. Bundandır ki *"İnsan beyninin bir yarısı Doğu bir yarısı Batı'dır."* der.¹²⁰

Doğu-Batı sentezini fikirlerinde ortaya koymayı başarmış bir düşüncüdür Meriç. Fikir adamları ile yöneticiler bu sentezin işlev görmesi için bir araya gelmelidir. Bu konuda *"Beyinle kol, nazariye ile aksiyon el ele vermedikçe toplum sıhbate kavuşamaz."*¹²¹ şeklindeki ifadesi olması gereken düzene ışık tutar.

Bir yanda bilgelik bir yanda yenilik olan bu sentez fikre ortak Peyami Safa da şu sözleri sarf eder: *"Doğu-Batı sentezi bizim, yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı, kaderimizdir. Doğu ile Batı arasındaki mücadele, her insanın kendi nefsiyle mücadelesine benzer. Bunların sentezi, insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan bütünlüğünü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir"*¹²²

Batı kavramını gerektiği gibi anlamayan ve kendini aydın olarak addedenlerin yaptığı büyük yanlış da değinir Meriç. Onlar "izm"ın arkasına sığınır. Birer ideoloji benimser, benimsediklerine hizmetkâr olurlar. Meriç'e göre izmler üzerimize giydirilmiş birer deli gömleğidir ve Batı'dan gelen hiçbir izm masum değildir. O, kendi gerçeğini kendi kelimeleriyle anlatmayı bir borç bilir, farklı ideolojilerin şemsiyesi altına girmez. Kültürünü kendisi yaşatmak ister. Zira yok olan kültür felaketin kaynağıdır. Bundandır ki Meriç var olduğu sürece anlaşılmayı ve anlaşıldığı sürece yaşamayı başarmış bir fikir adamıdır.

Sonuç

Toplumlar var oldukları andan itibaren gelişmeye ve ilerlemeye ihtiyaç halindedirler. Çağın gerektirdiği gibi yaşamak zorundadırlar ve hayatta kalmaları için kendilerinden daha fazla gelişmiş toplumları örnek almaları kaçınılmazdır. İdeal çağdaşlaşma ancak bir toplumun kendi benliğiyle diğer toplumlardan aldığı gelişmelerin uyuşması ve alınan gelişmelerin toplumun kültürel değerlerine ters düşmemesi halinde olur. Bu da doğru politikaların uygulanması ve tarihten alınan ışığın geleceğe tutulmasıyla gerçekleşebilir. Doğru politikalar da Doğu'nun sağduyusu ve bilgeliliğini, Batı'nın yenilikçi yaklaşımı ve eleştireliliğini kılavuz edinerek oluşturulur ve uygulanır.

¹²⁰ Meriç, *Bu Ülke*, s. 11.

¹²¹ Meriç, *Bu Ülke*, s. 50.

¹²² Halil Öner, "Doğu-Batı Sentezi Mümkün Müdür?", Erişim Tarihi: 15.04.2022, <https://www.edebiyatdunyamiz.com/index.php/biyografi/23-makaleler/1756-dogu-bati-sentezi-mumkun-mudur>.

KAYNAKÇA

- ARAT, Yağmur, “Cemil Meriç-Bu Ülke Kitap İncelemesi ve Analizi” Erişim Tarihi: 16.05.2022 <https://www.marjinalaforizma.com/cemil-meric-bu-ulke-incelemesi-ve-analizi/>
- EFE, Adem, “Erken Dönem Cumhuriyette Çağdaşlaşma/Modernleşme Çabaları”, *Türk Yurdu*, S. 292, 2011.
- ERŞAN, Mesut, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, *Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, S. 3 (2006), s. 40-50.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2019.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2021.
- ÖNER, Halil, “Doğu-Batı Sentezi Mümkün Müdür?”, Erişim Tarihi: 15.04.2022, <https://www.edebiyatdunyamiz.com/index.php/biyografi/23-makaleler/1756-dogu-bati-sentezi-mumkun-mudur>

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'NİN “KÖSE KADI” ROMANI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Esra SERTER*

Öz

Köse Kadı, ilk baskısı 1974 yılında yapılan tarihi bir romandır. Osmanlı-Avusturya-Macaristan arasındaki ilişkiyi serhatler üzerinden ele alan bu roman, 16. yüzyılda Yanıkkale ve İstolni-Belgrad civarlarında geçmektedir. Bu çalışmada, kitabın “*İstihbarat*” ve “*hür Macaristan*” kavramları üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Kullanılan doküman Bahaeddin Özkışı tarafından yazılan ve Ötügen yayınları tarafından yayımlanan “*Köse Kadı*” adlı romandır. İstihbarat kavramı üzerine şekillenen romanda, kitaba adını da veren Köse Kadı’nın merkezde olduğu görülmüştür. Köse Kadı ve istihbarat faaliyetleri doğrultusunda çalışan kişilerin; devletin bekası uğruna göstermiş oldukları fedakârlıkların ve kahramanlıkların anlatıldığı romanda serhatlerdeki durum ele alınmıştır. Türk’ün; insanların fani, devletin ebet-müddet olduğu yönündeki anlayışına değinilmiştir. İzlenen siyasetin ardünü yansıtır olmasi sebebi ile Osmanlı’nın altı asır ayakta kalabilmesinin ardında yatan sebeplere ulaşılmıştır. Kitapta önemli bir yere sahip olan diğer kavram ise “hür Macaristan” fikridir. Avusturya’nın kendi hâkimiyeti altına almak istediğı Macaristan’ın içinde bulunduğı durum anlatılmıştır. Türk-Macar ilişkilerine değinilerek iki milletin aynı soydan geldikleri fakat zaman içinde çeşitli sebeplerden ötürü ayrı düştükleri fikrinin savunulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köse Kadı, istihbarat, hür Macaristan, Türk-Macar ilişkileri.

Köse Kadı, Bahaeddin Özkışı’nın ilk baskısı 1974’te yapılan tarihi bir romanıdır. Uysal’ın aktarımına göre; Köse Kadı’nın şekillenmesinde etkili olan nedenlerin başında Özkışı’nın “ciddî, günün ihtiyacına uygun, bütün toplumda ilgi toplayacak, en azından asgaride müşterek” bir eser vermek istemesi gelmektedir. Çünkü Bahaeddin Özkışı tarihi romanları bu bakımdan faydalı bulur ve romanlarını sadece estetik kaygılarla değil, “Büyük hesap gününde suçlu düşmeyeyim.” kaygısı ile okurlarına faydalı olmak niyetiyle kaleme alır.¹ Bu anlamda Köse Kadı; 16. yüzyılda serhat boylarında yaşanan olayların konu edinildiğı, kitabın tanıtım bülteninde de belirtildiğı gibi varlığının her bir zerresini devlete adanmış Osmanlıların kahramanlıklarının, sarsılmaz imanlarının ve fedakârlıklarının anlatıldığı bir romandır. Roman, Macaristan bölgesinde özellikle de İstolni-Belgrad ve Yanıkkale civarlarında geçer.

* esraserter26@gmail.com

¹ Ayşe Uysal, *Bahaeddin Özkışı’nın Eserlerinde Halkbilimi Unsurlarının Tespiti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s.12-13.

Kitabın özünü oluşturan ve öne çıkan kavram istihbarattır. Gerek Macar gerekse Osmanlı tarafına bakıldığında bu amaçla çalışan kişiler, romanın asıl kahramanları olarak karşımıza çıkarlar. Osmanlı için bakıldığında istihbaratın kilit noktasını oluşturan ve işleri yöneten kişinin kitaba ismini de veren Köse Kadı olduğu görülür. Köse Kadı ve bu uğurda çalışan kişilerin zekâları, imanları, sultana ve devlete olan bağlılıkları, bu yola baş koymuş olmaları aslında Osmanlı haber ağının bu denli başarılı olmasını sağlamıştır. Hatta bu özellikler kitap okunduğunda da görüleceği gibi Osmanlı'yı hep bir adım önde tutmuştur. Yani Köse Kadı'yı ve ona sadakatle bağlı adamlarını ne ölüm ne işkence kutlu davalarından, vazifelerinden alıkoyabilmiştir. “Mademki o kutlu dava gidilen, fethedilen her yere Allah'ın adını ve Türk'ün bayrağı eşliğinde adaleti götürmektir; öyleyse bu yolda göz kırpmadan ölüme de gidilir, işkenceler de göze alınır”² anlayışı hâkimdir. Kitapta geçen ve Osmanlı sultanı tarafından söylenen “Senin askerinin yaşamak arzusundan çok, benim askerimin ölmek arzusu vardır.”(s.173) sözü de yine bu durumu destekler ve kanıtlar niteliktedir. Kitap her ne kadar istihbarat üzerine şekillenmiş olsa da, kitapta vurgulanan ve önemli sayılabilecek bir diğer husus da “hür Macaristan” fikridir. Bu fikir kitaptaki karakterlerden biri olan Kont Gall Adam üzerinden verilmeye çalışılmıştır. Kont; babası başpiskopos, annesi ise esir bir Türk olan Hristiyan bir gençtir. Fakat annesini ve annesinin Türk olduğunu sonradan öğrenir. Türkleri kilisenin anlattıklarından değil de kendi gözlemleriyle tanımaya, tanımaya başladıkça da Türkler ve Macarları kıyaslayıp bu iki millet arasındaki benzerlikleri görmeye başlar. Bu noktada da kitapta bilhassa vurgulanan Türklerin ve Macarların esasında aynı soydan geldikleri ve tarih içinde çeşitli sebeplerle ayrı düştükleri fikri ortaya çıkar ki, bu ilk kez ortaya atılmış bir fikir de değildir. Bu konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında Macarların çeşitli Türk kavimleriyle ilişkilerinin miladi 5. yüzyıla kadar uzandığı görülür. Bazı Bizans, Ermeni, Arap ve Fars kaynaklarında Macarların Türk olarak adlandırılmış olmaları, iki dil arasındaki benzer kelimeler³ ya da Macar tarihinde bir Hun-Macar akrabalığı efsanesinin bulunuyor olması bu görüşün güçlü delilleri arasında gösterilmektedir. Fakat başta da belirtildiği gibi Türkler ve Macarlar tarih içinde çeşitli sebeplerle ayrı düşmüşlerdir. Bu sebeplerin başında da din-inanç meselesi gelir. Çeşitli kaynaklarda Macarların 11.yüzyıl başlarına kadar Türklük özelliklerini korudukları ifade edilir. Fakat Orta Avrupa'da yurt tuttuktan sonra Macar kralının Hristiyan olması ve papa tarafından gönderilen tacı giymesi ile Macaristan, Hristiyan Avrupa'nın organik bir parçası haline gelmiştir⁴. Kralların, papa tarafından gönderilen tacı taşıyor olmaları oldukça önemlidir. Bu öneme Köse Kadı'da da değinilmiştir. Köse Kadı'da, Macar kralına papa tarafından verilen tacın bir kopyası yapılmış ve Macar kalesi içerisindeki Türk bir casus tarafından kralın sahip olduğu bu tacın sahte olduğu izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Çünkü Macarları; Avrupa'ya ve Avusturya'ya bağlayan, bağımsız bir Macaristan fikrinin önündeki en büyük engeli oluşturan şey bu taçtır. Taç, Hristiyanlığın ve kilisenin Macaristan üzerindeki kuvvetini temsil eder. Avusturya'nın, Macaristan

² Adnan Şenel, “Bahaeddin Özkışi'yi Tekrar Hatırlamak ve Okumak”, *Türk Yurdu*, S.327/688, 2014, s.65.

³ Nuri Köstüklü, “Türk Tarih Ders Kitaplarında Macaristan ve Macar Halkının Temsil”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.13, 2018, s.20.

⁴ Köstüklü, *agm*, s.20.

üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken kullandığı araç da bu taç yani kilisedir. Tacın sahte olduğu fikrinin halk arasında yayılması demek; Macarları Avrupa'ya bağlayan şeyin de ortadan kalkması demektir. Dolayısıyla bu durum bağımsız Macaristan fikrinin önündeki en önemli ve en büyük engelin kalkması anlamına gelir. Yani kitapta bir taraftan birbirlerine birçok bakımdan benzeyen bu iki halktan Türk olanının “Macar kardeşine” karşı duyduğu yakınlık ve onu baş düşmanı Avusturya'dan korumaya matuf siyaseti anlatılırken, öte taraftan da Macarların Osmanlı idaresi altında olmaktan duydukları memnuniyet ve fakat aynı zamanda bağımsız bir Macaristan olma ülküsü anlatılır.⁵

Köse Kadı'nın devamı olan “Uçtaki Adam” romanında da bunları görmeye devam ederiz. Uçtaki Adam'da bir taraftan istihbarat yönündeki faaliyetler anlatılmaya devam ederken diğer taraftan Osmanlı'nın içinde bulunduğu iç karışıklıklar da anlatılır. Sokullu Mehmet Paşa'nın öldürülmesi, Koca Sinan Paşa ile Siyavuş Paşa arasındaki çatışmalar bu hususta değinilen noktalardan birkaçıdır. Bunların haricinde Uçtaki Adam'da, Köse Kadı ile ilgili bilinmeyenler, Avusturya'nın Yahudi projesi, Uskoklar, Köse Kadı'nın işlerini devralacak olan Murat Bey ve hayatı da anlatılır.

SONUÇ

Köse Kadı ve Uçtaki Adam; zekice kurgulanmış, akıcı, okurda merak ve şaşkınlık uyandıran, aynı zamanda da kurgu olmuş olsa bile tarihe ışık tutan romanlardır. “*Kızılçeleme yolunda diken ayıklayan adamların*” (s.71) nezdinde Türk'ün, insanların fani devletin ebed-müddet olduğu yönündeki anlayışını ve inancını görürüz. Serhatlarda izlenen siyasetin özünü vermesi sebebi ile; Osmanlı neden altı asır ayakta kaldı ve üç kıtaya hükmetti, gittiği her yerde nizamı ve barışı nasıl tesis etti sorularının cevabını bu romanlarda rahatlıkla bulabiliriz.⁶ Bu sebeple okunması, adından daha fazla söz edilmesi gereken eserlerdir.

KAYNAKÇA

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Türk Tarih Ders Kitaplarında Macaristan ve Macar Halkının Temsili”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.13, 2018.

ÖZKİŞİ, Bahaeddin, *Köse Kadı*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2020.

ÖZKİŞİ, Bahaeddin, *Uçtaki Adam*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2020.

ŞENEL, Adnan, “Bahaeddin Özkışı'yi Tekrar Hatırlamak ve Okumak”, *Türk Yurdu*, S.327/688, 2014.

UYSAL, Ayşe, *Bahaeddin Özkışı'nın Eserlerinde Halkbilimi Unsurlarının Tespiti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

---

⁵ Şenel, *agm*, s.65

⁶ Şenel, *agm*, s.65.

TECESSÜS KAVRAMINA YENİ BİR SOLUK

Ümmünur ERYİĞİT*

Bugüne değin milletler tarihleri ile var olmuşlar ve geçmişe, geleceğe imzalarını tarihleri ile atmışlardır. Ancak, sadece tarihe sahip olmak da yeterli değildir. Önemli olan millî varlığımızı geleceğe taşımak onu ebed müddet kılabilmeektir.

Bunun için de toplumdaki fertlerin ve sosyal grupların ortak irade sahibi olmaları gerekir.¹²³

Bu ortak irade olmazsa tarihimiz yalnızca kitaplarda okuduğumuz ve müzelerde soluduğumuz bir değer olmaktan öteye geçip geleceğimizi inşa edemez ve millî varlığımız zamanla kaybolur. Ki Türkler Avrupa'ya adım atıp da asimile olarak tarihin tozlu sayfalarına karışmamış birkaç millettendir ve bunu nasıl sağladığımız üzerinde önemle durulmalıdır.

“Çağın farkına varmadan geçmişin körü körüne taklit edilmesi, millî kültür kaynağından koparak yabancılaşma, toplumları bugün ve yarın bekleyen iki büyük tehlikedir.” Bu bakımdan, toplumları yarına taşıyacak olan gençliğin yetiştirilmesi, eğitilmesi ve topluma kazandırılması vazgeçilemeyecek bir ilkedir.¹²⁴ Bizler bugünün Türk gençliği ve yarında bu milleti ayakta tutan sağlam değerler olmak istiyorsak ünlü psikolog Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de görüldüğü gibi fizyolojik ihtiyaçlarımızı tatmin edip tekâmülümüzü tamamlamak adına bir sonra ki adıma odaklanmalıyız. Bizi ilim ve düşünce insanı olma ve kendini gerçekleştirme yolunda besleyecek en büyük kaynaklardan biri şüphesiz ki Cemil Meriç'in eserlerinde ısrarla üzerinde durduğu ve yeni bir soluk getirdiği tecessüs kavramıdır.

Çünkü “İlim ve düşünce insanında en başta olması gereken duygu, tecessüstür. Mütecessis olmayan bir ilim ve düşünce insanı uzun soluklu bir yürüyüşe çıkamaz. Belli bir mesafede nefesi tükenir, olduğu yerde saymaya, kendini tekrar etmeye başlar.”¹²⁵

Anahtar Kelimeler: Tecessüs, İrfan, İlim, Düşünce, Şuur

Giriş

“İnsan iki eli, iki ayağı bulunan iki ayak üzerinde dik bir biçimde dolaşan, akli ve düşünme yeteneği olan dille sözle anlaşılan en gelişmiş yaratık, memelilerden

---

* Hemşire, Sağlık Bakanlığı, Eskişehir.

¹²³ Mustafa Ersen Erkal, “Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 43, S. 1-4, (1987), s. 358.

¹²⁴ Erkal, “Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik”, s. 359.

¹²⁵ Mesut Kaya, “Biraz Tecessüs Biraz İnziva”, *Gençlik Dergisi*, 2014, s. 96.

bir canlı.”¹²⁶ Türk dil kurumu böyle tanımlıyor insanı. Önce bunu öğrettiler bana sağlık bilimleri fakültesinde aldığım tahsilde. Hangi organ nerede olur, ne işlev görür? Kalp dakikada kaç litre kan pompalar? Vücudumuzda ki toplam damar uzunluğu kaç km’dir? Her uzvumuz hücreden dokuya dokudan organa nelerden oluşur, ne işe yarar? Bunları anlattılar. Ama düşünce dünyamda cevaplayamadığım hep aynı soru; İnsan bu kadar mı, bu muyum, ben kimim? İçi kanla dolu, bir et yığını mı sadece?

Nevzat Tarhan’ın da dediğine göre; “insanın temel kavram anlayışının ilk adımında kendini tanımak vardır.”¹²⁷ Bunun içindir ki insanlığın gelmiş geçmiş en kadim sorusu “Ben kimim?” olmuştur. İnsan aslında hep kendini arar. Yaşadığı mekânda, okuduğu kitapta, izlediği filmde, dinlediği müzikte, ailesinde, evleneceği insanda... Tarihin aydınlattığı mazi de, evrimin akışında, bilimin ışığında kendimizden izler ararız. Kendimizle derdimiz ne ki?

Bir türlü geçemiyoruz benliğimizden. Bir türlü bitmiyor adını koyamadığımız arayışımız. Araştırmak, öğrenmek, merak duygusu ve insan arasında varoluşsal bir bağ var gibi. O merak ve araştırma duygusu bir hattatın kâmişıyla meşk ederken, bir ressamın dünyasını fırçası ile resmederken duyduğu zevki veriyor olmalı insana.

İnsanın zihinsel yapısının, genetik algoritmasının farklı olduğunu, bunun insanı diğer canlılardan ayırdığını kaydeden Tarhan, “Metakognisyon genleri denilen genlerden bahsediyor. Mesela yeniliği arama geni, zaman algısıyla ilgili gen, anlam arayışı, anlam algısıyla ilgili gen, ölümü algılamayla ilgili gen insan dışında hiçbir varlıkta bulunmuyor. İnsandan başka hiçbir canlı öleceğini bilmez. Ölme konusunda bilinçsizdir. Bir saniye sonra öldürüleceğini bilse de otlamaya devam eder. İnsan öyle değildir. Bu özellikler insanı sürekli tetikte olmaya, uyanık olmaya, sorgulamaya itiyor. İnsan Sokratik sorgulama dediğimiz sorgulamalarla hakikati arıyor.”¹²⁸ Hakikate de önceden hikmet denilirmiş. Yani aslında insan yaratılışıyla, fitratıyla, genetik yapısıyla, sosyal ve akıllı bir varlık oluşuyla hep hakikatin peşindedir.

İşte Cemil Meriç’in kitabında yeni bir soluk getirdiği tecessüs kavramı da bu arayışın özdeşi ve kaynağıdır.

Tecessüs kelimesi Arapça kökenli bir kavramdır. İnsanların gizli iş ve kusurlarını araştırma demektir, bir anlamda casusluk etmektir. Arapça “css” kökünden gelen tacassus merak etme, elle yoklama, araştırma sözcüğünden bir alıntıdır. Casusluk kelimesi de buradan türemiştir.¹²⁹ Türk dil kurumu ele aldığı bir başka yorumla tecessüs kelimesini “Fark ettirmeden kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma” şeklinde tanımlamıştır.¹³⁰ Tecessüsün olumlu bir

¹²⁶ TDK Çevrimiçi Sözlük.

¹²⁷ “Kendini gerçekleştirebilen kişilerin 4 özelliği”, <https://www.nevzattarhan.com/kendini-gerceklestirebilen-kisilerin-4-ozelligi.html>, 2022-06-26.

¹²⁸ “Kendini gerçekleştirebilen kişilerin 4 özelliği”, <https://www.nevzattarhan.com/kendini-gerceklestirebilen-kisilerin-4-ozelligi.html>, 2022-06-26.

¹²⁹ Mustafa Çağrıcı, “Tecessüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 246.

¹³⁰ TDK Çevrimiçi Sözlük.

anlamı da vardır: Bilginin peşinde koşmak, bilgi açlığını doyurmaya çalışmak. Cemil Meriç'in üzerinde durduğu anlam da budur işte. Tecessüs kelimesi onun cümlelerinde kötü anlamından ziyade etkileyici bir fısıltıya dönüşmüştür. Aynı irfan ve umran kelimeleri gibi.

Ömür boyu okumaya, araştırmaya ve bilmeye doymamış bu irfan adamı kendini şöyle tanımlar: “Kendini Türk irfanına adanmış münzevi ve mütecessis fikir işçisi...”¹³¹ Mütecessis de tecessüs duygusuna sahip insan demektir. Yani bilme, araştırma, öğrenme merakı hiç bitmeyen kimse. Kendine münzevi de demiştir çünkü mütecessis olmak biraz da münzevi olmayı gerektirir. Hayatı boyunca yaşadığı yalnızlığıyla, kalem ve kelamıyla yapacağı savaş için çekildiği o fildişi kulede inzivaya çekilmiş bir münzevidir Cemil Meriç. Ne demişti Yunus Emre şurinde; “İlim ilim bilmektir. İlim kendin bilmektir. Sen kendin bilmezsen. Ya nice okumaktır.” demektedir. Kendini arayış, kendinden yola çıkarak dünyayı, bilimi, çağımızı anlamlandırmaya çalışmak bir tecessüstür aslında. Cemil Meriç de ömrü boyunca yolcusu olduğu tecessüsü ile örnek bir abidedir Türk gençleri için.

Bu sebepten biraz da Cemil Meriç'in Bu Ülke'sine değinerek tecessüsüne dair fikir edinelim.

Cemil Meriç *Bu Ülke* isimli kitabında ağırlıklı olarak batıya ve batılılaşmaya ilişkin fikirlerinden ve ülke siyasetimizde ki sağ ve sol kavramlarının batıdaki yansımalarından söz eder. Kitabın ikinci bölümünün başlığı “Biz ve Onlar” dan yola çıkarsak bizi; İslam dünyası Türk aydını, onları ise; mukaddesatımızı öldürmeye çalışan modern Avrupa olarak nitelendirmiştir. Belleğinde ki bütün değerleri doğu ve batı çerçevesinde yeniden anlamlandırmıştır. Kültür, irfan, tecessüs, umran, izm ve ideolojiler hepsini kendi bilgi süzgecinden geçirip yeniden sunmuştur bizlere. Bunun örneklerini kitabından alıntılar yaparak daha detaylı incelemek gerekirse kültür ve irfan kavramlarını örnek vermeden olmaz.

Cemil Meriç kültür kelimesine eleştirel yaklaşır ve Osmanlı-Türk tarihinde yeri olmadığını söyler. Kültürü katı ve fakir bulur; onun karşısına medeniyeti değil irfanı koyar. Cemil Meriç'in irfan kavramı kültürü de, medeniyeti de, dünya görüşünü de içine alacak genişlikte bir kavramdır.¹³²

“Batının kültürü var bizim ise irfanımız. İrfan insanoğlunun has bahçesi, ayırmaz, birleştirir. Bu bahçede kin susar, duvarlar yıkılır, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanıma için ön yargıların köleliğinden kurtulmak gerekir. İrfan, nefis terbiyesi, olgunluğa açılan kapı, amelle taçlanan ilim. Kültür irfana göre katı ve fakir. İrfan insanı insan yapan vasıfların bütünü, yani hem ilim, hem iman ve hem de edep. Batı kültürün vatani, doğu irfanın. Ne batıyı tanıyoruz, ne doğuyu; en az tanıdığımız kendimiz.”¹³³

Cemil Meriç irfana yüklediği anlamı son cümlesinde açıkça belirtmiştir: Kendimizi tanımak. Bu manada irfan; kültür ve medeniyeti de içerecek şekilde bir

¹³¹ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

¹³² İbrahim Kalın, *Ben Öteki Ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 384.

¹³³ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 11.

varlık tasavvuru ve ben idrakidir. Modern Batının sanatı, bilimi yahut felsefesi karşısında hayranlık içinde kendini kaybeden ve küçülen Türk aydını Batıyı Batı olarak görmeli, ama her şeyden önce kendi geleneğinin farkında olmalıdır der. İslamın gerçek bir hümanizm olduğunu unutup medeniyet adına hümanizm felsefesinin peşinde kaybolan aydınlardan dert yanar.¹³⁴ Kelimeler bizi aldatmasın diyen Cemil Meriç sağcı solcu herkesin müdavimi olduğu hümanizmi, “Kavramdan çok bir kılıf; kelime değil, bukalemun.” olarak tanımlamıştır.¹³⁵

Cemil Meriç İslam ve batı düşüncelerinin tarihi tecrübeleri arasında ki farka dikkat çeker. Batı ve doğu arasındaki o keskin mukayeseden çok batıyı doğru anlamlandırarak bize ait olan değerleri de unutmadan ortaya koymamızı ister.¹³⁶ Modernleşme sürecinde kendi geleneğini unutan Türk aydınına şöyle tanımlar: “On dokuzuncu asra kadar, Osmanlı ülkesinde bir ortak şuur vardı: İslamiyet. Vahye dayanan bir hakikatler bütünü. Sosyal bir sınıfın yahut bir kavmin değil, ümmetin inançlarını dile getiriyordu. Ayıran değil, birleştirendi. Yunus’un mısralarını kanatlandıran imanlar, Mesnevi’de ki pırıltılar aynı ezeli nurdan. İslamiyet Süleymaniye’de kubbe, İtri’de nağme, Baki’de şiir.”¹³⁷

Bu bütünlük bozulduğunda ortaya yeni bir tip çıkmıştır Cemil Meriç’in deyimi ile: Müstağrip. Meriç’e göre “hem kara da hem su da yaşayan bu hilkat garibesi, giderek büsbütün kopar mazisinden. Artık ne Asyalı, ne Avrupalıdır. Ne müslüman, ne Hristiyan. Tek kitabın yerine binlerce kitap, tek hakikatin yerine binlerce yarı hakikat geçer.” Bu kargaşa ortamında aydında gençte yolunu şaşırır. İrfanından kopan ana dilini unutan bu topluluğun ne yeni bir dünya görüşü kurabileceğine inanır ne de Batının cömertçe sunduğu ideolojilerin arasından doğruyu seçebilecek güçtedir. Çünkü seçmek için anlamak lazım; anlamak için de karşılaştırmak. Mukayese irfana dayanır¹³⁸ fikirlerinden yola çıkarsak, irfandan yoksun bir milletin ne kendini ne de tarihini anlaması mümkün değildir.

Hüseyin Cemil Meriç, başta dil, tarih, edebiyat, felsefe ve sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında araştırma yaparak, yazılar kaleme alarak, tabiri caizse “gözlerini sayfalar arasında bırakarak”¹³⁹ kendini Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi olarak geçti bu dünyadan.

SONUÇ

Cemil Meriç’in Yaşadığı yıllarda idrak ettiği bu zıtlıklar günümüzde halen devam etmektedir. Kültür-irfan, sağ-sol, Batı-Doğu modernizm- çağdaşlaşma arasında ki savaş hiç dinmemiştir. Türk milleti düşün hayatında hep ikilikler ve tezatlıklarla mücadele etmiştir. Aldanmıştır. Dünyanın en büyük medeniyetini

¹³⁴ Kalın, *Ben Öteki Ve Ötesi*, s. 385.

¹³⁵ Cemil Meriç, *Kırk Ambar: Rümuz’l Edeb*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 85.

¹³⁶ Kalın, *Ben Öteki Ve Ötesi*, s. 385.

¹³⁷ Cemil Meriç, *Işık Doğudan Gelir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 52-108.

¹³⁸ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 272.

¹³⁹ Burak Akdağ, “Gözlerini Sayfalar Arasında Bırakan Mütefekkir”, *Türk Yurdu Dergisi*, sayı 359 (2017), s. 67.

kurmuş bir ülkenin çocukları bu ikilikler arasında bu aldanişın bedelini yeri geldiğinde kanlarıyla ödemiştir.

Hilmi Ziya Ülken'in millet ve tarih şuuru kitabında Tanzimat üzerine söyledikleri yazının en başında bahsettiğimiz toplumlar için tehlike teşkil eden bu ikiliklere dair güzel bir yorum olacaktır:

“Tanzimat’tan sonraki devirde Garp fikri memleketimize yalnız teknik ihtiyaçları doyurmak için girdi. “Mühendishane”nin açılması, Garp riyaziyesinin okunması, düşüncenin prensiplerinde hiçbir değişiklik yapmadı. Bunların bir takım yeni ilmi ve mantıki neticeler getireceği hatırdan bile geçmiyordu. Bu yüzden, iki âlem birbirine nüfuz etmeksizin yan yana ve habersiz olarak yaşadı. Sanata ve fıkre boş şekillerin gelmesi zihniyetimizde hiçbir sarsıntı yapmadı. Zahirde bir inkılap gibi görünen hareket, hakikatte bir hercümerçti: düşüncelerde tam bir muhasebe eksikliği, ruhlarda bir yamalı bohça suniliği idi...”¹⁴⁰

Sonuç olarak Akif'in de deyimiyle tarih tekerrür etmeye devam etmektedir.

Ve Akif'in tek ümidi ve vasiyeti gençlikteydi, gençlikte görmek istediği Safahat'ın da büyüttüğü bir Asım'ı vardı. Akif Asım'ı Berlin'e ilim için göndermişti; yüzünden hayâsını, kalbinden imanını, ecdadına olan saygısını yitirsin diye değil. Atomu parçalasın diye gönderdiği bir Asım!

Asım dönecektir elbet, Akif'in geleceğe ısmarladığı o nesil Korkma'dan gelecektir bir gün.

Bunun içindir ki bitmesin sorularınız. Yine aynı aldanişla millî varlığımızı kaybetme yolunda mı ilerleyeceğiz yada Cemil Meriç ve daha nice Türk münevverinin tecessüsünü düstur edinip bu medeniyeti daha da ileriye mi taşıyacağız? Neyden ilham alacağınız size kalmış.

İster “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.” Hadis-i şerifine tutunun, ister Akif'in Asım'ı olmayı ilke edinin, isterseniz bilimin ilmine talip olun. Bizi ayakta tutacak olan biraz tecessüs, biraz irfan, biraz inziva... Bu tecessüsü eğer ki doğru anlayabilirsek Tanzimat'la başlayan, günümüzün şartlarıyla evrimleşse de devam eden Şark ve Garp, din ile ilim, memleket ile insanlık, vakıa ile mefkûre arasındaki buhrana kapılmadan ilim ve düşün insanı olabiliriz. Atatürk'ün de Onuncu Yıl Nutku'nda bizden istediği gibi milletimizi muasır medeniyetler seviyesine ulaştırabiliriz.

Tanzimat'ın yapması lâzım geldiği halde yaklaşımadığı Rönesans hamlesini biz başlatalım. Kendimizi bulmak, tecessüsümüzü arttırmak bu Rönesans hamlesinin belli başlı şiarıdır. Bütün bunlar bize dünya ölçüsünün kendimizi bulmak için ne kadar zaruri olduğunu gösteriyor. Ne kadar genişlersek o kadar derinleşiriz. En geniş ölçüde insana gitmek en derin manada kendimizi bulmayı temin edecektir. Türk olarak vazifemiz, kendimizi bulmak için dünya ölçüsüne

---

¹⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Millet Ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1947, s. 394.

kadar bakışımızı genişletmek olmalıdır. İnsan olarak vazifemiz insanlığa yeni bir şey katmak için dünya açısından kendimize bakmasını bilmek olacaktır.¹⁴¹

Türk gençliği olarak; Cemil Meriç'in yazılarına akseden ve hayatına hâkim olmuş o iki kelimelik düsturu siz de ilke edinin öğrenmek ve öğretmek tecessüsü.

KAYNAKÇA

Burak Akdağ, “Gözlerini Sayfalar Arasında Bırakan Mütefekkir”, *Türk Yurdu Dergisi*, 2017, sayı 359, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2965>.

Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Cemil Meriç, *Kırk Ambar: Rûmu'z'l Edeb*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Cemil Meriç, *Işık Doğudan Gelir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.

Hilal Uştuk, “Türk edebiyatının mütefekkir yazarı: Cemil Meriç”, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-edebiyatinin-mutefekkir-yazari-cemil-meric/1501960>

Hilmi Ziya Ülken, *Millet Ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1947.

İbrahim Kalın, *Ben Öteki Ve Ötesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.

Mesut Kaya, “Biraz Tecessüs Biraz İnziva”, *Gençlik Dergisi*, S. 96 (2014), <https://gencdergisi.com/7702-biraz-tecessus-biraz-inziva.html>.

Mustafa Çağrırcı, “Tecessüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 246-247.

Mustafa Ersen Erkal, “Toplumda Bir Sosyal Grup Olarak Gençlik”, *İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 43, S. 1-4 (1987), s. 357-375.

“Kendini gerçekleştirebilen kişilerin 4 özelliği!”, <https://www.nevzattharhan.com/kendini-gerceklestirebilen-kisilerin-4-ozelligi.html>, 2022-06-26.

<https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/cemil-meric-in-dusunce-dunyamizi-aydinlatan-kavramlari>

---

¹⁴¹ Hilmi Ziya Ülken, *Millet Ve Tarih Şuuru*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1947, s.453.

KURULTAY SONUÇ BİLDİRGESİ

Türk Ocakları Eskişehir şubesi, şehrimizin hamiyetperver insanlarının katkıları ile “Millî Mefkûre Mektebi” adı altında bir eğitim akademisi modeli oluşturma gayreti içerisinde. Bu doğrultuda; ilki 2007 yılında yapılan Gençlik Kurultayı’nın dokuzuncusu, “Türk Dünyasının Sorunları: Dil, Eğitim, Çevre ve İklim” temasıyla 27-28 Mayıs 2022 tarihlerinde Türk Ocakları Eskişehir Şubesi’nin bulunduğu konakta gerçekleştirilmiştir.

IX. Gençlik Kurultayı’nda dil, din, eğitim, felsefe, tarih, sosyoloji gibi farklı alan ve konularla ilgili toplam 18 tebliğ sunulmuştur. Oturumların tamamlanması ardından Öğretmen Yüksel Kayın’ın başkanlığında, Doç. Dr. Oktay Berber ve Öğr. Gör. Dr. İsmail Alperen Biçer katılımıyla toplanan heyet, söz konusu bildirimleri değerlendirmesi neticesinde, aşağıda belirtilen hususların katılımcılara ve kamuoyuna ilan edilmesine karar vermiştir.

1. Kurultayda sunulan bildiriler, Türk dünyasının bugünkü sorunlarının pek çoğunun yeni meseleler olmadığını, bunların çözümlenmesinin sorunları Türk Dünyasının gündeminde tutmakla, üzerine düşünmekle ve kararlı davranmakla mümkün olabileceğini göstermektedir.

2. Bu bağlamda bazı bildirilerde, Türk dünyasının sorunları için geçmişte atılmış adımlara değinilmiş, ilgili konularda fikir üreten önemli şahsiyetlerin düşüncelerine, belirlenecek ilke ve politikalarda yer verilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

3. Türk Dünyası’nın sorunlarının yalnızca bugünün yetişmiş neslini etkilemediği, geleceğin teminatı olan çocuklarımız ve gençlerimizi de çok daha fazla etkileyecek bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla yapılması gereken, sorunların görmezden gelinmesi veya ortaya konulan çözümlerin ertelenmesi değil, büyük bir kararlılıkla uzun süreli planlar ortaya koymaktır.

4. Ortaya konulacak çözümlerin anlaşılması ve sahiplenilmesinin en önemli meselelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. O halde okul öncesinden başlamak üzere ilkökul, lise sürecindeki eksiklikler giderilmeli, gençlerimiz belirli bir birikimle lisans eğitimi aşamasına gelmelidir. Ancak istenen sistemin uygulanabilmesi için bugünün anne-babalarının ve yönetimde söz sahibi idareci ve politikacılarının bilinçli bir şekilde hareket etmesi şarttır.

5. Daha önceki kurultaylarda da tekrarladığımız üzere; köklü mazisinin farkında olan, bu farkındalıkla Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Türk Dünyası’nın geleceğine yön verebilecek, Türk Dünyası’nın sorunlarına çözüm üretebilecek, yer aldığı her görev ve sorumlulukta huzur, adalet, refah ve emniyet sağlamayı ilke edinecek, bilgili, millî ve manevî değerlerine saygılı nesillerin yetişmesi için millî bir eğitim sisteminin oluşturulmasının öncelik verilmesi gereken en önemli husus olduğunu bir kere daha vurgulamak istiyoruz.

6. Günümüzde yaşanan problemlerin     mlenmesi ve Türk Dünyası'nın geleceği için     m  redebilecek akademik yapıya ihtiyaç olduğu aşık rdır. Bu doğrultuda Eskişehir Türk Ocağı bünyesinde oluşturulan Millî Mefkûre Mektebi çalışmalarının sürdürülmesi, bu faaliyetlerin bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarına     m  redebilecek niteliğe kavuşturulması ve elde edilen birikimin Türk Ocağı Akademisi oluşturmak üzere değerlendirilmesi gerektiği kanaati oluşmuştur.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde yeniden düşünmeye, bugünün ihtiyaçlarının farkında olan ve geleceği hedefleyen bir düşünce yapısına muhtaç olduğumuz anlaşılmaktadır. Bu itibarla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılına tekabül eden 2023 yılı içerisinde, Mayıs-Haziran aylarında gerçekleştirilmesi planlanan X. Gençlik Kurultayı'nın ‐Yeni Medeniyetin İnşasında Türk Gençliği ve Türk Düşüncesi‐ temasıyla düzenlenmesinin teklif edilmesi uygun görülmüştür.

Kamuoyuna saygıyla arz ederiz.